

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İKİ
DÜNYA
SAVAŞI
ARASINDA

İRAK'TA
KÜRT
SORUNU

Prof. Dr. Şakîrê Xîdoyê Mihoyan

Pêrî Yayınları

**İKİ
DÜNYA
SAVAŞI
ARASINDA**

**İRAK'TA
KÜRT
SORUNU**

Prof. Dr. Şakirê Xidoyê Mihoyan

**Ermenistan Bilimler Akademisi
Doğu Enstitüsü Kürtçe Bölümü Başkanı**

Türkçeleştiren : J. SLAV

Pêrî Yayınları

Birinci Baskı:
İstanbul - Mart -1998

Dizgi:
Pêrî

Editör:
Ahmet Önal

Kapak:
Fırat Grafik

Filim:
Göksu

Baskı :
Kayhan Matbaası

ISBN 975 - 8245 - 05 - 8

Yönetim yeri

Pêrî yayınları

Guraba Hüseyinağa mah.
Dağarcık sok. Sultan Mehmet Han
No: 32. Kat: 3. Daire: 26

Aksaray / İstanbul
Tel & Fax: (0 212) 621 32 21

İÇİNDEKİLER

Yayıncının Notu.....	5
Giriş,.....	11
Güney Kürdistanın İlk İşgali ile Birlikte İngilizlerin Başvurduğu Taktikler...	17
Şeyh Mahmut Berzenci Öncülüğünde İlk Ayaklanma	25
Ekim Devrimi'nin Kürtler Üzerindeki Etkisi.....	31
1920 San Remo Konferansı Ve Irak Halkları- nın Tepkisi, Yeni Kürt Ayaklanmaları.....	33
Irak Arap Yönetiminin izlediği Şoven Politika, kürtlerle Arapların Birbirlerin- den Uzaklaşmaları.....	37
Kukla Bir Rejimin Kurulması Yeni Ayaklanmalara Yolaçtı.....	41

Mahmut Berzencinin Sürgünden Geri	
getirilmesi Ve Kürt Hükümetininİlani.....	45
İngilizlerin Yeni Kirli Planları.....	51
Mahmut Berzenci'nin İkinci Kez Ayaklanma..	53
Kürtler SSCB'den yardım istedi.....	57
Musul Sorunu.....	61
Musul Sorununun Çözümünden Sonra	
İngiliz Politikaları.....	71
İngiliz - Irak AnlaşmasınaKürtlerin Tepkisi:	
6 Eylül Katliamı.....	79
1930 'lu Yıllardaki Mücadele Ve Mahmut	
Berzenci'nin Son Çabaları.....	85
Irak'ta İngiliz Manda Yönetimi	
Sona Ererken Başvurulan Politikalar.....	91
Barzan Bölgesindeki Ayaklanmalar.....	95
Kullanılan Kaynaklar.....	105

YAYINCININ NOTU

Her halkın siyasi yaşamında tarihi dönüm noktaları vardır. O anda kaybetse de geleceğe önemli dersler ve kazanımlar bırakır. Bazı yenilgiler mazlumların haklılığına dünya kamuoyunda meşruiyet sağlar. Yenilgiler bağrında başarıyı taşır. Bu realite çoğu kez kitlelerin ve politik şahsiyetlerin gözünde o an kaçabilir. Kimi anlar kırılma yada ileriye sıçrama anları da olabilir.

Elinizdeki kitap, Güney Kurdistan'da iki emperyalist savaş arasında yaşananları gün yüzüne çıkaran önemli bilgilerle doludur. Zira esas önemli yanının her ne kadar 1917 ve 1940 tarihleri arasındaki süreç konu edinmiş ise de, kitapta değinilen hususlar, bugün ile benzerlikler arzettiğinden canlılığını korumakta ve tartışılmakta olmasıdır..

Bahs edilen coğrafya o gün olduğu gibi bugün yine kurtlar sofrasında yeniden mudahale ve paylaşılmaya açık olduğu gibi, asıl sahiplerinin tüm iç zaaflarına rağmen kendi topraklarında iktidar olma arzusu da oldukça güçlü..

Kendisini "Kürdistan Kralı" olarak ilan eden Mahmud Berzenci'nin, aşiretsel özelliğine rağmen yönünü Sovyetlere dönmesi, 1917 Bolşevik Ekim devriminin önderi Lenin ve sovyet hükümetine dostluk duygularını bildiren, zalimlere karşı birlikte dayanmayı öneren ve yardımlarını beklediklerini belirten mektubunun tam metni, bu husustaki tartışmalara

açıklık getirmesi ve kürt hareketinin hangi cephede kendisini ifade etmek istediği önemle üzerinde durulması gerekir. Zira bu hareketin mazlum milletlerin umudu Sovyetler tarafından desteklenmemesi de serzenişlerden ve düş kırıklıklarından uzak, objektif irdelenmeli.

Kürt coğrafyasının zenginlikleri ile kazandığı jeo-politik önem, tüm halkların dost ve düşmanlarının cepheleşmesini açığa çıkarması bakımından önemlidir. Dün İngilizlerin "*medeniyet götürme*" adı altında insanlığın ve bu arada kürtlerin kafasına yağdırdığı bombalar, bugün çoğunlukla dünya jandarması ABD öncülüğünde ve BM şemsiyesi altında, "İnsan haklarını koruma ve mazlumları kurtarma " yada "demokrasiyi tesis etme" adı altında gerçekleştirilir. Dünyada esas mazlumların yaratıcılarının kendileri ve insan haklarını ihlal edenlerin de emperyalist diktatörler olduğu gözden kaçırılmaya çalışılır.

Emperyalistler, Kürt coğrafyasını pazarlarında tutmak için denetimlerindeki bağımlı ama sömürgeci devletlere yalnız askeri ve ekonomik destek sunmakla yetinmeyip, yanısıra sömürgeci siyasetin gerekleri konusunda tecrübeler de bırakırlar. Dolayısıyla küçük devletler ancak emperyalizmin çelişkilerinden yararlanmakla birlikte ona dayanarak sömürge politikasını güdebilirler. Hatta Irak ve Güney kürdistan örneğinde olduğu gibi sömürge mezopotamyanın Arap bölümünü bağımlı devlet durumuna çıkarırken, Kürt coğrafyasını sömürge statüsünde tutma politikasını güttüğü kitap çerçevesinde de ortaya konmaktadır. Bu politikanın güçler dengesine bağlı olarak zaman zaman kısmı değişiklikler söylemde ifade edilmiş ise de gerçekte tüm sömürücü ve sömürgeci devletler mevcut durumdan yana olma kaydesine çıkarları gereği sadık kalmışlardır. Bu statukoyu bozacak yegane güç Kürt ve bölge halklarının devrimci ve enternasyonalist dinamiğidir.

1930'lu yıllarda İngiliz Times gazetesinin, "*Şeyh Mahmud hareketinin bastırılması, kürt hareketinin bastırılması*

anlamına gelmiyor" tespiti, tüm diriliş hareketleri için geçerli ve bugün de dirilişini korumaktadır. Kürt sorununun çözümü kürt halkının kendi özgür iradesini ortaya çıkarmasıyla mümkündür. Bu bölge halklarının çıkarına olduğu kadar, Ortadoğuda istikrarın, onurlu ve kalıcı barışın da teminatıdır. Ancak bütün yaşananlara rağmen, özellikle ezen ulus halkları açısından bu gerçekliğin henüz bilince çıkarılamamış olması büyük bir talihsizliktir.

Kitap çerçevesinde tekrar anlaşılabacaktır ki, tüm sömürücü ve sömürgeci devletlerin hukuku , azami karları uğruna ulusal hak eşitliği kavramından ziyade, ulusları boyunduruk altına alma ve tutma vardır. Ezilen milletlerin ve sınıfların yegane arzusu ise "*özgür ulus*" ve "*özgür emek*" şiarı ile iktidara sahip olmaktır. Hem özgürlük kavramı bir boyutuyla ezen uluslar açısından, egemenlerinin başka ulusları egemenlik altında tutma koşullarının ortadan kaldırılmasıdır. Zira "*bir ulusu ezen ulus özgür olamaz*" formülü Ortadoğu özgülünde kürt ulusu nezdinde onu ezen egemenlerin nasılda boyunlarına kement taktıkları ve "*bölücülük*" sendromuyla, yaşamı her alanda ezen ulus halkına da darlaştırdıkları sağduyulu her insanın günlük yaşamda çıplak göz ile görebilmesi mümkündür.

Yüzyılımızın ilk yarısında, "sınırların korunması eksikliği"nden söz eden Türkiye, bugün yine aynı nakaratı tekrarlar vaziyettedir. Zira Kemalist Türkiyenin, Osmanlı İmparatorluğunun daha önce elinde bulundurmuş olduğu toprakları yeniden kazanma arzusu ve reel olmayan genişleme politikaları karşısında başta Musul ve Kerkük olmak üzere kürt coğrafyasını elde tutmak için geniş operasyonlar ve diplomatik girişimlerde bulunduğunu, ancak bu girişimin bugün henüz sonuçlanmadığı, Türkiyeyi bataklığa çeken, halklar nezdinde olduğu gibi bölge ve Dünya'da da izole olmasına yol açan etmenlerdendir.

O gün Musul için verilen muharebeyi kaybeden Türkiye

yönetimi,bugün birinci ağızdan yaptıklarıaçıklamalarda "biz Süleymaniye'ye kadar hakimiz" derken, '80- '90-larda girişilen "sınır ötesi" operasyonların gayesini açığa vuruyordu. Zira bugün sorun "güvenlik kuşağı" oluşturarak "sınır güvenliğini sağlama", "terörüst sızmayı engelleme"nin de ötesinde, -(ki bunu gerçekleştirebilirler mi , gerçekleştiremezler mi... tartışmalarını bir yana bırakarak)- asıl gayeyi yani kaybedilen Musul ve Kerkük'ü kazanma politikasına sahip olduklarını ortaya koyuyor.

Türkiye, hep "hukuk devleti" olduğunu iddia ederken, devlet ve milletlerle özellikle de kürt sorununda olan itilaflarında sürekli uluslararası mahkemelerden kaçınmıştır. Kürt tarafıyla zaman zaman masaya oturmuş olmalarına rağmen, olanlar olmamış gibi "eşkiya ile görüşülmez" diyerek adeta sorunun kangirenleşmesine yolaçmıştır. Kürtler esarete reva görülürken, Türk halkının da dünyadaki onurlu milletler karşısında "barbar" olarak nitelendirilmesine ve aşağılanmasına neden olmuş, çağdaş dünyanın dışına itilmeleriyle karşı karşıya kalmışlardır. .

Irak devleti, İngilizler ve Şeyh Mahmut ile defalarca masaya oturdu. İran, Irak ve Türk devleti, Xoybun komutanlarından İhsan Nuri Paşa ,Simko, Ahmet Barzani, Molla Mustafa Barzani, Talabani ve Mesut Barzani ile defalarca görüştüler. Gazeteciler, bizat görevlendirilerek karşılıklı Abdullah Öcalan ile gayri resmi görüştükleri ortada iken, hatta Talabani'nin de dahil edildiği bu arabuluculuk tırafiğinde Türk Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın siyanür ile zehirlenilerek öldürülmesiyle görüşmelerin kesildiği tartışmaları ayyuka çıkmışken, Türkiye; "biz bölücü eşkiya ile oturmayız" edebiyatından henüz vazgeçmemiş, Kürt hareketine sözüm ona "meşruiyet kazandırmama(!).. " adına kürt sorununu "sorun" olarak bile kabul etmemekle giderek Türkiyeyi, Irak örneğinde olduğu gibi güçsüz ve dünyadan izole olmaya itmektedir. Zira silah ve savaşın çözümsüzlüğünü beyan edenler her ne

hikmetse aydınlardan sonra askerler olmuş olması da ilginçtir.

İngiliz, Arap, Türk, İran yöneticilerinin kürtlere karşı "kardeşlik" şiarları ile işlenen taktik, kürt coğrafyasındaki zenginlikler içindi. Bugünkü "kardeşlik şiarı" ise dünün amaçlarının yanı sıra, kürt halkının varlığını ve haklarını ihlal etmek için kullandığını görmekteyiz. Zira kürtler etnik olarak nedir? sorusuna bu devletlerin vereceği yanıt bilimsellikten uzak olan ve "bunlar (kürtler kastedilerek) bizim vatandaşlarımızdır" cevabı ile henüz geçiştirme noktasındadırlar.

Ortadoğuda kırız körfez savaşıyla her ne kadar su yüzüne çıkmış ise de, bu kırızın daha uzun bir geçmişe dayandığı ve kaynağında kürt coğrafyasındaki zenginlikler ile çözümlenemeyen kürt sorununun yarattığı istikrarsızlık yatmaktadır.

Kürt halkının parçacı anlayıştan uzak coğrafik ve ulusal birlik arzusu hep diri dururken, son dönemlerde kimi kuruluşlar, özgüvenden yoksunluk ve bölgeci çıkarlar uğruna bu birlik arzusuna sırt çevirdiklerini görmekteyiz. Kürt halkının iradesini ortaya koymayan ve birliktenliğini sağlamayan, komşu ve dünya halklarıyla onurlu ve yanyana saygılı yaşamı tesis etmeyen herhangi bir "çözümün" siyasal istikrarı sağlamaya-çağıdefalarca kanıtlanmıştır.

Şeyh Mahmut Berzenci örneğinde görüldüğü üzere önderlerin yada önderliklerin halktan izole edilmesi için başta sürgün dahil her yöntemin denendiği bilinmektedir. Halktan uzak yaşayan aydın ve önderliklerin kürt hareketini olumsuz etkileyen başlıca etmenlerdendir. Zira halkından uzak diyarlarda yaşamak zorunda bırakılan bir önder yada aydın tüm yeteneklerine rağmen başarılı olduğu görülmemiştir. Geçici bir dönem dışarda(!) kalma zorunluluğu, mücadeleye sığırayış kazandırmak için değilse, tüm tamtamlı lafazanlıklara rağmen bu objektif olarak davadan çekilme anlamına gelir ve tüm iyi niyetlere rağmen esasta hakim güçlerin politikasına uygunluk arzeder.

Barzaninin dün "ayrılıkçı, bölücü olmas"ı, bugün ise Türk yönetiminin "kardeş ve dost güçler"i diye itifatlandırılması derslerle doludur. Ancak bu dersleri sağlıklı kavrayabilmek için kürt hareketini, bu arada İki emperyalist savaş arasında "Irak'ta Kürt sorunu"nu bilmek gerekmektedir.

Her olgunun dış etkeni vardır ve önemsenmelidir. Ancak hiç bir zaman iç dinamikler ve iç sorunlar kadar çözümleme gücü olamaz. Şeyh Mahmut hareketinde olduğu gibi, ihanetçi ve işbirlikçi kürtler, ulusal birliğin önüne geçerek geleceklerini ve torunlarının esaret altında hatta Halepçelerin yaşanmasına vesile olacaklarını düşünmeden o anlık düşündüler, belkide bir paket acı tütüne fit diyerek neyarla bir oldular. Ancak 22 Haziran 1926 da Ankara da; İngiltere, Irak, Türkiye, 22 Ekim 1926 da Tahran'da; İran ve Türkiye arasında imzalanan "*Dostluk ve işbirliği antlaşması*" kürt halkının dostluğu için olmadığı aşıkardı. Kürt coğrafyası ile sorunlu devletlerin değişik düzeyde çelişki ve anlaşmazlıkları olsada , onlar kürt hareketine karşı her durumda yararlanma ve esas olarak, karşı ortak tedbirler almak ve bastırmak için idi. 1974 Cezayır antlaşması, son körfez kırızı sonrasında Türkiye, İran, Suriye üçlü peryodik zirveleri - ki bunda Irak son derece memnun idi- bu gaye ile idi. Gürüldüğü gibi tarihte kürt halkının neyarları kürt halkı ile zor anlarında hep birlikte hareket etmişlerdir. Ama kürtler buna nisbet, yeterli dersi çıkarmış ve birliğini sağlamış değiller.

Ermenistan Bilimler Akademisi Doğu Enstitüsü Kürtçe Bölümü Başkanı Prf. Dr. Şakrê Xıdoyê Mihoyan'ın bu çalışması, günümüz ve geleceğimize ışıktutacak önemli bir araştırmadır.

Kimi eksik ve yanlışlarına rağmen İlgili alandaki çalışmalara kaynaklık edecek niteliktedir.

Okur ve araştırmacıların değerlendirmesi dileğiyle.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı, sonucu itibariyle, dayanılmaz acılar çekmiş olan Kürt halkının sefaletlerine yenilerini ekledi. Orta Doğu'nun geri kalan diğer bölgeleri gibi Kürdistan da, sadece emperyalist çıkar çatışmalarının ilgi alanı olmakla kalmamış, aynı zamanda, savaşmakta olan tarafların ateş çemberi içinde kalmıştı. Bu konuda Lübnan'lı tarihçi Yusuf Malik şunları yazmış: *"1914-1918 savaşı, Türkiye'nin diğer milliyetleri gibi, Kürtler için de eşine az rastlanır sefalet ve acılar getirdi"* (1). Türk iktidarı ve 1918'den sonraki işgalci ingiliz iktidarı, Kürt halkına, 1911-1912 yıllarında olduğundan iki kat daha fazla vergi getirmiş. Irak ve Güney Kürdistan'ın işgal edilmelerinden sonra, işgalci ingilizler, savaş masraflarının büyük bir kısmını yerli halkın sırtına yüklediler. Savaş öncesi, ülkede (daha fazla mahsul elde ediliyor olmasına rağmen), 90-100 bin tondan daha fazla ürün elde edilemezken, sadece 1917 yılında, Irak ve Güney Kürdistan'dan 117 bin ton tahıl (buğday ve arpa) ithal edildi(2). Mahsulün en büyük

kısmı Musul Vilayeti'nden (Güney Kürdistan) sağlanmıştı.

Savaş, Irak ve Güney Kürdistan'ın ekonomik yaşamlarını felce uğratmıştı. Bu nedenle, Kürt toplumundaki sınıf ve tabakalar içinde büyük dalgalanmalar meydana gelmeye başlamıştı. Çalışabilir durumda olan köylülerden büyük bir kısmı, savaş ya da amele taburlarına gönderildiğinden toprakların çoğu çorak hale gelmişti.

Güney Kürdistan'da savaş sonrasında, toprakların % 50'si çorak hale gelmiş, açlık büyük bir artış göstermişti. 1917-1918 yılları arası kış mevsiminde, Musul'da 10 bin civarında insan açlıktan ölmüştü(3). 1919 yılında, işgalci İngiliz ordularını Güney Kürdistan'a girerken, görgü tanıklarına göre, Süleymaniye *"cadde ve sokakları ölü cesetleriyle dolmuştu. Geriye sadece ahalinin 1/3'ü kalmış, Süleymaniye ve çevresi ahalisinin 2/3 'ü ya göç etmiş ya da katledilmişti"*(4).

Yaşam düzeyinin düşük oluşu ve sağlık hizmetlerinin bulunmayışı nedeniyle, Kürdistan'da hastalık ve ölüm oranları oldukça artmıştı. 1919 yılında yaklaşık olarak Irak'ın bütün bölgelerinde, çeşitli salgın hastalıklar yayılmış, tehdit edici bir duruma gelmişti. O zaman, İngiliz komutanı Hay; *"Kürdistan'da çocuk ölümleri haddini aştı"*ğini yazmıştı(5).

Toplumsal ve ekonomik yaşamdaki sorunlar, Kürt halkının hoşnutsuzluğunun esas nedenini oluşturuyordu. Ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesinin devamı, Kürt toplum tabakaları arasında uyanışın ileri boyutlara varmasına yardımcı ve önayak oldu.

1917 yılından sonra, Büyük Ekim Devrimi'nin etkisi altında, Doğu halklarının ulusal kurtuluş hareketleri büyük bir uyanış gösterdi. Kürdistan halkı da, kendisini baskı altında tutanlara karşı sürdürmüş olduğu kurtuluş savaşını güçlendirdi. Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunan diğer milliyetler gibi, Kürt ulusu da işgalci feodal İmparatorluğun dağılmasından, ulusal haklarını elde etmek için yararlanmak istiyordu. Bu anlamda, *"Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye'nin mağlubiyeti,*

Kürt halkı içinde yeni umutlar yeşertmişti"(6).

İlk sosyalist devletin kurulmuş olması, dünya konjoktürünü tamamen değıştirdi. Bolşevik Parti'nin iktidarı ele almasıyla, Lenin'in "*Barış Kararnamesi*"ne dayanan barışçı dış politika sosyalist devletin esasını oluşturmıştu. "*Bu kararnamede gösterilmiş olduğu gibi, hükümetimiz, güçlü ve büyük devletlerin, zayıf ulusları kendi egemenlikleri altında bulundurmaya devam etmelerini, insanlığa karşı işlenmiş en büyük suç olarak görmekte, savaşı durduracak ve küçük uluslar da içinde olmak kaydıyla, bütün uluslara adelet getirecek bir barış anlaşmasının en kısa zamanda imzalanmasını kararlılıkla istediğini en yüksek sesle belirtmektedir*"(7).

Söz konusu dönemde, Kürt ulusal kurtuluş hareketi karmaşık ve çetin uluslararası politik koşullar içinden geçmekteydi. Bu nedenle, hareketin dayanak ve yapısını tek yönlü bir cevapla gerçekçi ve köklü bir şekilde değerlendirebilmek mümkün değildir. Kemalist hareketin çifte standart karakteri (bir yandan emperyalist planlara ve itilaf devletlerinin işgallerine karşı olmak, öte yandan ise, toplumsal baskılardan kurtulmak isteyen halkın toplumsal davasına karşı düşmanlık, dahası, Kürt halkının ve Türkiye'de baskı altında bulunan diğer milliyetlerin ulusal kurtuluş mücadelelerine karşı düşmanca tavır yürütmek); Güney Kürdistan'da ulusal kurtuluş hareketinin, gerici Haşimi rejimi ile Kürt ulusunun kendi kaderini tayin hakkını tanıyacağı sözünü vermiş olan İngiliz emperyalizminin iki yanlı ateşi arasında kalışı, ayrıca, hareket önderliğinin mücadelenin güncel sorunlarının bir çoğunu kavrama ve tavır alma becerisinden yoksun bulunan Kürt feodallerinin elinde oluşu, son olarak, ulusal hakların elde edilmesi için harekette yeralan kişilerin dargörüşlülükleri ve buna benzer diğer koşullar, Kürt mücadelesinin başarı kazanamamasının sebepleri arasındaydı. Bu şartlar, 20-30'lu yıllarda, Güney Kürdistan'ı ve diğer parçalardaki Kürt hareketinin yanlış tanınmasının / tanıtılmasının da bahanesi olacaktı. Kürt halkı-

nın 20-30'lu yıllar arasındaki ayaklanmaları nasıl değerlendirilmeli, Yakın ve Orta Doğu halklarının ulusal kurtuluş hareketi çerçevesindeki yeri nasıl kavranmalıdır?

Kürdistan'daki toplumsal, ekonomik ve siyasi durumun zorluğu, sömürünün yeni ve eski yapılarının birbirine karışmışlığı; değişik dönem ilişkilerinin varlığıyla birlikte, günümüzde Kürt halkının bazı tarihsel gerçeklerinin yanlışlıkla ve dürüst olmayan bir şekilde ele alınması, sorunun bilimsel olarak açıklanması ve değerlendirilmesi önünde zorluklar yaratmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte, Kürt halkı, ulusal bağımsızlıklarını elde etmek için büyük bir güçle ayaklanan ezilen halklardan biriydi. Ne var ki, bazı tarihçiler, Kürt hareketini "*feodal-bölücü*" veya "*Antant devletlerinin bir kışkırtması*" olarak tanıttılar.

Oysa, zorla işgalin ne olduğuna bakalım. Lenin, "*Bariş Kararnamesi*"nde bu konuyu ele almıştır. O, ulusal kurtuluş için savaşıyan mazlum ulusların efendiliğine soyunan, yabancı topraklara yönelik her işgalci girişimi (eski ya da yeni olsun), zorla işgal olarak değerlendirmektedir. Kürt halkı da her yönüyle bu durumda bulunuyordu, mücadelesi böylesi bir ilhakla karşı karşıya kalmıştı: "*Eğer uluslardan biri zorla başka bir devletin sınırları dahilinde tutulmak isteniyorsa*" -diye yazıyor "*Bariş Kararnamesi*": "*eğer, basın aracılığıyla, halk toplantılarında, parti kararları veya ulusal baskıya karşı meydana gelen hoşnutsuzluk ve ayaklanmalarda kendisini gösteren arzu ve iradeye rağmen, serbest referandum hakkı tanınmadan, bu ulusun devlet olarak varolma biçimi sorunu, daha güçlü bir konumda bulunan ulus tarafından ister tam bir askeri birleştirme, isterse, genel olarak, pek fazla olmayan bir güce dayanılarak yapılsın, söz konusu birleştirme, ilhak, yani zorla ikendine katma demektir*"(8).

Bu uluslararası hukuki sorunlarda devletler arası ilişkilerde yeni ve Kürtlerin olduğu gibi diğer ulusların ve Doğu

halklarının kendi kaderlerini tayin etmeleri için oldukça önemli bir durumdu.

Savaştan sonraki gelişmelerle, Kürt halkının ulusal istemlerinin gerçekleştirilmesi sorunu, ne Antant devletlerinin, ne Kemalist Türkiye'nin ve ne de Irak Haşimi rejiminin planlarında hiç bir şekilde yer almadı.

Emperyalist devletler ve özellikle de İngiltere ile Fransa, Türkiye'deki azınlıkların ulusal haklarına saygı göstereceklerine ilişkin vermiş oldukları sözleri yerine getirme niyetlerinin olmadığıyla kalmıyor, Almanya ve Türkiye üzerindeki askeri saldırılarıyla, Ortadoğu ülkelerini kendi aralarında bölüşmeyi planlıyorlardı.

GÜNEY KÜRDİSTANI'NIN İLK İŞGALİ İLE BİRLİKTE İNGİLİZLERİN BAŞVURDUĞU TAKTİKLER

11 Mart 1917'de, İngiliz Genareli Stendy Mot, Bağdat'ı alarak, Irak vatandaşlarına bir çağrı yaptı. Çağrıda; "*Araplarla ilişkiler ve Irak topraklarının birliğini savunma*" sorunu ele alınıyordu(9). İngiliz emperyalistleri ahalinin sempatisini kazanmak ve onları ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkına saygı göstermiş olduklarına inandırmak için bir hayli uğraşıyorlardı. Adı geçen General Mot şunları söylüyordu: "*İngilizler, bu savaşta amaçlarının, düşmanın ezilmesi ve bu topraklardan kovulması olduğunu ilan etmişlerdi*". Devamla, "*askeri birliklerimiz zorbalıkla ve düşman olarak değil, sadece bir kurtarıcı ve dost olarak şehir ve topraklarınıza girmişlerdir... Bu sadece Kral ve ulusumuzun değil, aynı zamanda büyük devletlerin de arzusunun bir sonucudur*"(10). Irak ve Güney Kürdistan'ın işgalinin sürdürülmesiyle, İngiliz askerleri, 1918 Mayıs'ında Kerkük şehrini ve bir kaç gün sonra da Süleymaniye'yi ele geçirdiler(11). Ekim ayının sonunda, İngilizler, Güney Kürdistan'ın yaklaşık olarak tümünü ele geçirmişlerdi. 1.11.1918 tarihinde, Mondros Mütarekesi'nden bir gün sonra, İngiliz askerleri Musul'u da almışlardı. Kürt halkının Türk zorbalığından hoşnutsuzluğunun ileri boyutlara vardığı ve ulusal bağımsızlık için mücadelenin geliştiği bu koşullarda, İngiliz işgalci yönetimi, "Irak halklarının ulusal

haklarına saygı gösterme ve bu hakları tanıma"üzerine vermiş olduğu vaatlerde cömertçe davrandı. Amaç, topraklarını işgal etmiş olduğu halkları, kendi tarafına çekmekti. Şunu da belirtmek gerekir ki, Kürt kurtuluş hareketi temsilcileri, bu dönemde saf bir şakilde, İngilizlerin vaatlerine inanmışlardı. Örneğin; Hemavend ve Süleymaniye gibi Kürt bölgelerinin temsilcileri, İngilizlerin *"Kürtlerin ulusal haklarına saygı gösterme"* vaatlerine inanmış ve Şeyh Mahmud Berzenci★ öncülüğünde özerk bir hükümet oluşturulması için İngilizlerle işbirliğine girmişlerdi.

Irak'taki İngiliz Komiseri Arnold Wilson'un raporu *"onların tez elden, Kürt sorunuyla ilgilenmelerine"* neden oldu. O şunları yazıyordu; *"Mütarekeden sonra , derhal Kürtlerle ilgilenmeye başlayan taraflar, önemli üç şeyi gözönünde bulundurdular: sakinlerinin çoğunluğunun Kürt olduğu Musul vilayetinin geleceği sorunu; Musul vilayetinin kuzeyinde bulunan diğer Kürt topraklarının geleceği sorunu; Irak'ta cereyan eden Kürt hareketleri ve gelişmeler üzerinde etkide bulunma sorunu"*(12)

İngilizlerle müttefiklerinin savaştan zaferle çıkmaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi, Avrupa devletlerinin hayallerinde bulunan "kurtarıcılık" misyonuna uygun bir ortam oluşturdu. Emin Said şöyle yazıyor: *"İngilizler Irak'a girdiklerinde, halk onları dostça karşıladı, kendilerine yardım ederek dost ve müttefik olarak gördü"*(13).

* **Mahmut Berzenci:** (1882-1956) Dindar bir aileden geliyordu. Ailesi daha Kürt beyliklerinin çöktüğü XIX. yüzyılda Kürdistan'da önemli bir yer edinmişti. O aynı zamanda büyük bir fikir adamı, şair ve kurtuluş uğruna mücadeleye adanmıştı kendisini.

1918'in sonlarında, Kürtlerin taleplerini "*tanımak ve saygı göstermek*" üzere, İngiliz subayı Noel, İngiliz sömürgeci yönetimi adına Süleymaniye'ye gitti. Noel'in misyonu Kürt bölgelerinde asayişi sağlamak, ahalinin gözünde İngiltere'yi Kürtlerin ulusal bağımsızlık yandaşı olarak lanse etmek ve bu şekilde, ekonomik, askeri alanlarda stratejik önemi olan bu bölgelerde, İngiltere'nin egemenliğini sağlamak için uygun koşullar oluşturmaktı. Öyle ki, Noel, Kasım 1918'de, Süleymaniye bölgesinde, Şeyh Mahmud Berzenci'yi komutan olarak tanıdı. Başlangıçta, Şeyh Mahmud ile İngilizler arasında her ne kadar anlaşmazlıklar varlığını korumaya devam ettiyse de, Şeyh Mahmud bu yeni durumu, elden kaçırmak istemekte ve nihai amaç olan bağımsız Kürt devletini kurmak ve güçlendirmek yönünde elinde bulunan bölge sınırlarını adım adım genişletmekteydi.

İngilizler, bu önemli bölgenin ele geçirilmesi uğraşlarında zaman kazanmak için, Süleymaniye'de Kürtlerin bağımsızlığının oluşması sorununa, sadece taktiksel bir adım olarak yaklaşıyorlardı.

Aslında, İngiliz yönetimi ve Kürt özerkliği idaresi arasındaki ilişkilerin biçimi karmakarışık bir esasta oluşmuştu. Noel, Mahmud Berzenci komutanlığında siyasi bir komiser rolü oynamakta, fiili olarak hareketin denetimini sağlamaya çalışmakta, hareketin yönetiminin, İngilizlerin bölgedeki siyasetlerinin etki alanına girmesi için uğraşmaktaydı. Bütün bunlar ulusal bağımsızlık ve ilerlemeye doğru yönelmiş bulunan Kürt toplumunun en geniş tabakalarının çıkarlarına karşı bir seyir izledi.

Daha Güney Kürdistan'ı ele geçirirken İngiliz askeri ve siyasi yönetimi elastiki bir politika yürüterek, Güney Kürdistan'daki sınıf ve tabakaları karşıya almamaya çalışıyordu. Muhazafakar çevrelerle ilişkilerin önemini kavrayarak, egemenliği altında bulunan yerlerde feodal ve şeyhlerle sıkı ilişkiler kurdu. İşgalciler, feodal ve şeyhlerin, daha Irak'ın Türk

egemenliği altında bulunduğu dönemde, el koymuş oldukları topraklarda, onların çıkarlarına uygun bir şekilde reform yaptı (14).

Vergi yükü giderek daha çok ağırlaştı. Askeri tedbirler ve İngilizlere bağlı işgalci askeri birliklerin ağırlanma masrafları dışında, bir çok Arap ve Kürt mıntıkasında, çoğu durumda, vergileri toplayamayan Türk sultanının tersine, İngilizler tüm vergileri düzenli bir şekilde toplamakta ve yükümlülerin ödemeyi reddettikleri durumlarda, silaha sarılıp, onlara karşı uçaklarıyla cevap vermekteydiler(15).

Irak ve Güney Kürdistan'ın ele geçirilmesinden sonra, tüm egemenlik fiili olarak İngilizlerin eline geçmişti. İngilizler bu egemenliği siyasi komiserleri (subayları) aracılığıyla sağlıyorlardı. Bununla birlikte, İngiliz mandası, "*Kürtlerin ulusal bağımsızlık talebini*" de gözönünde bulundurmakta olduğunu göstermeye çalışıyordu. Çünkü, ileride, Musul Vilayeti'nin ele geçirilmesiyle ilgili olarak karara bağlanmamış ve tartışılmakta olan bir sorun durmaktaydı. İngiliz emperyalizmi bu dönemde, "*tüm Kürtleri kendi taraflarına çekmeye ve bu şekilde Musul sorununun çözüme bağlanmasını kolaylaştırmaya*" çalışmaktaydı(16). Elbette, sakinlerinin, Osmanlı egemenliğinin değiştirilmesine karşı çıktığı Kürt ve Arap mıntıkları üzerinde, İngiliz emperyalizminin askeri birlikleri aracılığıyla zorbalıkla egemenliğini kurmuş olması da, bu etkenler arasında önemli bir rol oynamaktaydı(17).

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, bu etkenler içinde oldukça önemli olan bir durum da; "*Ekim Devrimi'nin kurtuluş şiarlarının, ulusal kurtuluşu için mücadeleyi boyutlandıran Kürt toplumsal sınıf ve tabakaları üzerindeki etkileriydi*" (18).

İngiliz yönetiminin, "*bazı Kürt bölgelerinin özerk olmasına rıza göstermeye mecbur kalması*"nın nedeni açıkca görülmektedir. 1918 Ekim ayında, Süleymaniye'de, "*halk tarafından kabul edilebilecek geçici bir yönetim biçiminin*"

oluşturulması önerisi, siyasi komiser Noel tarafından yapılmıştı. Kürt "*liderleri*", bulundukları yerlerde, valilik hakkı kazandılar, ama İngiliz idaresinin denetimi altında bulunuyorlardı. Daha sonra, İngilizler, "*Güney Kürdistan aşiretler konfederasyonu*"nu oluşturmayı düşündüler(19). Bir kaç otonom bölge oluşturma planında, İngilizlerin belli bir amaçları vardı: Kürt aşiret ve feodalleri arasında ikilik ve çatışma yaratma: her feodalın hakimiyet arzu ve ilişkilerinin yönetimle şahsen geliştirilmesi, İngilizler'in Güney Kürdistan ulusal kurtuluş hareketine darbe vurmasına ve onu kullanmasına ortam hazırlardı. Bu siyasetin amacı, "*İngiltere'nin Mezopotamya üzerindeki egemenliğini sağlamaktır*". Konuyla ilgili olarak, İngiliz Devlet Sekreteri epeyce şey yazmıştır: "*Kürdistan'a gelince, bize göre, içlerindeki çatışmaların Mezopotamya'ya zarar getirmeyecek şekilde, özerk federal bir devletin oluşturulması daha uygundur*". İngiliz emperyalizmi bu şekilde, Güney Kürdistan'da ikiye bölünmüş ve tehlikeli bir siyaset yürüterek bir yandan, güya Kürtlerin "*bağımsızlık*" haklarını tanımakta, diğer yandan, özünde, istediği zaman onu ortadan kaldıracak bir siyaset yürütmekteydi.

İşte bu koşullar içinde, 1 Kasım 1918'de, şeyh Mahmud Berzenci, Süleymaniye Vilayeti'nin komutanı olarak ilan edildi(20). Bu durumdan hareketle, Noel diğer Kürt mıntıkalarında da İngilizler doğrultusunda idari bir düzen oluşturmaya başladı. Sonradan meydana gelen gelişmeler, İngilizlerin gerçek niyetlerini daha açık bir şekilde ortaya koymaktaydı.

1918 Aralık ayında, Irak Yüksek Komiseri Arnold Wilson, Kürt liderleriyle görüşmek üzere, Süleymaniye'ye geldi. Wilson'un, anılarında da yazmış olduğu gibi; ziyaretinin amacı, Kürtleri Türklere karşı kışkırtmaktır. Anılarında şöyle yazmakta; "*Kürt liderleri, köylülerinin, Türklerin geri dönüşüne karşı savaşacaklarına dair güvence verdiler*"(21). Wilson Süleymaniye'ye gelip Kürt ileri gelenleriyle müzakerelere başlayınca, İngiliz askeri ve siyasi egemenliğiyle Kürt hare-

ket liderlerinin anlaşılmadıkları özgöl hedefleri, yeniden ele almaya karar verdi. Bu dönemde, Mahmud Berzenci, Yüksek Komiser'e, altında kırk Kürt ileri geleninin imzasının bulunduğu bir belge verdi. Belgede şu söyleniyordu:

"Çünkü, Majeste hükümeti (Britanya hükümeti- Ş.M.), Doğu halklarını Türklerden kurtarmaya hazırlanmış ve bağımsızlıklarını kazanmaları için kendilerine yardım etmek istemektedir. Britanya'nın himayesi altında, barışçı bir yolda ilerlemek için, Kürt halkına olanaklar tanıma dileğiyle Kürt halkının temsilcilerinin de kadir Şinas hükümete yaklaşmaları gerekir"(22). Mahmud Berzenci ve taraftarları, iyiniyetle, İngilizlerin "yardımıyla", tedricen Kürt devletini oluşturabileceklerine inanmışlardı. Bu nedenle, Şeyh Mahmud'un başkanlığında bir "komutanlığın" oluşturulması ve ardından *"Musul Vilayeti'nin ele geçirilişinden sonra, bağımsız bir devletin kurulması umut ve niyeti vardı"*(23). Ama, bağımsız Kürt devletinin kurulması planı, İngiliz emperyalistlerinin çıkarlarıyla çelişiyordu. *"Konumlarının daha çok güçlendirilmesi için..."*(24) İngilizler, Şeyh Mahmud Berzenci'nin hakimiyetini tehdit etmeye başladılar ve yönetimi ellerinde toplamaya çalıştılar. Şeyh Mahmud'un hakimiyeti altında bulunan topraklar zaten küçüktü, daha da bölündü. Burada, *İngilizler, Kürt aşiret ve feodalleri arasındaki çelişkilerden oldukça usta bir şekilde yararlandılar. 1918' in sonlarına doğru, Noel Süleymaniye'den kuzeye, Batı ve Kuzey Kürdistan bölgelerine anlamlı bir yolculuk yaptı. Koy, Raya ve Rewanduz'a siyasi subaylar atandı. Wilson; "Türk memurlarının geldikleri yerlere gönderildiklerini ..." yazıyor* (25).

Burada, işgalci İngiliz yöneticilerinin Güney Kürdistan siyasetinin açık yüzünü, daha ilk başlangıçta gösterdiğini belirtmek gerekir. Öyle oldu ki, bu siyaset sadece Kürt toplumunun ezilen köylüleri tarafından değil, aynı şekilde, işgalci güçlerin hakimiyeti sonucu hakları sınırlandırılan feodal aşiret *"ileri gelenleri" nin büyük bir kısmı tarafından da kabul*

görmüyordu"(26). İşgalden önce, ülkenin siyasal yaşamında önemli bir rol oynayan feodal sınıfın temsilcilerinin haklarının sınırlandırılması, özellikle, *"Dicle, Fırat ve Kürdistan arasındaki muntikalarda"*(27) çok açık bir şekilde görülmekteydi.

Zorbalık ve ağır vergiler, halk içinde derin hoşnutsuzluklara neden oldu. Britanya sömürgecileri, halkın ulusal bilincini gözünüde bulundurmamakta, gururunu çiğnemekte, örf ve adetlerini, kültürel değerlerini ortadan kaldırmaya yönelmekteydi. Arap tarihçi Muhamed Musuli şunları yazıyor: *"İşgalciler, subaylar ve hatta en yüksek derecede memurlar, Arap ve Kürt olan ihtiyar ve çocuklara dahi eziyet etmektedirler"*(28).

Önceleri, *"İngilizlerin, aşiret reisleri üzerindeki boyunduruğu biraz olsun kaldıracaklarına, asgariye indireceklerine, saflıkla inanan "köylü topluluğu"nun umutlarının boş çıkmış olduğunu"* Wilson dahi belirtiyor (29).

Toplumsal hoşnutsuzluğun genişlemesiyle, İngiliz sömürgecileri Süleymaniye bölgesindeki otonomi hakkını biraz daha daraltma kararı aldılar. İşgal edilmiş diğer bölgelerdeki düzen gibi bir düzenin bu bölgede de sağlanması kararı alınmıştı(29). Bunun anlamı: Kürt bölgelerinin "özyönetime" kavuşması, daha sağlanmadan ortadan kaldırılmış olmasıydı. Kuşkusuz, bu uygulamaların Kürtler arasında karşı tepkilerin oluşmasına yol açacağını tahmin etmemiş olamazlardı. Bunun Süleymaniye'de yerine getirilmesi için, İngiliz siyasi komiseri Noel, Kürtlerin yaşam ve adetlerini iyi tanıyan, iyi Kürtçe bilen ve "Kürt sorunu uzmanı" olarak kabul edilen tecrübe sahibi Soane ile değiştirildi.

ŞEYH MAHMUT BERZENCİ ÖNCÜLÜĞÜNDE İLK AYAKLANMA

Bu dönem içinde, Süleymaniye bölgesinde kargaşalıklar arttı. Mahmud Berzenci, "*Kürtlerin özyönetimi*"nin, gittikçe daha biçimsel bir hal aldığını görmüyor olamazdı.

Kendileri, bağımsız idare olanaklarından gittikçe yoksun bırakılmaktaydılar.Çünkü, bütün önemli sorunlar, Siyasi Komiser tarafından çözülmekteydi. Halk yığınlarının hoşnutsuzluğu, 1919'un ilkbaharında ileri boyutlara vararak ayaklanmaya dönüştü. 1919 Nisanı'nın başlangıcında, Zaxo bölgesinde, İngiliz işgal kuvvetlerine karşı Goyan aşiretinin silahlı bir ayaklanması patlak verdi. Yine aynı dönemde, Barzan bölgesi Kürtleri de, Ahmed Barzani yönetiminde ayaklanmaya başladı(30).

Bu olaylar, Kürdistan'ın bütün bölgelerinde ulusal kurtuluş mücadelesinde önemli gelişmelerin gözleendiği bir sırada meydana geldi. İran ve Türkiye Kürdistan'ında Kürtler, Irak'taki soydaşlarının mücadelesine canlı bir ilgi göstererek, ulusal kurtuluşun kazanılması için, kendilerine yardım etmeye hazır olduklarını belirttiler. İran egemenliği altında bulunan Hevramanlıların lideri Mahmud Han Dızli, 20 Mayıs 1919 tarihinde, Süleymaniye'ye karşı ani bir saldırıda bulunarak Şeyh Mahmud Berzenci'ye güçlü bir destek sağladı. Bu baskın, İngiliz işgalci yönetimine karşı silahlı yeni bir hareketin başlangıcı oldu. Mahmud Berzenci de kendi tarafından, 23 Mayıs 1919 tarihinde, silahlı müfrezeleriyle, Süleymaniye'deki Greenhouse konağına karşı saldırıda bulunarak, mai-

yetinde bulunanlarla birlikte, İngiliz subayını tutukladıktan sonra, Güney Kürdistan'ın bağımsızlığını ilan etti. İdare konağında bulunan işgalci İngiliz yönetimi bayrağının yerine, yeşil zemin üzerinde, kırmızı yarımali Kürt bayrağı asıldı (31). Kürt nüfusunun büyük çoğunluğu, bu hareketi destekleyerek, elden gelen hiç bir yardımı esirgemedi. Mahmud Berzenci elinde bulunan toprakları gittikçe genişletti. Komutanlığı altında bulunan kuvvetler Kerkük yakınlarına kadar ulaşmıştı. Kürt ayaklanmacılar, Kerkük yolu üzerinde Tasluca boğazında, İngiliz Ordusu'nun modern silah ve zırhlara sahip askeri birliklerini bozguna uğrattı. Ayaklanmanın elde etmiş olduğu başarılar, Kürt hareketine yeni yeni kuvvetleri kazandırdı. Bu gelişmeler içinde bulunan İngiliz subayı Edmons şöyle yazıyor: *"Tereddüt içinde olan bir çok kişi Şeyh Mahmud'a katıldı. Hatta İran sınırından Kürt aşiretleri, kendi hükümetlerine karşı ayaklanarak, Şeyh (Mahmud-Ş.M.) liderliğindeki devlete dahil olmak istiyorlardı"*(32).

Kürt hareketinin bastırılması için İngiliz hükümeti sıkı tedbirler aldı. Bu görevin yerine getirilmesini 18. filonun komutanı Teodor Frazier'e verdi. Aradan çok geçmeden, İngilizlere karşı Süleymaniye'nin kuzeyinde bulunan Çemçemal mıntıkası ayaklanmaya başladı. Hükümranlığı altında 12 köy bulunduran Mehemed Cebari, Mahmud Berzenci'ye büyük bir destek verdi. Kala Savka bölgesindeki on ayrı köy ahalisinin ayaklanmasına ise, Abdullah Askeri liderlik etmekteydi (33).

Ayaklanmanın bastırılması için göstermiş oldukları çabalarıyla, Mahmud Berzenci liderliğine karşı düşmanca bir tavır içinde olan işbirlikçi Kürt feodalleri , İngilizlere büyük yardımda bulundu.

18 Haziran 1919'da, Derbendê Baziyan mıntıkasında, Mahmud Berzenci kuvvetleri ve Fraizer'in askerleri arasında şiddetli bir çarpışma meydana geldi. İngilizlerin; asker sayısı ve teknik araç açısından üstünlüğü, engebeli yollar ve dar bo-

ğazlardan geçirerek ayaklanmacıları cephe gerisine düşüren Müşir Heme Süleymani'nin ihaneti, çarpışmaların sonucunu belirledi. Daha çarpışmaların başındayken, Mahmud Berzenci'nin yaralanmış olması da azımsanmayacak bir rol oynadı. Denehiv komutasındaki 32. İngiliz askeri birliği Süleymaniye'yi ele geçirdi. Mahmud Berzenci yakalanarak sıkı kontrol altında Bağdat'a gönderildi. Kürt ayaklanmacılarının direnişi yenilgiye uğramıştı. Fakat, ağır darbeler yemiş olmalarına rağmen, esas Kürt güçlerini, İngiliz işgalci güçleri, ancak, *"altı hafta sonra etkisiz hale getirebileceklerdi"*(34).

1919 yılı sonunda, İngiliz askeri taburları Amediye, Akra ve Barzan mıntıkalarını "temizlediler". Kürtlerle olan çarpışmalar, onlara büyük zararlara mal oldu. Ayaklanma bastırılmış olmasına rağmen, Kürdistan'daki durum istikrarsızlığını korumaya devam ediyordu. İngiliz işgalcilerinin zorla dayattıkları "zorba ve yağmacı rejim", Kürt halk yığınlarının hoşnutsuzluğunu her geçen gün daha çok arttırmaktaydı. Hindistan İşleri Dairesi'nin 24 Ağustos 1919'da, Kürt ayaklanmasının bastırılmasından sonra, Komiser Wilson'a göndermiş olduğu mektupta; *"Memurlarını geri çekmeyi ve Kürtleri kendi başlarına bırakmayı uygun bulmadıklarını"* (35) bildirilmekteydi. Daha sonraki gelişmelerde de, İngilizlerin *"Kürtleri kendi başlarına bırakmaya"* hiç niyetli olmadıkları görüldü. Tam aksine, Şeyh Mahmud'un öncülüğündeki ayaklanma, İngilizlere bölge üstündeki hakimiyetlerinin ve *"Bağdat'ın egemenliği altında bulunan bütün topraklar"* hakkındaki tavırlarının değişmesi için elverişli bir ortam oluşturdu. Artık *"Kürtlerin özyönetimi"* sorunundan söz açılmaz olmuştu. İngiliz hükümet temsilcisi bununla ilgili olarak parlamentoda yapmış olduğu bir konuşmada şunları söylüyordu: Hükümet siyasi idare tarafından alınmış bulunan geçici tedbirlerde herhangi bir değişiklikte bulunma gereğini görmüyor (36). Bunun anlamı, 1918 yılının sonlarında, İngilizler tarafından Kürtlerin kendi kendilerini yönetmeleri için uygu-

lanmaya konulmuş hakların dahi tasfiye edilmiş olmasıydı.

Bu anlamda, Mahmud Berzenci'nin Kürdistan'ın bağımsızlık hakkını elde etmek için yapmış olduğu girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. Kürt ayaklanması şu nedenlerden dolayı başarıya ulaşamadı:

a)- Ayaklanma geniş boyutlar almış olmasına rağmen, genel bir Kürdistan ayaklanmasına dönüşemedi. Kürdistan'ın bölünmüş olması ve Kürt mıntıkalarının birbirinden tecrit edilmiş bir durumda bulunması -Güney Kürdistan dahi kendi içinde bir çok mıntıkaya tecrit edilmiş bir durumdaydı.

b)-Açık bir siyasi çalışma programının olmaması ve ayaklanmaya katılmış olanların farklı yapıları, Kürtlerin mücadelesini kararsız kıldı. Kürtlerin yenilmiş olmasının başka bir nedeni de, İngiliz ordusunun sayısal üstünlüğe ve modern askeri tekniğe sahip olmasına karşın, Kürt ayaklanmacılarının iyi silahlanmış olmamaları ve kendilerine dışardan hiç bir yardım ve destek gösterilmemiş olmasıydı. Üstelik, Kürdistan'da olayların süratle geliştiği 1919 yılında, Irak'ın güney ve kuzey bölgelerinde durum sakindi. Bu, İngiliz silahlı kuvvetlerinin Kürdistan'da daha rahat hareket etmelerini sağladı.

Başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, Güney Kürdistan'daki ayaklanma Kürdistan ulusal kurtuluş hareketinin gelişmesi için önemli bir rol oynadı. Irak'taki İngiliz ordularına karşı Kürdistan'da ayaklanmanın henüz yeni başlamış olduğu bir dönemde, ahali arasında, savaşta zafer kazanmış olan ülkelerin "kurtarıcılık rolüne" ilişkin hayaller vardı. Bu hayaller bir yere kadar halkın gerçek eğiliminin ortaya çıkmasına engel teşkil ediyordu. Ayaklanma, Irak halkının 1920 yılındaki büyük ayaklanmasına bir geçiş oldu. *"Bu etkinlikler emekçi kitlelerin (Kürtler gibi Arapların da) işgalcilere karşı mücadelesinin bir sonraki gelişmesi için büyük bir rol oynadı."* (37). Güney Kürdistan'daki ayaklanmanın, *"yalnız Irak'taki Kürtler için değil, Şeyh Mahmud'a katılan İran Kürtleri için de, genel ulusal bir önemi"*(38) vardı.

Ulusal bağımsızlık için Kürtlerin sürdürdüğü mücadele-
nin ilk aşaması bu şekilde başarısızlıkla sonuçlandı. Ne var
ki, gelecekte ulusal hakların sağlanması için kaydedilen kü-
çümsenmeyecek gelişmeler, Kürt halkının önceden sürdür-
müş olduğu bu uğraşlara bağlı olacaktı. Kürt ulusal sorunu,
"Musul Düşümü" olarak adlandırılan sorunun gerisinde kal-
mıştı. Güç ve ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarından ve çe-
lişkilerden belli bir uzlaşmaya vararak, Kürt sorunu lehine ya-
rarlanmak isteyen Mahmud, sadece bunu başaramamakla
kalmamakta, içine girmiş olduğu hatalardan dolayı, bir yere
kadar, buna zarar vermekteydi.

Berzenci'nin kimi adımları acele atılmış, iç ve uluslarara-
sı ilişkiler dengesini gözönünde bulundurmamıştı. Söz konu-
su bu durum, onun öncülüğünü yaptığı mücadelenin başlangı-
cı için geçerlidir. Zira, başlangıç dönemi uygun
seçilmemişti...

Kürtlerin bu ayaklanması, İngiliz emperyalizminin
Güney Kürdistan üzerine varolan planlarını altüst etti. Çünkü,
Şeyh Mahmud hareketi, ulusal bağımsızlığı için mücadele
eden Kürt tabakalarının özlemlerini dile getiriyordu. İrandost
bu vesileyle şunları yazdı; *"Lord Curzon'un bel bağladığı
Kürt ulusal hareketi, Musul sorunu konusunda, İngiliz çıkar-
larının korunması çizgisinden tamamıyla farklı, kendi öz
amaçları doğrultusunda bağımsız olarak gelişme yolunu
tuttu."*(39).

Bu gelişmelerin ardından İngiliz Askeri Mahkemesi
Mahmud Berzenci'yi idama mahkum etti. Ancak, Kürt halkı
içinde yaygınlaşan tepkilerden ötürü, İngiliz yönetimi idam
kararını, on yıl hapis cezası ve Şeyh'i Hindistan'a sürgün et-
meyle değiştirdi.

EKİM DEVRİMİ'NİN KÜRTLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bizzat İngiliz yöneticileri, Kürt halkının mücadelesinin bağımsızlık eğilimi yönünde gelişmekte olduğunu itiraf etmekteydiler. Örneğin, 22 Ağustos 1919'da, İngiltere'nin Hindistan İşleri Dairesi Devlet Sekreteri, ülkedeki siyasi duruma ilişkin olarak Irak Yüksek Komiserine göndermiş olduğu Telgrafta, *"Britanya'nın Majeste hükümeti, Güney Kürdistan ahalisinin otonom bir bölge kurulması konusunda, kendisine sadık kalacaklarını umduğu, ancak, çok geçmeden bu umudun yersiz olduğu ortaya çıktı. Çünkü, ahali, İngiliz nüfusuna hüsnüniyetle karşılık vereceğine, öylesine öfkeli ki, hareketlerini kontrol edebilmek için bize bir demiryolu gereklidir"* diye belirtiyordu.

Daha sonra, tren hattının döşenmesi amacı üzerine (Kızıl Rabat-Kufri-Kerkük) Arnold Wilson, onların döşenmesinin hızlandırılmasını her şeyden önce stratejik bir bakışa bağlı olduğunu belirtti. Bu, Güney Kürdistan'ın istikrarını korumak için esas bir etkendi.

İngiliz emperyalizmi ve Irak şoven yöneticileri arasındaki çelişiklere yönelen Kürdistan kurtuluş hareketi, ciddi bir şekilde, Kürdistan'ın en geniş halk yığınlarının niyetlerine etkide bulundu. Aynı şekilde, Kürdistan'ın diğer parçalarındaki ulusal hareketin güçlenmesine de katkıda bulundu(40).

Halkın derin hoşnutsuzluğu ve Sovyet Rusya Devrimi, birlikte, elverişli bir ortam oluşturmuştu. Emperyalizmin Sovyet Rusya'nın içişlerine karışmasının geri püskürtülmesi, Kürt

ve Arap milliyetçilerinin ulusal bağımsızlık için yürütmüş oldukları uğraşlarına büyük bir ilham verdi. Çünkü, "*Bolşevik görüşlerinin yayılışı*"nın İngiltere yönetimini ciddi endişeler içine sokmuş olması pek tesadüfi değildi. İngiliz memurlarından biri telaşla; "Mezopotomya ve Hindistan'da Bolşevik tohumlarının yayılışının Türkler içinde de yayıldığından az olmadığı"nı yazmıştı(41).

Güney Kürdistan Sovyet Rusya'dan uzak olmasına ve normal karşılıklı ilişkiler olmamasına rağmen, bazı münasebetlerle, Kürt halkı, Sovyetler'deki devrimci gelişmelerden haberdar olmaktaydı. Bu durum, kurtuluş mücadelesi ateşine dökülmüş benzin gibiydi. Özellikle, Güney Kürdistan'da bulunan İngiltere misyonerlerinden gelen mektup ve raporlar bunu açıkça gösteriyor. Örneğin, 1919 yılı sonunda, İngiltere Yüksek Komiseri Wilson'un, yetkisi altında bulunan İngiliz siyasi misyoneri Soane'den aldığı mektupta şu endişeler dile getiriliyor: "...Bolşeviklerin son başarılarının gözönünde bulundurulması gerekir... Kürdistan'daki böylesi karmaşık ve çetin bir durumda, bu kesinlikle kulak ardı edilemez"(42). Daha sonra, Kürt kurtuluş ayaklanmaları ve Bolşevik fikirlerinin yayılması olanakları üzerine, Soane, Süleymaniye'den şunları yazıyordu: "*Bolşevizmin adı ve prensipleri, ne yazık ki, gittikçe yaygınlaşıyor (daha çok Kerkük'te çıkan ve geniş bir şekilde dağıtılan gazeteler aracılığıyla)*"(43).

Bu dönemde, Irak, Antant devletlerinin Kafkas-ötesi'ne ve Orta Asya'ya düzenli bir şekilde müdahale etmelerinde yararlanılabilecek güvenilir dayanak noktalarından biriydi. Bu nedenle, onlar Arap olsun, Kürt olsun Irak halklarının, Sovyet ülkesine yönelik müdahaleleri geri püskürtmelerini kendi egemenlerinin bozguna uğratılması olarak görüyorlardı. Kafkaslar-ötesi devrimci güçlerin zaferleri, ulusal bağımsızlık mücadelelerinde Irak yurtseverlerine ilham veriyordu(44).

1920 SAN REMO KONFERANSI VE IRAK HALKLARININ TEPKISI, YENİ KÜRT AYAKLANMALARI

Kürtlerin ulusal bağımsızlık mücadelesinin ilk aşamasının sonu, Yakın Doğu'nun kendi etki alanlarına göre bölünmesi konusunda emperyalist devletlerin yeni planlar hazırladıkları bir döneme rastladı. Nisan 1920'de, San Remo'da, zafer kazanan ülkeler konferansı düzenlendi. Konferans'ta, emperyalist devletlerin sömürge ve etki alanlarının, manda yönetimi şeklinde belirlenmesi sorunu incelendi. Konferans'ta İngiltere ve Fransa'nın Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin'de manda rejimi kurmaları kararının alınması, hoşnutsuzluk belirtilerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Irak'ta kurulan özel komite, İngiliz yöneticilerine, bu konuda bir protesto sundu. İngiliz yöneticiler buna karşılık olarak, bir bildiri yayınlamakla yetindiler. Bildiride manda sisteminin İngiltere'nin himayesi altında, özerk bir Irak devletinin kurulmasını öngördüğü; İngiltere'nin, ülkenin dış güvenliğini korumayı ve ülke içinde huzuru sağlamayı üzerine aldığı açıklandı (45). İngiliz emperyalizminin bu ve buna benzer daha sonra vermiş olduğu teminatlar, Kürt ve Arap yurtseverlerini teskin etmedi. Halk arasındaki hoşnutsuzluk giderek her yerde yaygınlaştı.

1920 yılı Haziranı'nda, Musul, Kerkük ve Süleymaniye Kürtlerine taleplerinin karşılanacağı garantisi verilerek, huzur içinde ve sakin olmaları öneriliyordu.

Arap ve Kürt yığınlarının birbirinden ayrı etkinliklerini,

1920 yılında güçlü bir Kürt ayaklanması izledi. İngilizler tarafından alınan enerjik önlemlere rağmen, 2 Temmuz 1920 tarihinde, Tel-Afar'da başlayan ayaklanma, yalnız Arap değil, Kürt bölgelerine-Kerkük, Süleymaniye, Erbil ve diğer şehirlere- de hızla yayıldı. Iraklıların bu ayaklanmasının başında, "El-ahel-Irak" ve "Haras el-istiklal" olmak üzere iki örgüt bulunuyordu. Ulusal bağımsızlık mücadelesini yöneten bu örgütlerin ikisi de, aynı zamanda Kürtlerin ulusal bağımsızlıklarına karşı çıkıyorlardı. Bu örgütler, Kürtlerin ulusal olarak kendi kaderlerini tayin etmelerine karşı çıkarken, "*Kürtlerin yaşadığı bölgelerin, Irak Arap devleti içine alınmasının zorunlu olduğu*" görüşünü savunuyorlardı"(46). Bundan ötürü, belirtilen bu iki örgütün programları ve istekleri, Güney Kürdistan'da destek bulmadı. Bununla birlikte, bir çok Kürt bölgesinde, İngilizlere karşı hareketler, işgalcileri zor durumda bıraktı. İşgalciler, 1920 yılı Ağustos ayı ortasında, Diyale ırmağı havzasındaki yerleşim yerlerini kendi denetimlerine aldıktan sonra, yakın Kürt bölgelerinde yaşayanların silahlı hareketi başladı.

14 Ağustos'ta Kızıl Rabat'ta Kürt köylüleri ayaklandı ve mntıkalarını işgalcilerden kurtardılar. Mücadele ateşi, Xanîqin'e yayıldı. Ayaklanmacılar ,İngiliz ve Irak silahlı birliklerinin İran'dan ve Güney Kürdistan'ın değişik bölgelerinden buraya gelmede kullandıkları yolları kestiler.

İngiliz basını, Irak'taki bu ulusal kurtuluş mücadelesinin siyasi tablosunu şu şekilde çiziyordu: "*Savaş, Arap bölgelerinden Güney Kürdistan'a kaydı. Kufri'deki demiryolu, ayaklanmacıların elindeydi. Kufri, Kerkük ve Süleymaniye'deki askeri karakollar darmadağın edilmiş, Güney'deki ordular kendilerini Musul'a, Bağdat'a atıyorlardı*"(47).

Times gazetesi de, Irak ve Güney Kürdistan'da meydana gelen ayaklanmalar nedeniyle, İngilizler için duyduğu endişeleri şöyle dile getiriyordu: "*Bağdat'ın terkedilmesi akılsızlıktır, zira, Mezopotamya ideali üzerine İngilizlerin sürdürdük-*

leri keşmekeş tartışmaların halli, ancak bedevi Araplarla barış anlaşmasının imzalanmasından sonra sağlanabilecektir"(48). Bir Fransız gazetesi de: "Musul çevresinde heyecanın doruğa ulaştı"ğını yazıyordu(49).

Kürt savaşı müfrezeleri, Zaxo'dan Süleymaniye'ye kadar, Güney Kürdistan'ın hemen her yerinde işgalcilere ağır darbeler vurdular(50). Eğer Kürt bölgelerindeki ayaklanmalar arasındaki ittifaksızlık, Kürt ağa ve beyleri arasındaki düşmanca rekabetler olmasaydı, İngiliz işgalci güçleri bu durumdan kendilerini kurtaramayacaklardı.

Irak'taki ayaklanma, Ağustos ayının sonu ve Eylül ayı başlarında doruk noktasına ulaştı. Yöneticiler, Bağdat ile Kürdistan arasındaki bağlantıyı yalnız radyo ve uçaklar aracılığıyla sağlayabiliyorlardı(51). İngiliz basınının İngiltere yönetiminin sürdürdüğü siyaseti eleştirmesi de tesadüfi değildi. Bu konuda, "**The Morning Post**"un yazıları örnektir: "*Yönetimin çıkışı olmayan bir duruma girmesinin günahı, Mezopotamya macerasıdır*"(52).

İngiliz basın organlarından bir çoğu, Kürdistan'daki heyecan yaratıcı olayların nedenlerine ışık tutarken, Kürtlerin mücadelesinin bağımsız niteliğini belirtiyorlardı. Bu da, Kürtlerin bağımsızlık mücadelesine gölge düşürmek amacıyla, işe koyulan "*dış kaynaklı casusluk*" uydurmalarını yalanlıyordu. Bununla ilgili olarak bir İngiliz gazetesinin 24 Ağustos 1920 tarihli sayısında yer verdiği şu satırlar kayda değerdir: "*yasalarımıza ihtiyacı olmadığını her yönüyle bize göstermiş olan bir halkı, kendi yasalarımıza tabi kılma arzularımızı gözönüne aldığımızda, trajik durumun, bir yere kadar nasıl komik bir durum olarak kendisini arzettiği görülür*"(53).

Ulusal kurtuluşları uğruna mücadele veren Araplarla Kürtler arasında ittifakın olmayışından yararlanan ve askerlerinin mevcudunu 30 bine çıkaran İngiliz sömürgecileri, sonuçta, anti-emperyalist mücadelenin başlıca ocaklarını söndürmeyi başardılar.

Irak'ta 1920 yılında meydana gelen bu ayaklanma başarısızlığa uğramasına rağmen, ayaklanmanın ülke halkının geleceği açısından büyük bir önemi vardı. Ayaklanma, sömürgecileri, Irak'ı tamamıyla sömürgeleştirme niyetlerinden vazgeçirmek zorunda bırakmıştı. Bu mücadelede, Kürt halk yığınlarının yer almasının önemi, her şeyden önce, onun Kürt uyanışının serpilmesine yapmış olduğu katkıda görülmektedir.

IRAK ARAP YÖNETİMİNİN İZLEDİĞİ ŞOVEN POLİTİKA, KÜRTLERLE ARAPLARIN BİRBİRLERİNDEN UZAKLAŞMALARI

1920 yılındaki gelişmelerden sonra, Güney Kürdistan'daki kurtuluş mücadelesinin niteliği biraz değişti. Ülkenin bir yanda Arap, diğer yanda Kürt kesimlerinin hareketleri arasındaki bağlantının giderek daha çok zayıfladığı gözleniyordu. Irak'ta toprak ağaları ve burjuva güçleri, Türkiye'deki Kemalist hareket örneğinde olduğu gibi, ulusal azınlıkların kendi kaderlerini tayin haklarını elde etme talepleri doğrultusunda yürütmüş oldukları uğraşlara karşı sert tepki gösterdiler. Araplarla Kürtler arasında ittifakın bulunmayışını İngilizler başarıyla kullandılar. Fakat, Irak ve Güney Kürdistan'daki gelişmelerin izleri, 20'li yılların başlangıcından itibaren, ki bu dönem gelişmelerde büyük bir öneme sahipti, kendisini göstermeye başladı. Bu gelişmelerin içeriği şu doğrultuydu: Irak bağımsızlığına kavuşamadı. İngiliz sömürgecilerinin ülke yöneticileri karşısındaki tavizkar tutumu (Irak'ta Arap devlet mekanizmasının oluşturulması), Arap bölgelerindeki coşkuyu bir ölçüde yatıştırdı. Ama bu olgu, Kürdistan'da, tam tersi bir tepki doğurdu. Kürt ulusal demokratik güçleri, İngiliz emperyalizmi egemenliğine karşı mücadele yürütürken, Irak Kralliyet rejiminin, Kürtlerin ulusal haklarını tanımamada ısrar etmesiyle giderek çatışmalar daha çok hızlanmaya başladı.

Bu arada, "*Musul Vilayeti sorunu*" veya Kürt sorununun kısa bir sürede, uluslararası bir nitelik kazandığını belirtmek gerekir. Çünkü, komşu ve uzak ülke hükümetleri, gelişmelerin kendi lehlerine dönüştürülmesi yönünde hızlı bir uğraş içindeydiler. Bu anlamda, Kürt ulusal kurtuluş mücadelesi zor bir durumda bulunuyordu. Kürtlerin uğruna mücadele ettikleri adil talepler, Büyük devletler ile Yakın ve Orta Doğu'nun gerici hükümetleri tarafından, halk düşmanı amaçlarının gizlenmesi yolunda kullanılıyordu. Çoğu durumda olduğu gibi, Kürtler ve sorunları, söz konusu uluslararası güçlerin entrika ve oyunlarında koz olarak kullanılıyordu.

"*Zafer hakları*", emperyalist devletler ve özellikle İngiltere tarafından işgalci planların gerçekleştirilmesi yönünde kullanılmaya çalışılıyordu. İngiliz emperyalizmi, amaçlarına ulaşmak için, sadece savaş galibi olmanın meyvalarından yararlanmakla yetinmemekte, Osmanlı egemenliği altında bulunan ulusal azınlıkların varolan hoşnutsuzluklarından barbar bir şekilde yararlanmak için de her yolu kullanmaya çalışmaktaydı. Görüldüğü kadarıyla, bu politika Kürtleri de kapsıyordu. O dönemde, İngilizlerin, Kürtlerin ulusal haklarını tanıma hilekarlığında bulundukları tam da Kemalistler benzeri oldukları söylenebilir. Ayakları yer edindikten sonra, Kemalistler, Kürt sorunu üzerine siyasetlerini tamamıyla değiştirerek Kürt ulusal haklarının tanınması üzerine verilen sözleri unutmuşlardı. Sonra Türk hükümetleri, etnik bir grup olarak dahi Kürtlerin varlığını tanımama ve özyönetim hakkının verilmesi gereğini inkar etme ayıp ve onursuzluğunu gösterdiler.

15 Mart 1921'de, İngiliz Sömürgeler Bakanı Winston Churchill'in girişimi üzerine, bir konferans düzenlendi. Konferans'ta Irak'ı ilgilendiren bir çok sorun ele alındı. Bu Konferans'ta, Irak'ta İngiliz yanlısı Emir Faysal El-Haşimi yönetiminde bir Manda Krallığının kurulması kararlaştırıldı. Konferans'ta, Musul(Kürt)sorunu üzerine hiç bir karar alın-

mamıştı: Kürt sorunu konusunda yer alan tek "cümle"; "*doğrudan bu sorunla Yüksek (İngiliz-Ş.M.) Komiseri'nin uğraşacağı*" belirlemesiydi(54).

23 Haziran 1921'de, Emir Faysal Irak'a geldi. 21 Temmuz 1921'de, Irak  dari Meclisi, onu Irak Meliki olarak ilan etti. Ne ilginçtir ki, Melik olarak ilan edildiğinden sonra, üzerine "*referandum*" yapıldı.

Referandumda, ülkenin ileri gelenleri hazır bulunmuş olmalarına rağmen, aslında, bu kararlar birlikte bazı diğ er kararlar da alınmıştı; Yabancı (Britanya) askeri güçlerin kaldırılması sorunu dile getirilmişti. Bazı b   eler,    ay içinde Yürütme Meclisi'nin oluşturulması gerektiğini önermişlerdi. Güney Kürdistan'ın geniş yığınları, İngiliz işbirlikçisi Haşimi Hanedanı'nın kabul edilmesine karşı  ıktılar. Söz konusu dönemde, nüfusunun çoğunluğunun Kürtlerden oluştuğu ve diğ er ulusal azınlıkların da bulunduğu Musul'da, "*Kürtlerin ve diğ er ulusal azınlıkların haklarının tanınması zorunluluğu*"(55) şartının dayatıldığı ortak bir karar alınmıştı. Kerk     ler Faysal'ın adaylığına karşı konuşmalar yaparlar en, Süleymaniye'de referandum boykot edilmişti. Dahası, Mahmud Berzenci'nin kardeşi şeyh Kadir, İngilizlere karşı olan Arap ve Kürt güçlerine açık bir  ağrı yaparak, sadece referandumu boykot etmekle kalmayıp, Mahmud Berzenci'nin geri dönmesi ve onun yönetiminde otonomi bölgesinin oluşturulması çağrısında da bulunuyordu.

Sonuçları açıkça çarpıtılmış olan referandumdan sonra İngiliz sömürgeci yönetimi, "*Faysal'ın Irak Kral'ı olması için % 96 oy verildiğini*" ilan etti(56). Daha sonra oylama sonuçlarının çarpıtılmış olduğunu, İngiliz idari yetkilileri dahi yazdılar. Örneğın, Longrigg, oylama sonuçlarının "*kesinlikle doğru olmadığını*" yazıyordu(57).

Irak'ta ve özellikle de Güney Kürdistan'da varolan böyle-si hoşnutsuzluk koşulları içinde Faysal ta  giydi. Ta  giyme törenine Kürdistan'dan hiç bir temsilcinin katılmaması dikkat çekiciydi.

Faysal'ın tahta çıkışından sonra, İngilizler kukla devletin kurum ve organlarını oluşturmaya başladılar. İngiliz himayesine sözde sadık olduklarını göstermek için, feodal, şeyh ve ileri gelenleri bu işe çektiler. Ülke, önceki vilayetler yerine, başlarında mütesarıfların bulunduğu livalara ayrılarak, önceki İngiliz siyasi subayları "*müsteşar*" olarak atandılar. Aslında, önemli sorunları çözen onlardı.

KUKLA BİR REJİMİN KURULMASI YENİ AYAKLANMALARA YOLAÇTI

Haşimi Hanedanlığı'nın oluşturulmasının ve "*Milli Irak Devleti*" nin kurulmasının, İngiliz sömürgecileri açısından iki önemli özelliği vardı. Bu adımların atılması Arapları sevindirirken, Kürdistan'daki durumu daha çok kötüleştirdi. Kürt halkının en geniş tabakaları, yeni Kral Haşimi rejimi gibi İngiliz emperyalizminin de, Kürtlerin ulusal bağımsızlık haklarını verme niyetinde olmadıklarını ve bu anlamda, önceden olduğu gibi haklı ve meşru ulusal haklarından yoksun bırakılmış olduklarını anlamışlardı.

Fransız tarihçisi **B.Vernier**; "*Haşimi monarşisinin Pan Arabist planlarının, Kürt azınlığı içinde derin hoşnutsuzluklar yarattığını*" yazıyor(58). Bu anlamda, Kürdistan'daki durum karışıklığını sürdürüyordu. Aynı zamanda, İran ve Irak sınırları üstünde, Mahmud Han önderliğinde Hewramani Kürtleri, İngiliz iktidar güçlerine karşı silahlı savaşı sürdürmeye devam ediyorlardı. Şehrezor mintikasında, "*yerli halk, kendisine vergi dayatan ve bunları zorla tahakuk ettirmek isteyen İngiliz memurlarını kovmuştu*"(59).

1921 yılı başlarında, İngiliz basını, Savunma Bakanlığı'nın, "*Kürdistan'da meydana gelen yeni karmaşıklıklar*"a ilişkin yapmış olduğu resmi bir açıklamayı yayınladı(60). Aynı dönemde, Ranya bölgesinde bir çok Kürt köyü vergi ödemeyi redetmekte ve silahlı ayaklanma için hazırlık yürütmekteydi. Karışıklıklar, Revanduz bölgesini de sarmıştı. Burada, silahlı Kürt köylüleri, Anglo-Irak kuvvetlerini bölgeden

kovdu. Türkiye hududu üzerinde meydana gelen bu olaylar, İngiliz iktidarının bu bölgeye derhal, sayısı bini aşan bir tabur göndermesine sebep oldu. Ranya bölgesinde durum daha çok kötüleşmişti. İngiliz tenkil güçleri, bu bölgelere sürekli operasyonlar düzenliyordu.

Kürt sorununun yaygınlaşması istikrarsız durumun daha da kronikleşmesine neden oldu. O dönemde, Irak'ın iç durumu üzerine "**Daily Herald**" şunları yazıyordu; *"şayet biz daha önceden yolunu bulup işlerimizi rayına oturtmuş, Mezopotamya'ya özyönetim hakkı tanımış olsaydık, şimdi askerlerimizi çoktan beri buradan çıkarmış, yerimize, bizimle dostluk ve ortak çıkarlara bağlı bir Arap devleti bırakmış olacaktık. Fakat, şimdi askerlerimizi burada, yaverimizin Tacını korumaları için bırakmak zorundayız... Karmaşıklık, kan dökücülük, büyük masraflar daima ayakbağımız olmaya devam edecektir..."*(61).

Güney Kürdistan'daki durum, sadece Kürtlerin mücadelesinden dolayı değil, önceden belirtmiş olduğumuz gibi, Eylül 1921'de Yunanlılara karşı elde etmiş oldukları zaferden başları dönmeye başlayan Kemalist Türkiye'nin Musul sınırı üzerinde saldırı için hazırlık içinde olmasından ötürü de İngilizler aleyhine kötüleşmişti. Kemalistler, Osmanlı İmparatorluğu'nun daha önce elinde bulundurmuş olduğu toprakları geri alma niyetlerinin olduğunu gizlemiyorlardı. Bu plan, özellikle Arap ülkelerine yönelik olarak reel görünmediğinden, Kemalistler, Güney Kürdistan'ı yeniden elde edebilmek için geniş operasyonlara giriştiler. Türklerin diplomatik etkinlikleri askeri eylemler eşliğinde sürmekteydi.

1921 sonbaharında, Türk askerleri Musul Vilayetine karşı defalarca saldırıya geçtiler. Kısa bir süre sonra Koysan-cak'ı ele geçirdiler, Akra'yı tehdit ederek, Amediye tarafına doğru yönelirler.

Türk casusları Kürt sakinleri arasında, *"Türk askerlerinin en kısa zamanda buraya ulaşacakları"* söylentilerini yayar-

ken, diğ er yandan "*Musul'un Türkiye'ye bağ lanması*" için de propaganda yürütüyorlardı(62). Türklerin bu eylemlerinin baş ında, Özdemir lakabıyla tanınan Albay Ali Ş efik bulunuyordu. 1922 yılı ilkbaharında, "*gayri nizami*" Türk silahlı birlikleri Güney Kürdistan'a girince, Ç emçemal bölgesinin bir çok yerinde köylüler ayaklandı. Süleymaniye'de yerli halk, Mahmud Berzenci'nin serbest bırakılması ve Süleymaniye'ye geri dönmesi için defalarca ayaklandı.

Bıcar aş iret reisi Babekir Ağa'nın İngilizlerin tarafını tutma isteğine rağmen, aş iret fertleri İngilizlere karşı silahlı mücadeleye başladı. İngilizler 1922 yılının Eylül ayı baş ında, Ranya'yı terketmek zorunda kaldı. Bu fırtınalı olaylar meydana gelince, ayaklanan Kürtlerin temsilcisi Ahmed Taki, yardım almak için İran Kürdistanı'na gitti. Sömürgeci İngiliz yöneticileri panik içine düş müş lerd i. Sömürgeci İngiliz yönetimi temsilcisi Edmonds, General Goldsmith'e göndermiş olduğı raporda, "*bunun, diğ erlerinin de (Kürtler-Ş .M.) bizlere karşı eyleme geç meleri için bir sinyal olabileceğini*" belirtmiş ti(63). Türkler, oluş an bu ortamdan yararlanmak için acele ettiler. Türk silahlı birlikleri hızla Güney Kürdistan'ın içlerine doğru yöneldiler. Kısa bir sürede, Revanduz'u ele geçirip, kendi idari kurum ve organlarını oluşturdular. Güney Kürdistan'a girmeyeyle Türkler, yerli halkın mal-mülkünü talan etmeye ve onlara karşı terör estirmeye başladı. Durum öylesine kötüleş ti ki, Havdeşt, Pış der, Ş uwart ve benzeri diğ er yerlerde de aynı durum meydana gelmiş ti.

Ayaklanmış olan Kürtlere karşı İngiliz yönetimi bomba yağ dırdı. İngilizler tarafından oluşturulan Hava Hücum Birliğı, ayaklanma bölgelerine havadan bombalar yağ dırırken, bu-
raya bir tenkil taburu da gönderilmiş ti. Bu operasyonlar içinde yer almış olan Edmons'un bildirdiğı ne göre, "*hava silahları savunmasız halka büyük zararlar vermesine karş ın önlerine koymuş oldukları amaçlara ulaş amadı. Dağı lık bölgelerde hava operasyonlarıyla istenen sonuca ulaş ılamıyacağını bil-*

miyordum. Revanduz'un bombalanmasına büyük umutlar bağlamıştım. Ancak, sonuç belirlendiğinde hayret ettim. Bombaların çoğu hedefe isabet etmemişti"(64) diye devam ediyordu. Kürt ayaklanma bölgelerinin barbarca bombalanmış olması haberinin İngiliz basını aracılığıyla yayılması, İngiliz kamuoyunu rahatsız etti. Hatta defalarca İngilizlerin bu bölgelerdeki "*medenileştirme*" misyonu üzerine yazmış bulunan burjuva gazetelerinde de bu rahatsızlığı okuyabiliriz. Times gazetesi şunları yazıyordu; "*son günlerde, uçaklarımız şiddetle Kürt köylerini bombaladılar. Kürtlerin özyönetime sahip olmaları acaba bu mudur ? Bu çılgın politika ilerde de devam edecek mi?*"(65). 1921 yılının Temmuz ayı sonunda, İran Kürdistanı'nda "*Kürt liderleri toplantısı*" yapıldı. Bu toplantıya katılanlar, "*hakların elde edilmesi için mücadeledenin sürdürülmesi gerektiğini belirttiler*"(66). Adı geçen Edmonds sonradan, "*toplantı yerini bombalamak için Kurmay Başkanı'nu ikna edemediği*"ne dair üzüntülerini belirtir. Söylediklerine göre, bu yer, aynı zamanda, "*Türkiye misyonunun hazır bulunduğu bir yerdi*". Ne İngiliz tenkil taburlarının artırılması ne de Babekir ve sonuna kadar Türk karşıtı olan Seyid Taha gibi İngiliz işbirlikçisi Kürt reislerinin yardımları, gelişmeleri köklü bir şekilde, İngilizlerin lehine değiştirmeye yeterli. 1922 yılı sonbaharında, İngilizlerin durumu daha da kötüleşti. Güney Kürdistan'daki hareketi İngilizlere karşı kullanmak için, Türkler uğraşlarını daha da sıklaştırdı. Eylül ayında, kuvvetlerini Süleymaniye'ye doğru oldukça yakınlaştırdılar. İngiliz askerleri, mevzilerini terkedip, Erbil ve Kerkük'e döndüler. Edmonds'un itiraflarına göre, "*Süleymaniye, Kerkük ve Kürdistanın diğer bölgelerinde de İngilizlerin durumu iyi değildi. Bir çok İngiliz memur ve subayı bu bölgeleri bırakarak, uçakla Bağdat'a gitti*".

MAHMUT BERZENCİNİN SÜRGÜNDEN GERİ GETİRİLMESİ VE KÜRT HÜKÜMETİNİN İLANI

Bu şekilde, 1922 yılında, Güney Kürdistan sadece daha önceden varolan İngiliz emperyalizmi ve Haşimi monarşi rejiminin değil, Kemalist Türkiye'nin de ihtimamlarını üzerine çekmişti. Bu çetin durumda, Sömürgeci İngiliz yöneticilerinin, bu çıkmaz sokaktan kurtulma yollarını bulmaları gerekiyordu. İngilizlerin önünde iki yol bulunuyordu: Ya Güney Kürdistan'ın zorla, kayıtsız-şartsız olarak yeni oluşmuş Irak devletine dahil olmaya mecbur edilmesi. Bu yol, askeri kuvvetlerin önünde bir çok engelle doluydu. Politik açıdan da olumlu olarak karşılanmıyordu. Ya da, Musul Vilayeti üzerine Türkiye'yle varolan çekişmelerde, eline kendi lehinde sağ-

lam bir koz geçirebilmek için Kürtlere kendi kaderlerini tayin hakkını tanıyarak, onlarla uzlaşma yolunu tutmak. İngilizler ikinci yolu seçtiler. Planlarında her şeyden önce, Türkiye yönetimine şiddetle karşı olan ve güçlü bir şekilde İngilizlere bağlı bulunan Seyid Taha'nın Kürt otonom bölgesinin başkanı olması tasarlanıyordu. Ancak, bu Mahmud Berzenci'nin payına düştü. İngilizler, Güney Kürdistan'ın, sadece, Mahmud Berzenci'nin saygınlık ve etkisinden yararlanılarak, Türklere karşı en iyi şekilde korunabileceğini hesaplıyorlardı. Bu arada, Mahmud Berzenci Hindistan'dan Kuveyt'e getirildi. Süleymaniye'ye gidişinde Mahmud Berzenci Bağdat'a uğrayarak hükümet temsilcileri, İngiliz Yüksek Komiseri ve Kral Faysal'la görüştü. Görüşmelerde taraflar, Kürt liderinin Kürdistan'da düzen ve istikrarı sağlaması ve Türk istilasına karşı durması konularında ittifak ettiler. Kendisine, önceden olduğu gibi Kürt bölgelerine otonomi verileceği sözü verildi.

Mahmud Berzenci, 14 Eylül 1922'de "Süleymaniye Meclis Kurulu Başkanı" veya orada anıldığı şekliyle hükümdar oldu. Bazı araştırmalar (20-30' lu yıllardaki Sovyet araştırmacıları da içinde olmak üzere), İngilizlerin bu tayin hakkının arkasında olmalarından hareketle Mahmud'un İngiliz sömürgecilerinin iradesine göre davrandığı yanlış görüşünü yaydılar. Bu tespitin yanlış olduğunu gösteren bir çok gerçek var. Yukarıda belirtmiş olduklarımız, İngilizlerin, istemlerine rağmen Mahmud Berzenci'nin liderliğini kabul etmiş oldukları sonucuna varmanın hiç de anlaşılmasız olmadığını gösteriyor. O döneme ait bazı veriler ve bazı İngiliz şahıslarının ileri sürmüş oldukları da bu gerçeği doğrulamaktadır. Longrigg şunları belirtiyor; "*İngilizler gelişmelerin etkisiyle bu adımı atmaya mecbur kaldı.*"(67). Arap yazarı Mahmud Al-Durra, güvenilir bir şekilde şunları belirtir; "*Zira, meydana gelen durum, İngilizlerin önünde hükümdar yapmak için Mahmud Berzencu'yi Hindistan'dan getirme dışında başka hiç bir yol bırakmamıştı*"(68). Aynı şekilde bu dönemde, Hamilton'un

yazdıklarından; "*sadece onun (Şeyh Mahmud'un - Ş.M.) gele-
neksel bir önder olarak bu bölgeyi elinde bulundurabileceği-
ni*" okuyoruz(69). Bu konuda, İngiliz **Times** gazetesinin gö-
rüşü, diğerleri gibi ilginçtir. Şeyh Mahmud İngilizlere yeni
başsağrılar yaratabileceğini, çünkü, onun, kendilerinin irade-
leri tarafından kullanılmaya niyeti olmadığını belirtiyordu.
Gazete devamla; "*Şeyh Mahmud'un Süleymaniye'ye geri geti-
rilmesi kararı, Persi Coacks'ın, Orta-doğu'nun tümünde bu-
güne kadar yapmış olduğu bütün çalışmalarındaki en büyük
yanlışlık*"ı olduğunu belirtiyordu(70). Bütün bu söylenenlere
rağmen, Berzenci'nin İngiliz ve Irak yönetimleri tarafından
tayin edilmesini, sadece mecburi kaldıklarından dolayı, atmış
oldukları bir adım olarak kesin bir şekilde idia etmek müm-
kün değildir. İngilizler bu adımı atarak, Türkiyeyle Musul so-
runu üzerine varolan çekişmelerinde ellerinde küçümsenme-
yecek bir faktör olarak Kürt ulusal haklarına özen gösterildiği
imajını yaratmış ve "*bir Kürt bölgesi*"nin oluşturulmasıyla,
İngilizler 1922 İngiliz-Irak anlaşmasının ağır şartlarını kabul
etmeye devam etmesi için Irak hükümetine baskıda bulunma
imkanını elde etmiş oluyorlardı.

Kemalistlerin Musul sorunu üzerine çabaları da gittikçe
hızlanmaktaydı. Onlar da kendi taraflarından "*Türk ve Kürtle-
rin kardeşliği*", Kürt ulusunun haklarının tanınması ve hatta
"*Türkiye'nin gözetimi altında bir Kürt devletinin kurulması
gerekliliği*" üzerine konuşmaya başlamışlardı(71).

İngiliz yöneticileri, Irak rejimi ve Kemalistler tarafından
atılan bu adımlar, sadece taktik gayelerle belirleniyordu. Her
üç taraf da, sadece Musul Vilayeti sorununda şanslı ellerinden
kaçırmamak için Kürtlere vaatlerde bulundular. Kendi ulusal
özyönetimini sağlama mücadelesine girişmiş olan Güney
Kürdistan ulusal demokratik güçlerinin yapısı pek düzenli de-
ğildi. Mücadelenin esas tabanını oluşturan Kürt köylüsünün
ulusal ve sınıfsal bilinç düzeyi yeterince yüksek değildi.
Onlar, ulusal özyönetimlerini sağlamak için mücadele eder-

lerken, aynı zamanda, feodal ve aşiret reisleri tarafından, gelecek Kürt devletinin temellerini oluşturmak için Mahmud Berzenci'nin yürütmüş olduğu uğraşlara karşı kullanılmaktaydılar. Bu anlamda, Kürtlerin ulusal devlet kurma mücadelesinin geleceğini olumsuz bir şekilde etkileyen çetin ve karmaşık iç ve dış koşullar içinde, Mahmud Berzenci'nin Süleymaniye'deki yönetimi sarsıldı. Bağdat'ta İngiliz ve Irak taraflarıyla görüşmelerde bulunduktan ve "otonomi bölgesi"nin sınırlarının Süleymaniye bölgesi çerçevesinde olacağı teminatını aldıktan sonra, Mahmud Berzenci Iraklı subaylar ve Siyasi Komiser Noel'le birlikte, Ekim 1922' de, Süleymaniye'ye gitti.(72). Mahmud Berzenci, burada büyük bir törenle karşılandı. Edmonds bile, *"onun sevinç gösterileriyle karşılandığını"* belirtir. Kürt liderlerinden çoğu , temsilcileri aracılığıyla *"oluşacak Kürt hükümeti içinde yer almaya"* hazır olduklarını ilettiler(73). Edmonds İngiliz-Irak ortak beyannamesini kendisiyle birlikte getirmişti. Bu beyannamede, özellikle şunlar belirtiliyordu; *"Majeste İngiliz hükümeti ile Irak hükümeti, Irak'ta Kürtlerin haklarını tanıır ve gecikmeksizsin, bir an önce, söz konusu hükümetin sınırları ve biçimi üzerinde kendi aralarında ortak bir görüşe ulaşır, Majeste İngiliz hükümeti ve Irak hükümeti delegasyonlarıyla, ekonomik ve siyasi konuları görüşmek üzere yetkili delegelerini Bağdat'a göndermelerini umut eder."*(74). Kısa bir süre içinde hükümet oluşturuldu. Şeyh Mahmud devlet başkanı oldu kardeşi Şeyh Kadir ise, başbakanlık görevine getirildi(75).

Güney Kürdistan'ın yeni hükümeti, yükümlülüklerini yerine getirmeye başladı. Kürtçe resmi dil oldu. Pul ve para bastırılarak tedavüle sürüldü. Halk eğitimi vb. çalışmaların sağlanmasına başlandı. Bir süre, *"Bangî Kürdistan"* gazetesi çıktıktan sonra, *"Umudê İstiklal"* ("Bağımsızlık Umudu" yn.) ve *"Roji Kürdistan"* (Kürdistan Güneşi-yn.) gazeteleri çıkmaya başladı(76).

Güney Kürdistan Hükümeti, feodal derebeyi ve burjuva

güçlerini temsil ediyordu. Bununla birlikte, bu hükümet, nesnel olarak, Kürdistan'daki ilerici gelişmeye cevap veremekteydi. Bu özerk ulusal hükümet, ekonomik ve kültürel alanlarda gelişmek için uygun koşullar yarattı. Kürt toplumunun köylü ve emekçilerinin mücadeleleri yeni bir aşamaya ulaştı. Ki bunların mızrakları önceden kendi ellerine verilmiş olsaydı, Kürdistan'ın kesin ilerlemesi sağlanabilir, muhtemel toplumsal-siyasi değişiklikler yaratılabilirdi. Bu anlamda, kral idaresi altında da olsa Kürdistan halkının geniş yığınlarının ulusal özyönetim için mücadelesi, bu dönemde, tarihsel olarak ilerici ve haklı idi. Zira, her hareketin toplumsal niteliği, ona kimin liderlik yaptığına bakılarak değil, nesnel olarak gelişme sonuçlarına ve hangi amaçlara hizmet etmiş olduğuna bakılarak belirlenir.

İNGİLİZLERİN YENİ KIRLI PLANLARI

Güney Kürdistan'da özyönetimin ilan edilmesi, İngiliz-Irak anlaşmasının (Ekim 1922) imzalanmasına rastgeldi. Bu anlaşmanın şartları Irak için çok ağırdı(77). Anlaşma İngilizlerin Irak üzerindeki ekonomik ve siyasi egemenliklerini yasal bir hale getirmişti. Bu, Irak'ta genel bir hoşnutsuzluğa neden oldu. İngiliz siyasetine yakınlıklarıyla tanınan güçler dahi, anlaşmayı eleştirdi.. Bağdat'ta halk öfkesinden bu anlaşmayı onaylayan Irak parlamenterlerine saldırdı(78).

Bu anlaşma, Kürdistan'da da hoşnutsuzluklar yarattı. Anlaşmanın "*vicdan özgürlüğü ve ulusların hak eşitliği*" üzerine varolan üçüncü maddesi, ulusal güçleri tatmin edemezdi. Anlaşmada, Kürtlerin "özyönetimi" üzerine hiçbir şeyden bahsedilmiyordu. Kürt yönetiminin plan ve niyetleri, İngiliz sömürgecileri ile kukla Irak hükümetinin siyaseti tamamıyla birbirinin karşıtıydı. Süleymaniye "hükümdarı"nın geri gelmesiyle, Kürt ulusal güçleri genel birleşik bir Kürt devletinin oluşturulmasına büyük umutlar bağlamışlarken, İngilizler Kürt otonom bölgesinin ortadan kaldırılması planlarıyla meşguldüler.

1922 yılı sonlarında, Mahmud Berzenci hükümeti, Bağdat'ta bulunan temsilcilerine, Kürt otonomisine ilişkin sorunların görüşülmesi gereğini ilettiler. Ancak, Kürt liderlerinin Kürt özyönetimi konusundaki bu meşru talebini İngiliz-Irak tarafı "*haddini aşmak* !" olarak nitelemiş ve bu nedenle görüşmeler çıkmaza girdi. Süleymaniye hükümeti temsilcilerinden; Tevfik Bey, Abdurrahman Ağa, Caf İzzet Bey ve Mustafa Yamulki Paşa'nın Edmonds'la yürüttükleri görüşmeler de aynı şekilde sonuçlandı. Edmonds küstahça şöyle yazıyor;

"onların (Kürt temsilcilerinin-Ş.M.) geçici ulusal Kürt hükümetinin birer üyeleri olarak hareket etmelerine şaşırdım" (79). Bu şekilde, Kürt hükümetinin, önünde içte ve dışta halledilmesi gereken bazı karmaşıklık ve zorluklar yaratılmıştı. İngiliz işbirlikçisi Kürt aşiret reisleri, ulusal özyönetim mekanizmasının oluşması önünde zorluklar çıkarıyorlardı. Mahmud Berzenci'nin değişik olanaklar yaratmak ve Kürt ulusal mücadelesinin amaçlarını yerine getirebilmek için almış olduğu siyasi-askeri tedbirlerin yerinde olmasını belirtmekle birlikte, İngiliz, Türk ve Iraklılar arasındaki çelişki ve çatışmalardan yeterli şekilde yararlanamadığını da belirtmemiz gerekir. Mahmud ve hükümetinin atmış oldukları bazı adımlar tek taraflı ve aceleyle atılmış adımlar niteliğindeydi... Mahmud Berzenci, İngilizlerin, 1919'da olduğundan farklı olarak bu kez kendisiyle başedemeyeceklerine inanarak, onlara karşı mücadelede ittifak aramaya yöneldi. Bu durumda, O, Kemalistleri kendisine böylesi bir müttefik olarak hesaplıyordu. Kemalistlerin ulusal mücadelede niyetlerinin sadece demagoji olduğunu anlayamıyordu. Çünkü, daha bu dönemde, Kürtlerin İngilizlerle olduğu gibi, Türklerle de çarpıştıklarını gelişmeler defalarca göstermişti. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu durum o dönemin koşulları tarafından belirleniyordu. Bununla bağlantılı olarak, Mahmud Berzenci'nin kah İngiliz majestelerinin, kah Türklerin iradelerini yerine getirdiğini idia eden Gurko-Kriajin, Pavloviç ve diğer bazı tarihçilerin yapmış oldukları araştırmaların asılsız olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda farklı düşünenler de olmuştur. Sovyet Şarkiyatçısı İrandost şöyle yazıyor; "*İngiliz siyaseti, Musul sorununu, kendi lehlerine çözecek yolları aramak zorundaydı. Lord Curzon'un dayandığı Kürt ulusal hareketi, önüne kendi hedeflerini koyarak bağımsız bir şekilde gelişmeye başlamış ve Musul meselesinde İngilizlerin menfaatlerinin savunulmasından her anlamda uzak durmuştu*"(80). Benzer görüşleri aynı şekilde, Lahûti dile getirerek şunları söylüyor; "*Kürt ulu-*

sal hareketi öylesine karmaşık ve bağımsız idi ki, İngilizlerin onu kendi amaçları doğrultusunda kullanmaları mümkün değildi"(81). İngiliz yönetiminin o döneme ait belge ve raporlarından, Mahmud Berzenci'nin İngilizlere karşı mücadelesinde, sadece Türklerle değil, aynı şekilde Irak Araplarıyla da ittifak yapma eğiliminde olduğu görülüyor. Örneğin, Irak'taki İngiliz Hava Kuvvetleri Komutanı'nın, Bakanına göndermiş olduğu raporda; *"Kürtlerin birleşik genel bir ayaklanma başlatmak için sadece Türklerle değil, Irak'taki Arap milliyetçileriyle de ilişkiye geçmiş"* olduklarını belirtmektedir(82). İrandost'un söylediklerine göre, bu dönemde, *"Arap, Kürt ve Türklerden İngilizlere karşı güçlü bir cephenin oluşturulması ortamı doğmuştu. Kuşkusuz, bu duruma İngiliz Kurmaylığı tarafından tahammül edilemiyordu. Şeyh Mahmud'un Bağdat'a gelerek sorunu kendilerine izah etmesi istendi"*(83).

Mahmud'a, *"Irak Araplarıyla ilişkiye geçmesinde, Britanya yönetiminden onay alması gerektiği"* tembihlenmişti. Mahmud, Bağdat'a gitmeyi reddetti. Bunun ardından, İngiliz Askeri Hava Kuvvetleri Kürtlere karşı yeni bir saldırıya yollandı.

MAHMUT BERZENCİ'NİN İKİNCİ KEZ AYAKLANMASI

16 Şubat 1923 tarihinde, Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri, Kürt otonomi bölgesine karşı eylem planını görüşmek amacıyla askeri ve sivil idare temsilcileriyle bir toplantı yaptı. Mahmud Berzenci'nin Bağdat'a gelmeyi redetmesi durumuna karşı propaganda tedbirleri alınması (uçaklarla Süleymaniye'ye, içinde *"Şeyh'in görevinden atıldığı"*na dair yazılı bildiriler atılması) ve Kürtlere karşı geniş bir askeri kampanya

açılması kararlaştırıldı. 3 Mart 1923'te, Süleymaniye bombalanmaya başlandı. Mahmud Berzenci, halka, "*İngiliz emperyalistlerine karşı kutsal savaşa*" başlama çağrısında bulundu. Süleymaniye ve çevre bölgeler vahşi bir şekilde bombalandı. Mahmud Berzenci, yandaşlarıyla birlikte Süleymaniye'yi terk ederek dağa çıktı. İngilizlere karşı yürütülen silahlı savaşta Mahmud Berzenci, ulusal kurtuluş hareketine halktan yeni kesimlerin katılması için de çalışmalar yürütüyordu. Ne var ki, Kürt hareketi, liderinin bu çabaları somut bir sonuç vermedi. Bunun sağlanmasına büyük ölçüde, gerici Kürt feodal şeyhleri engel oldu. Onlar M. Berzenci'yi yıpratmak için, "*İngiliz ajanı olduğu*" iftirasını yayıyorlardı. Örneğin Mahmud'un temsilcilerinin, Irak Kürtlerinin mücadelesine katılmaları önerilerine, kimi İran Kürdistanı ileri gelenleri, arkasında İngilizlerin olmadığı bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasından yana oldukları karşılığını verdiler(84).

Mahmud Berzenci'nin yürüttüğü mücadele, daha başlangıcında Türk yöneticilerinin de ilgisini çekmişti. Fakat, "*Kürt kozu*" Kemalistler için gittikçe önemini yitiriyordu. Antant devletlerine karşı (İngiliz ve müttefikleri) zafer kazanan Kemalistler, Kürtlere ve onların mücadelesine yönelik tavırlarını değiştirdi. Sadece, Kürtlere vermiş oldukları vaatleri terketmekle kalmayıp,almış oldukları tedbirlerle Kürt hareketinin gelişmesine şiddetle karşı durmaya başladı. Türk yönetimi,M.Berzenci liderliğindeki harekete karşı güçlü bir kampanya başlattı(85).Türkiye Kürdistanı'nda, tenkil kuvvetleri M.Berzenci'nin yandaşlarına karşı terör ve takibe başvurdu.

Bu karmaşık gelişmeler döneminde, 1923 yılı Mart ayında, Yüksek Komiser Persi Coacks, İngiliz - Irak anlaşması ve Irak'ın geleceği sorununu İngilizler lehinde güvence altına almak için İngiliz yönetimi, Irak Kralliyet rejiminin isteğini tatmin ederek, "*Süleymaniye'nin de Irak'a bağlanması kararını almıştı*" diyor. Ona göre, sadece, formel bir şekilde, "*burada (Süleymaniye-Ş.M.), idare'nin Kürt ulusal haklarına*

saygı göstermesi gerektiği" belirtiliyordu(86).

1923 Mart ayı sonu ve Nisan ayı başlarında, işgalci İngiliz ordusu, Kürtlere karşı büyük bir hücumla geçti ve Kürdistan'ın büyük bir kısmını kontrol altına aldı. İngiliz Ordu Komutanı, 5 Mayıs günü yeni bir buyruk çıkarmıştı. Bu buyrukta özellikle, *"askeri kuvvetlerin esas görevlerinin, Süleymaniye'nin ele geçirilmesi yolunda elverişli koşulların oluşturulması için Koy idari mekanizmasının yükümlülüklerini yeniden yerine getirmesini sağlamak, Kerkük'e taaruz etmek ve Süleymaniye'nin ele geçirilmesinden sonra hareketin itibarını zedelemek ve ezilmesini sağlamak için şehir içinde karmaşıklık çıkarmak olduğu aynı şekilde, düşmanla işbirliği yapan aşiretlerin de cezalandırılmaları gerektiği"* belirtiliyordu(87).

1923 yılı Mayıs ayı ortalarında, İngiliz Silahlı Kuvvetleri, işbirlikçi bazı Kürt feodal güçlerin yardımıyla Süleymaniye'yi teslim aldılar. Daha sonra, Haziran ayında, yeni oluşan durumdan yararlanarak Şeyh Mahmud, Süleymaniye'yi tekrar ele geçirdi, ama çok geçmeden burayı terketmek zorunda kaldı. Şeyh Mahmud yenildi, ama partizan savaşını sürdürerek İngilizlere rahat vermedi. İngiliz Yüksek Komiseri, Mahmud'a bir mektup göndererek, şayet yürüttüğü mücadeleyle Ranya, Keladız, Çemçemal, Halepçe, Karadağ ve Mazat mıntıklarında, İngiliz yönetim icraatlarının yürütmesine engel olmaya devam ederse, kendisine karşı en sert tedbirlerin alınacağını(88) belirtiyordu.

Bu dönemde, Irak hükümeti, Kurucu Meclis seçimi için hazırlık içindeydi. Bu nedenle, İngiliz yönetimi ile Irak hükümeti kurnaz ve sinsî bir adım attı. Ulusal demokratik hakları için mücadele eden Kürt halk yığınlarını yatıştırmak için, *"Irak hükümetinin Kürtlerle dost ve huzur içinde bir siyaset sürdüreceği konusunda bir beyanda bulunulmasında, İngiltere ile Irak ortak görüşe vardı"*(89). Temmuz ayı ortasında, Irak Bakanlar Kurulu şu beyanda bulundu:

1) Irak hükümeti Kürt bölgelerine teknik elemanlar dışın-

da, Irak memurları atamak niyetinde değildir;

2) Aynı şekilde, bölge halkını resmi yazışmalarda Arap dilini kullanmaya zorlamak niyetinde değildir;

3) Kürt bölgelerinde dini mezheplerin özgürlüğü güvence altına alınacaktır(90).

Bu açıklama sırasında, İngiliz-Irak Kuvvetlerinin büyük bir kısmı, Mahmud Berzenci ayaklanmasını bastırmak için hazırlık yapıyordu. Açıklamanın taktik nedenler ve Kürt ulusal güçlerini parçalamak amacıyla yapılmış olduğu açıkça görülmüyordu.

Kürt halk yığınları arasında açıklama herhangi bir yankı yaratmadı. Mahmud Berzenci, Süleymaniye bölgesinde İngiliz ve Irak kuvvetleriyle hesaplaşmaya hazırlanıyordu. Bu sırada, Halepçe, Karadağ ve diğer bölgelerden Kürt güçleri, Mahmud'un güçleriyle birlikte, boyunduraca karşı çarpışmaya hazır olduklarını bildirdiler. Edmonds, *"bu hazırlıktan Yüksek Komiser'in haberdar olduğunu ve bu nedenle, Süleymaniye'ye karşı şiddetle hucüma geçti"*ğini yazıyor(91). 16 Ağustos 1923'te, Süleymaniye, yeniden İngiliz Askeri Hava Kuvvetleri'nin barbarca bombalamalarına maruz kalmıştı. Bombalama sırasında, savunmasız halktan öldürülenlerin çoğunluğunu kadın, yaşlı ve çocuklar oluşturuyordu. Kürt hareketine karşı düşmanlıkta, Kemalist Türkiye de, İngilizlerden geri kalmıyordu. 1923 kışında, Türkiye, Musul Vilayeti sınırındaki asker sayısını arttırdı. 38 yaşını doldurmamış bütün erkekler askere çağrıldı. Ünlü İstiklal Mahmemeleri, firarlar için savaş cephesine gönderme cezaları veriyordu. Türkiye hükümeti; *"Güney Kürdistan'daki askeri hareket sırasında, cephe gerisi ve kanatlarının savunulmasının güvencesi için"* İran hükümetiyle işbirliğine girdi(92). Kemalist Türkiye'nin Kürtlere karşı düşmanlığı konusunda o dönemde Zarya Vostoka (Doğunun Şafağı) gazetesi şöyle yazmıştı; *"Türkiye de, Kürdistan'daki özyönetimi ortadan kaldırmak için bir çok girişimde bulundu"*(93).

KÜRTLER, SSCB'DEN YARDIM İSTEDİ

Emperyalist devletlerin, Yakın ve Orta Doğu'daki ege-men gerici çevrelerin Kürt ulusal hareketine karşı düşmanca tutumları, Kürtlere büyük bir ders olmuştı. Bunun yanı sıra, Kürdistan'daki gelişmeler, Ekim Devrimi sonucu işçi ve köy-lülerin ilk iktidarının oluşmakta olduğu bir dönemde meydana geldi. Sovyet Rusya'daki temel devrimci dönüşümler ve özellikle, ulusal sorunun çözüme bağlanması yönünde göste-rilen kararlı ve örnek gelişmeler, Kürt ulusal hakları için mü-cadele eden Kürt liderlerinin dikkatlerini çekmemiş olamazdı. Güney Kürdistan'ın Sosyalist Devrim ülkesinden uzak olma-sına, haberleşme araçlarının olmamasına ve Kürtler arasında okuma-yazma düzeyinin oldukça düşüklüğüne rağmen, o dö-neme ait belge ve kaynakların gösterdiği gibi, Kürtler, Sovyet Rusya'daki devrimci gelişmelerden haberdardı. Örneğin, Kürt ulusal hareketi liderlerinin Sovyet ülkesine büyük umutlar bağlamış olduğu, hareketin lideri Mahmud Berzenci tarafın-dan Lenin hükümetine gönderilmiş olan tarihi mektupta görü-lüyor; 20 Ocak 1923'de, Tebriz'deki Sovyet Konsolosu aracı-

lığıyla, Kürt hareketinin liderinin Sovyet hükümetine göndermiş olduğu mektupta, özellikle şunlar dile getiriliyordu:

" 1917 yılında, bütün dünya, gerçek özgürlüğün ve halkların canı ve zorbaların boyunduruğundan kurtuluşunun sesini duyduğu zaman, yeryüzünün bütün ezilen halk ve ulusları bu sesi ateşli bir şekilde karşılamış, kendi talep ve umutlarını gerçekleştirmek amacıyla mücadeleye girişmiş ve Rus halkının iyiliği ve hayırseverliğine inanmışlardır. Bizlere ilişkin gerçeklere gelince, gazetelerin çoğunun yazmış olduğu gibi, yabancı kanına susamış İngilizler, kadın, çocuk farkı gözetmeden, Kürt halkına karşı ateşli silahlar ve bombalarla saldırmışlardır. Bu, 1919 yılında, bundan 4 yıl önce meydana gelmişti. Ne yazık ki, boyunduruk altında bulunan Kürt halkı, Süleymaniye'de meşru hak ve taleplerini elde etmek için girişimlerde bulunduğu, Kürtlerin bahtsızlığına, şanlı Sovyet devletinin iç durumu, ülke dışında baskı altında bulunan ve ezilen halkların durumlarını takip etmeye müsaade etmemişti. Bu durum, Allaha çok şükür, kudret ve yüceliğini yitirmeyen güçlü Rus halkının iyilik ve dostça tavırını göstermesine kadar sürecek. Mazlum Kürt halkı şerefle şunu rica ediyor:

Güney Kürdistan'ın tüm halkı, tamamıyla şanlı Sovyet devletiyle dostluktan yanadır, bu dostluk için her türlü fedakarlıkta bulunmaya, onu maddi ve manevi olarak desteklemeye hazırdır. Bununla birlikte, bizler kendi tarafımızdan, meşru haklarınızın resmen tanınmasını esas koşul olarak görüyoruz. Kendi tavrımızı dünya kamuoyuna göstermemiz, kuvvet ve prestijimizi arttırmamız, düşmanın kuvvetini zayıflatmamız için ülkemizin tüfek, makinalı silah, uçak, silah ve cephaneye ihtiyacı vardır. Bu konudaki ayrıntıları, sizlere şifahi, süvari komutanı Albay Reşid Efendi ve şahsi sekreterim Arif Efendi bildireceklerdir.

Binaenaleyh, Kürt halkının meşru ulusal haklarının gerçekleştirilmesinde, bizlere dostluk ve kardeşlik elinin - sizler-

le dostluk, kardeşlik ve birliği bütün kalbimizle arzu etmekteyiz- *gecikmeksizin uzatılacağı inancındayız*" (94).

Kürt hareketi lideri devamla, ulusal kurtuluşları için mücadele eden Kürtlerin, Rus halkını, haklı mücadelelerinde, doğal müttefik olarak gördüklerini ve hareketin kaderinin bu birliğe bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu görüş mektupta devamla şöyle yer almaktadır;

"Sizler ateşkes hakkında olduğu gibi, Güney Kürdistan'daki devrimimizin kimlere yönelmiş olduğu konusunda da bilgi sahibisiniz. Aynı şekilde, komşu devletlerin bütün bunlara ilişkin tavırlarını da biliyorsunuz. Kuşkusuz, bugüne kadar bizimle, güvendiğimiz ve kendimize dayanak olarak gördüğümüz Sovyet devleti arasında diplomatik ilişkiler kurulmamış olmasından ötürü, sizlere bütün girişimlerimize dair bilgi vermek mümkün değildir. Fakat bir şeyi söyleyebilirim; bütün Kürt halkı, Rusları Doğu'nun kurtarıcıları olarak görüyor ve bu nedenle, kendi kaderini onların kaderiyle birleştirmeye hazır bulunuyor. Şu anda, kafamızı kurcalayan tek şey, bizlere gösterilmesi gereken destek sorunudur. Kürt halkı, ülkelerimiz arasında, bir an önce diplomatik ilişkilerin kurulmasını sabırsızlıkla bekliyor. Şayet, bu ilişkiler sağlanıp, aramızda umut ettiğim şekilde bir işbirliği sağlanırsa, o vakit halkımız kurtulacaktır. Eğer bu yüce görev yerine getirilirse, göstermiş olduğumuz bütün uğraş ve mücadelenin tarihi al'ın harflerle yazılacağını belirtmek gerekir.

Kürdistan Kralı Mahmud"(95)

MUSUL SORUNU

1924-25 yıllarında, Şeyh Mahmud artan bir başarıyla, Britanya emperyalizmi ve Irak Kralliyet rejimine karşı silahlı mücadeleye devam etti. 19 Temmuz 1924 tarihinde, Şeyh Mahmud'un silahlı müfrezelerinin, Süleymaniye'yi yeniden ele geçirmeleri, İngiliz Askeri Hava Kuvvetleri'nin, Kürt şehir ve köylerine karşı yeni barbarca saldırıları için bahane oldu. 1925 yılı sonuna doğru, Kürt isyancılarına karşı İngilizler acımasız ceza tedbirleriyle, Güney Kürdistanı yatıştırmaya çalıştılar. Kürtlerin mücadele yılları boyunca, hem Türkiye, hem de İngiliz sömürgeci iktidarları, Kürt sorununun çözümünü kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalıştılar. Güney Kürdistan'daki askeri saldırılar, İngiltere, Türkiye ve yeni oluşmuş Irak hükümetinin Musul Vilayeti'ni ele geçirmek için hızlı bir siyasi ve diplomatik çalışmaya koyuldukları bir anda ortaya çıkmıştı. Önemle belirtmeli ki, Musul Vilayeti üzerine yapılan görüşmelerde, Kürtlere, gözlemci olarak dahi katılma imkanı tanınmamıştır.

19 Mayıs 1924 tarihinde, İstanbul'da, Musul sorunu üzerine bir Konferans düzenlendi. Lozan Konferansı'nda(1923), Kemalist Türkiye, Sevr anlaşmasının bağlantılarından tamamen kurtulmuştu. Sevr anlaşması, Türkiye'yi şartsız olarak esir eden bir anlaşmaydı. Çünkü, O, objektif olarak, Antant ülkelerinin yayılma emellerine hizmet ediyordu. Fakat, herkes tarafından sorulan şu gerçeği teslim etmek elde değil: Emperyalist devletlerin yönelimleri; Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bulunan ülke ve halklar üzerinde, kendi egemenliklerini yaymaktı. Ama, Türk toprakları olmayan bu topraklar içinde bulunan Kürdistan üzerinde de, Kemalist Türkiye'ye, kendi egemenliğini yeniden sağlama imkanı tanınıyordu. Ne yazık ki, Kemalist Türkiye, kendi toprakları olmayan bir çok alanları Türk egemenliğine yeniden katmaya

"hak kazandı"! Gelişmelerin göstermiş olduğu gibi, bu durum, söz konusu halkların, kaderleri için oldukça olumsuz bir felaket oluşturmuştur. Literatürümüzde, bir çok nedenlerden ötürü, ne yazık ki, bu sorun yanlış, tektarafli bir izahla ele alınmıştır. Bu soruna ilişkin olarak, aslında, bir çok yazar, ilhak politikasına karşı çıkarken, başka bir saplantıya düşmüşlerdir. Onlar, sözkonusu döneme kadar, devletlerin kendi hakimiyetleri altında bulundurmuş oldukları bütün önceki toprakların, söz konusu devlete geri verilmesinden yanadırlar. Bu durumda, Kürdistan ve Batı Ermenistan vs. topraklarının savaşta kendilerinde kalmış olduğu gerekçesiyle, Türkiye'nin bu toprakları, kendi tahakkümü altında bulundurma hakkı yenilenmiş oluyor. Sorunun bu şekilde ele alınması, "ilhak" kavramının Leninci yorumuyla çelişir. Sorunun bu şekilde ele alınmasına karşılık, biz Leninci "*Barış kararnemesi*"ni savunuyoruz. "*ilhak*" kavramını formüle ederek Lenin şöyle demiştir: "*ilhaktan veya yabancı toprakları işgal etmekten, demokratik ve emekçi sınıfların hukuk bilincine uygun olarak hükümetimiz; özellikle, küçük ve zayıf milliyetlerin büyük ve güçlü devletlere, bu milliyetlerin tam, açık ve gönüllü rıza ve arzuları olmadan, söz konusu birleştirmenin ne zaman gerçekleştirilmiş olduğuna ve söz konusu devlet sınırları dahilinde zorla tutulmakta olan ulusun ne ölçüde gelişmiş ve geri kalmış olduğuna bakmadan, böylesi her türlü birleştirmeyi rededer*"(100).

Kürt coğrafyası, Türkiye tarafından kılıç ve ateşle ele geçirilmiştir. Kürtler, sadece kanlı Türk boyunduruğuna karşı başkaldırmakla kalmamış, kendi ulusal kurtuluşları için inatçı ve çetin bir mücadelenin içine girmişlerdir. Bu nedenle, Kemalistlerin Musul Vilayeti, Türkiye bünyesinde kalan Kürdistan'ın en büyük parçası üzerindeki hak idialarının hiç bir dayanağı yoktu. Türkiye'nin ve onun önceki topraklara sahip olmasından yana olan yazarların yanlışlıkları, ulusal sorun üzerine Leninci öğretilde tamamıyla açıktır(101). Lenin, kendi

bağımsızlığı için halklar üzerindeki yabancı egemenliğin herhangi bir şekilde korunmasını ilhak ve işgal olarak görmüştür. İşte, Kürt halkı böylesi bir durumla karşı karşıya kalmış ve mücadelesi tam da böylesi bir yabancı boyunduruğa karşı yönelmiştir. *"Eğer uluslardan biri, zorla başka bir devletin sınırları dahilinde tutulmak isteniyorsa -diye yazıyor "Barış Kararnamesi"-, eğer basın aracılığıyla, halk toplantılarında, parti kararları veya ulusal baskıya karşı meydana gelen hoşnutsuzluk ve ayaklanmalarda kendisini gösteren arzu ve iradeye rağmen, serbest referandum hakkı tanınmadan, söz konusu ulusun devlet olarak varolma biçimi sorunu, daha güçlü bir konumda bulunan ulus tarafından, ister tam bir askeri zor, isterse genel olarak, pek fazla sayılmayacak bir güce dayanılarak yapılsın, söz konusu birleştirme, ilhak, yani zorla işgal demektir"* (102).

Güney Kürdistan'ın işgal edilişi üzerinden altı yıl geçiyor olmasına rağmen, durum, bütün tedirginlik ve istikrarsızlığını korumaya devam ediyordu. 1924 yılı başlarında, Güney Kürdistan'da, Kürtleri baskı altında tutan boyunduruğa karşı, zorlu mücadeleyi dayatan sebepler varlığını korumaya devam ediyordu.

Musul Vilayeti çevresinde sürdürülen mücadelede, söz konusu tartışmalı toprakların mutlak çoğunluğunu oluşturan Kürtlerin görüş ve mefaatlerine, konferansa katılan hiç bir güç tarafından saygı gösterilmiyordu.

Lozan Konferansı sonrası, karşıt tarafların plan ve çıkarları her ne kadar, önceden birbiriyle çatışıyor olsa da, artık bu, yerini, başka bir duruma bırakmıştı. Doğrusu, Kürt halkının ulusal kurtuluş mücadelesini yoketme amacı, onları birleştiren bir faktör oldu. İngiltere ve Türkiye heyetlerinin, daha Konferans'ın başlangıç aşamasında, tartışılan sorunlar üzerinde uzlaşmış oldukları ihtimali vardır. Aynı zamanda, Bağdat'ta, İngiliz-İrak anlaşması sorunu tartışılıyordu. İngiltere, Irak parlamentosunda bu anlaşmanın tasdik edilmesi için

ortaya çıkan durumdan yararlanmasını bildi. İstanbul'daki Konferans'ta, *"Irak parlamentosunun 110 üyesinden, sadece 69'u hazır bulunmuş, bunun yanında, 9 milletvekili oylama esnasında çekimser kalmışlardı"*(103). İngiliz Yüksek Komiseri, her yolu deneyerek, Irak parlementerlerini Anglo-Irak anlaşmasını onaylatmaya zorlamıştı. İngiltere, anlaşmanın onaylanması rededildiği takdirde, Güney Kürdistan'ın (Musul Vilayeti) kaderi sorununda, Irak'ı desteklemeyeceği tehdidinde bulunuyordu(104). Irak'ın burjuva-derebey kesimleri, Irak kendi bağımsızlığını kazanmadan bile Kürtlerin haklı ulusal bağımsızlık yönelimine karşı tahammül gösterememiş ve Musul Vilayeti'ni zorla Irak'a dahil etmeye yönelmişlerdi. Irak parlamentosu, Haziran 1924 tarihinde, anlaşmayı bir düzeltmeyle oylamaya sundu, O da; *"Şayet, Musul vilayeti, Irak bünyesinden çıkarılırsa"*, anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğiydi(105). Güney Kürdistan nüfusunun geniş yığınları, kendileri için hiç bir teselli vermeyen bu anlaşmaya karşı çıkıyorlardı. Daha, 1923 yılında, parlamento seçimlerini boykot etmişlerdi. İngiliz gazetesi, Times'in bildirdiğine göre, Irak parlamentosunda anlaşma üzerinde görüşüldüğü sırada, Kerkük ve Süleymaniye temsilcileri hazır değillerdi(106).

Bu şekilde, Irak hükümeti, anlaşmaya, *"Musul Vilayeti'nin Irak bünyesinde kalması suretiyle, anlaşma geçerli olarak kabul edilecektir"* eklemesini yapmıştı. İngilizler, Cemiyet-i Akvam'da tartışmaya tabi tutulan daha bir kaç meseleyi, hukuksal bakış açısından dolayı anlaşmaya dahil edememişlerdi. Bu nedenle, bu talep biçimsel olarak anlaşmada yer almamış ama, Yüksek Komiser Henri Dobs yazılı olarak, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra, İngiltere'nin Musul Vilayeti'nin Irak'a dahil edilmesi için çaba sarfedeceğini taahhüt altına almıştır. Yukarıda arzolunan durumun, İstanbul'daki Konferansta iflas ettiği açıkça ortaya çıkmıştır.

Musul Vilayeti'nin Irak'a dahil edilmesi sorununun çözümü bağlanmasında, ne İngiltere, ne de monarşik Haşimi reji-

mi, "hiç bir şekilde, kendi ulusal kaderlerini tayin etmek için mücadele eden Kürtlerin istem ve taleplerine saygı göstermediler"(107). İngiltere ile Türkiye, Lozan Anlaşması'nın ikinci ve üçüncü maddelerine göre, Musul Vilayeti'ne ilişkin sorunu belli bir anlaşmaya vararak, Cemiyet-i Akvam'da tartışmaya açtılar. Eylül 1924'de Cemiyet-i Akvam Şurası, her şeyden önce, Türk-Irak sınırındaki hudut hattını belirlemeyi kararlaştırdı. Buna rağmen, bu sınır hiç bir zaman huzur içinde olmadı ve taraflardan her biri sayısız kez, Cemiyet-i Akvam'a diğer tarafın sınırı çiğnediğine dair protestolar gönderdi(108). Cemiyet-i Akvam Şurası, Musul bölgesine gidip, gerekli ekonomik, etnik ve diğer zorunlu verileri sunacak özel bir heyetin oluşturulmasını kararlaştırdı. Bu raporun uyuşma sağlanması için esas olması şartı getirildi. Heyete, Virse (Komisyon Başkanı, İsveçli), Macaristan eski Başbakanı, hukukçu, coğrafyacı Koms Teleki ve Belçikalı Emekli Albay Boulis girdiler(109). Rakip tarafların başkentlerini -Londra ve Ankara'yı ziyaret ettikten sonra, heyet Güney Kürdistanı veya o zaman adlandırdıkları şekliyle, Musul Vilayeti'ni ziyaret etti. Gayet ilginç bir olguya dikkat çekmek gerekir. Cemiyet-i Akvam heyeti, Güney Kürdistan'daki geniş yığınların ulusal haklarına sahip olmak için çetin ve uzun bir mücadeleye girdiği bir dönemde çalışmalarına başlamıştı. Buna rağmen, Kürtlere, kendi taleplerini heyete iletme imkanları tanınmadı. Tartışma konusu olan toprakların ulusal-etnik bileşimi sorununda, çok farklı fikirler ortaya çıktı. Türkiye, İngiltere ve Irak, her biri kendi tarafından, vilayeti kendi kontrolü altına geçirmeyi izah edebilme gayesiyle, Vilayetin etnik bileşimine ilişkin olarak şu veya bu etnik grubun sayısını, suni bir şekilde azaltıp çoğaltarak, veriler hazırladılar. Ulusal azınlıkların sayısına ilişkin birbiriyle çelişen görüşlere rağmen, bütün taraflar nüfusun mutlak çoğunluğunu oluşturanların Kürtler olduklarını belirtmişlerdir. Buna rağmen, ne Cemiyet-i Akvam'da, ne de Musul sorunu üzerine oluşan özel heyetlerde Kürtlerin kendi

temsilcileri kabul edilmedi.

1925 yılında, Cemiyet-i Akvam heyeti, çalışmalarını sonuçlandırıp geniş bir rapor hazırladı. Cemiyet-i Akvam heyetinin raporu, İngiliz-Türk verilerinden farklı olarak, bir takım objektif verileri içermekte, vilayet üzerine çok daha doğru görüş sahibi olmanın imkanını tanımaktaydı. Bununla birlikte, bu verilerin daha çok ekonomik sorunları kapsayan veriler olduğunu da belirtmeliyiz. Münakaşa konusuyla belli bir bağlantısı bulunan ulusal ve siyasi bakış açılarına gelince, bu heyet tarafından Cemiyet-i Akvam içinde olan çevrelerce, ileri sürülen çerçeve dahilinde görülüyordu. Kürtleri rahatsız eden esas sorun, Cemiyet-i Akvam heyetinin ulusal haklarını gözardı eden tavırda olmasaydı. Rapor'da, Kürtlerin kendi ulusal hakları için sürdürdükleri kanlı mücadeleden bir kelimeyle olsun bahsedilmemişti. Heyet aslında, vilayetin Türkiye'ye mi yoksa İngiltere'nin egemenliği altında bulunan Irak'a mı geçmesi gerektiğini "haklı temele dayandırmak" için çalışmıştır

Ne birinci, ne de ikinci "karar" biçimi, savaşan Kürtleri tatmin edemezdi. Kürt yığınlarının, Türk karşıtı eğilimleri gibi, aynı şekilde, anti-emperyalist, ulusal kurtuluş mücadelesi de raporda, sadece, "Kürtlerin ulusal bilinçlerinin ölçüsü" (raporun ikinci maddesi) (110) olarak gösterilmekle yetinilmişti. Heyet en sonunda, şu durumun altını çizmişti; tartışma konusu olan alanlar, şu koşullar altında Irak'a dahil olabilir.

1-Irak, 25 yıl daha Cemiyet-i Akvam'ın mandası altında kalacak;

2-Kürt bölgeleri, Kürt memurlarından oluşacak, idari mekanizmaya sahip olma durumları zorunluluğa bağlanacak, Kürt dili bölgenin resmi dili olacaktır.

Bu koşullar, ne İngiltere, ne de Irak'ı tedirgin etmiştir. "*Cemiyet-i Akvam heyetinin raporu*-diye yazmış bir İngiliz gazetesi-, *Bağdat'ta, gayet sakin bir şekilde karşılanmıştır... Nüfusun büyük bir kısmı, Musul'un Irak'a dahil edileceğinden*

emindir..."(111). Bu anlamda, mücadele eden Kürtler, ulusal hakları konusunda hiç bir tarafa güvenemezlerdi.

Musul Vilayeti üzerine mücadelenin en çok kızıştığı bir dönemde, Türkiye Kürdistanı'nda fırtınalı olaylar gelişmeye başlıyordu. Şeyh Said ve Dr. Fuad'ın liderliğini yaptığı ayaklanma, büyük boyutlara ulaşmıştı. Ne varki, hiç bir yerden destek almayan Kürt ayaklanması, o vakitler, "milli hürriyet mücahitleri" olarak adlandırılan Kemalistlerce, vahşi bir şekilde bastırıldı. Türk topçu alayları sadece, ayaklanmayı bastırmakla kalmadı Irak-Türkiye hududunda, Kürdistan'ın iki parçası arasındaki temasları engellemek için tedbirler de aldı.

25 Temmuz 1925 tarihinde, Bağdat'ta, Kürt yurtseverlerinin girişimiyle, Kürt ayaklanmacılara ve sivil halka karşı Kemalistleri nefretle protesto eden on binlerce insanın katıldığı bir miting düzenlendi(112). Mitinge sadece, Kürtler değil, Arap, Fars, Ermeniler vs.de katıldı. Mitinge katılanlar, şu kararları aldılar: *"Kürtler, Tüklere karşı, kendi adil ulusal haklarının kabul edilmesi için ayaklanmışlardır. Bu adil taleplere karşılık olarak Türkler, Kürtlere karşı tarihte eşine rastlanmaz bir vahşette bulunmuşlardır. Bu mitingte seçilen komite, eyleme katılanlar adına, Türkiye Kürdistanı'ndaki kanlı uygulamalara karşı nefretini dile getirir. O, uygar dünyanın dikkatlerini bu olaya çeker ve Cemiyet-i Akvam'dan halkımıza karşı sürdürülen kanlı teröre müdahale etmesi ve söz konusu terörün durdurulması için bir heyetin kurulmasını talep eder"*(113). Ayaklanma sonrası, bir çok Kürt, Güney Kürdistan'daki yurttaşları yanında, kendilerine barınacak yer bulmuşlardı.

Gene 1925 yılında, Sincar bölgesindeki Yezidi Kürtler arasında Davut Ağa'nın yönettiği hareketlenmeler başgöstermişti. Bu bölge, sadece İngiliz Askeri Hava Kuvvetlerinin operasyonları sayesinde susturulabilecekti.

1925 Eylül başlarında, Cemiyet-i Akvam, Musul sorununu tartışmaya geçti. Cemiyet-i Akvam'ın ilk toplantıları, İngi-

liz ve Türk delegeleri arasında keskin tartışmalara sahne oldu. Türk yönetici çevreleri ve basını utanmadan, "*sadece Musul vilayetinin değil, Irak'ın da hukuksal olarak Türkiye'ye ait olduğu*" görüşünü ispata yönelmişlerdi(114).

Türk heyeti, Musul Vilayeti'nin Türkiye'ye katılmasını zorunlu kılan bir karar alınmasını dayatıyor, bu sağlanmadığı takdirde, görüşmelerin kesileceği tehdidinde bulunuyordu. Musul sorunu, Türkiye'de, Kemalistlerin Kürt ulusal ayaklanmasını kılıç ve ateşle kana boğdukları bir anda tartışmaya geçmişti. Türkler şimdi artık, Kürtler ve sorunları üzerine tamamiyle farklı bir tonla konuşuyorlardı. Türk basını tek sesle, "*Kürt sorununun suni olarak, İngilizler tarafından yaratıldığını*" yazıyordu(115). Her ne kadar, Türkiye'de, Şeyh Said ayaklanması artık bastırılmış olsa da, Kürt kurtuluş hareketine karşı ortak bir cephe yaratmak amacıyla, Türkiye, Cemiyet-i Akvam'a Musul vilayetini geri almaya "karşılık olarak, Fırat ovasını sulama gereksinimi için Diyalâ eyaletini, Irak'a vermeyi kabul eden bir önerge verdi. Buna karşılık, Türkiye, Irak, İran ve İngiltere arasında (Kürt hareketine karşı-Ş.M.) ortak sınırlar için bir anlaşmanın imzalamasını istedi(116).

Türk yönetici çevreleri "*katı*" tavırlara rağmen, Musul Vilayeti'ni geri almayı zayıf bir ihtimal olarak görüyorlardı. "*Türkiye, bu sorunun bir karara bağlanmasının ertelenmesi ve sorunun Lahey uluslararası mahkemesinin gözden geçirmesine havale edilmesi kararından son derece rahatsız olmuştu*"(117). Bu dönemde, Kemalist Türkiye'den kazançlı ekonomik ayrıcalıklar elde eden Fransız hükümeti, Türkiye'nin tarafına kaymıştı.

Cemiyet-i Akvam böylesi bir durumda münakaşa sorunuyla ilgili kararı sunmuş ve sorun, Lahey'deki uluslararası mahkemeye gönderilmişti. Şimdi artık, İngiltere uluslararası mahkemenin kararına, Irak'taki Kürt sorununun "*çözümüne bağlanmasını*" katmaya çalışıyordu. Bu yoldaki büyük zorluklar,

varlığını korumaya devam ediyordu. İngiliz-İrak silahlı kuvvetleri, 25 Eylül 1925'de, Zibar, Zaxo ve Akra bölgelerinde hareketlenmelerin başlamasıyla(118), Şeyh Mahmud yönetimindeki silahlı partizan müfrezelerine karşı savaşmaya hala devam etmekteydiler. Vergi politikasına ve Zaxo bölgesindeki memurların zorbalıklarına karşı çıkan Abdülkerim liderliğindeki silahlı Kürt müfrezeleri, İngiliz askerleriyle çarpışıyorlardı. Irak hükümeti ile İngiliz Yüksek Komiserliği, ayaklananlara on gün içinde teslim olmalarını duyurmuştu. Karşılık olarak, hükümet ayaklanmaya katılanlar için af vaad etmişti. Türkiye ile Irak Kürdistanı parçalarındaki iç durumu ve Musul sorununun uluslararası düzeyde görüşülmesi, doğal olarak, Musul bölgesindeki durumun yeniden hızla keskinleşmesini getirmişti. Türkiye ile İngiltere, askerlerinin büyük çoğunluğunu bu bölgeye yığmışlardı. Bu soru Türk hükümeti oturumlarında görüşüldükten sonra, ağır topçu alayları Dardaneli'den 15 km. uzaklığa yığılmaya başlanmıştı(119). Basının bildirdiğine göre, o zaman "her dakika Dardaneli'nin kapanması bekleniyordu"(120).

Bunula birlikte, 1925 yılında, Irak hükümeti de, "Kuzey Kürdistan sınırına özel askeri birlikler yerleştirmişti"(121).

Şu ilginç durum dikkat çekicidir: "Türk-İrak hududu boyunca (Kuzey ve Güney kavşak bölgeleri) yığılan silahlı birlikler, bir yandan Türkiye'de, Şeyh Said ayaklanmasının bastırılması için, diğer yandan, Irak'ta Mahmud Berzenci'nin yönetimindeki direnişin yokedilmesi için kullanılmaktaydı.

1926 yılı başlarında, Güney Kürdistan'daki kurtuluş hareketi belli bir düşüş gösterdi. Bununla birlikte, İngilizler, "*Kürtlerin ulusal haklarını tanıma*" taraftarlığı maskesini takmaya çalışıyorlardı. Irak Bakanlar Kurulu, İngiltere Yüksek Komiserliği'nin talebi üzerine, "*Kürt bölgeleri müesese ve okullarına, Kürt dilinin sokulmasına yardım etme ve Kürt bölgelerinde, Kürtlerin memur olarak atanması zorunluluğunu getiren bir önerge sunmuştu!*"(122). Aynı dönemde, İngi-

lizler Şeyh Mahmud'la görüşmelere geçmişlerdi. Bütün bunlarla, Cemiyet-i Akvam'da kabul edilecek kararın, İngiliz-İrak tarafının lehinde olması için uygun koşullar yaratılmaya çalışılıyordu.

11 Mart 1926 tarihinde, Cemiyet-i Akvam heyeti, Musul Vilayeti ile Türkiye sınırının düzenlenmesini "*Brüksel hattı*" olarak adlandırılan biçimiyle kesine bağlama kararı aldı. "*Curzon'un Kürtler hesabına öze ilişkin olarak Türklerle anlaştığı*"(123) Lozan Konferansında olduğu gibi, İngilizler, "*Kürtleri ihmal etmemişlerdi !*". Cemiyet-i Akvam heyetinde, aynı zamanda, Irak bünyesinde sayılan Kürt bölgeleri için sorunun Cemiyet'in manda işlerine bakan daimi heyetinin kontrolü altına geçtiğini müşahade eden bir karar alınmıştı(124). Bu, savaşmakta olan Kürtleri aldatmaya yönelik, tamamıyla boş bir vaat idi. Musul Vilayeti'nin Irak'a dahil edilmesiyle, İngiliz emperyalizmi, kendi "*Kürt politikası*" etaplarından birine de son noktayı koymuş oluyordu. Bu tavır, "*Kürtlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkını tamamıyla çiğnemiş ve ulusal menfaatlerine zarar vermiştir. Kuşkusuz, Kürdistan'ın yeniden bölünüşü, Kürtlerin sosyo-ekonomik ve politik durumlarını çok daha fenalaştırdı. Bütün bu gelişmeler, Kürtlerin ulusal bağımsızlığı yolunda yeni ve büyük engeller yarattı*"(125).

Fransız Orientalist Serj Gantner şöyle yazar -, "*Musul Vilayeti sorunu bu şekliyle, Kürt halkının iradesine rağmen ve onun ulusal menfaatleri çiğnenerek karara bağlandı*"(126). Görüşlerini açıklamaya devam eden Serj Gantner, sorunun böyle bir sonuca bağlanmasının sebeplerine ilişkin olarak şunları söylüyor: "*Bu birleştirmenin amacı açıktı, Musul bölgesinin petrolu boldur ve ingiltere son hesapta, eğer. Musul, Haşimi ailesinin yönettiği devlete bağlanırsa, kendi petrol çıkarlarının daha iyi garanti altına alacağından emindi, Zira, Şeyh Mahmud, onlara karşı başeğmez olduğunu göstermişti*"(127).

MUSUL SORUNUNUN "ÇÖZÜMÜ"NDEN SONRA İNGİLİZ POLİTİKALARI

Musul Vilayeti'nin kaderinde, İngiliz emperyalizminin rolü öyle bir duruma geldi ki, bu sorun üzerine Cemiyet-i Akvam'ın kesin kararından sonra da, İngiliz sömürgeci-askeri iktidarının elinde Irak'ın "*Arap-Kürt*" işlerine aktifçe karışma imkanı kaldı. İngiltere sömürgeci politikasının "*böl ve yönet*" prensibi olarak adlandırılan, kurnazca işleyen ünlü bir mekanizması vardı. İngiltere'nin mandası altında bulunan Irak, herşeyden önce, Musul Vilayeti'nin kendisine dahil edilmesinden dolayı, İngilizlere "şükran" borçluydu. İngiliz emperyalizmi, bu eylemden sonra, Irak'taki mevzilerini belli bir yere kadar daha da sağlamlaştırdı. Ancak, İngiliz emperyalizmi, Irak'ın içişlerine karışmada başka faktörleri de elinden bırakmamıştı. İngiliz emperyalistlerinin hesaplarına göre, monarşik rejim koşullarında, Kürtleri ve ulusal haklarını rededen, asimilasyona tabi tutan politika, mandaterlikten yana tavır koymak zorundaydı. "Menfeaatlerin koruyucusu" veya hakem gibi davranarak İngiltere, Irak hükümetine, "Kürt tehlikesi"yle şantaj yapıyordu. Bu kurnaz ve ikiyüzlü İngiliz politikası hakkında, ilerici İngiliz tarihçisi Michael Bruks şöyle yazıyordu: "*Elbet-te, İmparatorluk diplomatları, Musul gibi (yani, Güney Kürdistan-Ş. M.), önemli bir bölge nüfusuna otonomi tanımayı*

düşünmemişlerdi. Bununla birlikte, Irak Merkezi Hükümetini bu konu üzerine düşünmeye itiyorlardı. " (128)

Cemiyet-i Akvam kararı, özünde, politik durumda herhangi bir değişiklik yaratmamıştı. O, daha doğrusu, İngiliz yönetici çevreleri tarafından atılmış olan adımları "yasallaştırdı". Kemalistlerle varolan uyumsuzluklara rağmen, İngilizlerin, Kürt kurtuluş hareketine karşı onlarla "ikinci anlaşma"yı imzalamış olmaları önemlidir. Kulis görüşmeleriyle, Kürt karşıtı plan üzerine birlik sağlamışlardı. Şu gerçeğe dikkat etmek gerekir. Nisan 1926 tarihinde, Londra'da, İngiliz Irak Yüksek Komiseri **Henri Dobs**, Irak'taki Kürtlerin gelecekları sorusuna ilişkin verdiği cevapla şunları belirtiyordu; *"Hayır, kesinlikle Kürt bağımsızlığından bahsedilemez. Cemiyet-i Akvam, Kürtlerin ulusal özelliklerine saygı gösterilmesi gerektiğini belirtmiş olsa da, katiyen, Kürt bağımsızlığının söz konusu olamayacağından Türkiye emin olabilir"*(129).

İngiliz emperyalizmi sözcüsünün açıklaması, sadece onun şahsi görüşü değildi. O, tamamıyla, İngiliz emperyalizminin diğer büyük devletler ve Yakın ve Orta Doğu'daki gerici rejimlerle birlikte Kürt halkının tasvir edilemez acılarına neden olan iğrenç anti-Kürt politikalarını dile getiriyordu. Şeyh Said Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra, Türkiye artık, *"Kürt kozu"*nu oynayamazdı. Bu nedenle, 20'li yılların ikinci yarısından itibaren, Türkiye daha çok, *"Kürt tehlikesi"*ne karşı, ilgili devletler arasında ortak bir cephe kurma görüşüyle uğraşmıştır. Henri Dobs'ın açıklaması, Türkiye'nin bu sorunu hızlandırması gerektiği yönündedir. Söz konusu güçlerle birlikte, İngiliz iktidarı ile Irak yönetici çevreleri, Kürtlere karşı *"barışçıl metodlar !"* kullanmayı kararlaştırmışlardır. 1926 yılında, Irak Başbakanı parlamentoda şöyle belirtiyordu: *"Bizler, Kürtlerin ulusal haklarını tanımak zorundayız"*(130). Hükümet, Kürdistan'da, Kürt dilinin resmi dil olarak kabul edileceğini, Kürt bölgelerine Kürt memurlar, hakim ve öğretmenlerinin atanacağını bildirmişti(131). Bu

dönemde, Şeyh Mahmud büyük bir tehlike arzetmiyordu. İngiliz-Irak memurları, Kürdistan'daki görevlerini uygulamaya geçmişlerdi. Cemiyet-i Akvam'ın, Musul sorununa ilişkin kararından sonra, Irak hükümeti ve İngiliz Yüksek Komiserliği, Cemiyet-i Akvam'ın, Kürtlerin ulusal özelliklerine dikkat edilmesi, hükümette bir Kürt'ün bakanlığa atanması, Kürdistan için milletvekilleri kontenjanının oluşturulması vb. diğer tavsiyelerini uygular gözükmeye çalışıyorlardı.

Bununla birlikte, İngilizler, Şeyh Mahmud'un çok sayıdaki taraftarlarıyla birlikte, Pencvin mıntıkasında bulunmasından tedirginlik duymaktaydılar. İngiliz-Irak müfrezeleriyle yeni bir çarpışma, istenilen sonuçları getirmeyecekti. 1927 yazında, İngiliz resmi yetkilileri, Şeyh Mahmud'a direnişi bırakması teklifinde bulundular. Sayısal olarak yeterli olmayan taraftarlarıyla başarı kazanamayacağını anlayan Şeyh Mahmud, direnişi durdurdu. Fakat, bundan sonra dahi, Kürdistan'da huzurun sağlanmış olduğu söylenemez. 1927 yılının ikinci yarısında, hareketlenmeler Rewanduz mıntikasını kaplamış, bir taraftan, Hemavan ve Balek aşiretleri, diğer taraftan, İngiliz-Irak güçleri arasında çarpışmalar başgöstermiş, 1927 yılında, Şeyh Mahmud ile İngiliz askerleri arasında çarpışmalar ve görüşmeler birbirini izlemiş, işin sonunda, Şeyh Mahmud İngilizlerin şart koşmuş oldukları teklifleri kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu koşullar, ona ve aile fertlerine belli bir yaşam ve çalışma koşulları garanti ediyordu. Aynı dönemde, hareketlenmeler Barzan mıntikasını da kaplamıştı. Bu hareket, Güney Kürdistan'da etkin ailelerden birinin reisi olan Şeyh Ahmed Barzani tarafından yönetiliyordu.

İngiliz-Irak silahlı güçlerinin bu hareketi bastırma girişimleri, başarısızlıkla sonuçlandı. İngilizler alışılmış metodlarına başvurdular: Barzanilere karşı, onlara rakip başka Kürt feodallerini kullanmaya çalıştılar. İngilizler bununla birlikte, Ahmed Barzani'nin yeni bir dine inanmaya başlamış olduğu şeklindeki rivayetleri yayıyorlardı. Enerjik uğraşlar ve İngiliz

tarafı Kürt feodallerinin satın alınmasıyla, İngilizler bu ayaklanmayı da bastırmayı başarmışlardı. Gene, burada ayaklanmanın bastırılmasından sonra, durumun huzur içinde olduğu varsayılmıştır. Yeni bir hareketlenmenin örgütlenmesinde, Ahmed Barzani'nin rolüne ilişkin olarak, St. Longrigg şunları yazıyor; "*Şeyh'ten (Ahmed Barzani-Ş. M-) savaş ve ayaklanma kokuyor ve O, tehlikeli bir kişi olmaya devam edecektir*" (132).

1928 yılı Mart sonunda, Ahmed Barzani ile İngiliz İdari Müfettişliği arasında bir görüşme yapıldı. Bu görüşme sırasında, Şeyh'in talep etmiş olduğu kimi reformlar yerine getirilmişti(133). Sonuçta, Erbil ve Musul vilayetlerindeki durum yumuşamaya doğru yüz tutmuştu.

1927-30 yılları, Haşimi rejimi ile onun İngiliz himayesine karşı, Kürtlerin bölgesel ve dağınık olarak hareketlenme yıllarıdır. Nispi sükunet, hükümet tarafından, Kürdistan'da, kendi dayanak noktalarını sağlamlaştırması için kullanılmaktaydı. Polis karakollarının, askeri kışlaların sayıları arttırılmakta, yolların düzeninin sağlanmasına geçilmekteydi. Bütün bu tedbirler, askeri-stratejik amaçlar taşıyordu. Cemiyet-i Akvam'ın, "*Kürtlerin ulusal özelliklerine, Irak Hükümeti tarafından saygı gösterilmesi*" şartıyla, Musul Vilayetinin Irak devletine dahil edilmesi tavsiyesine, daha başlangıçtan itibaren, Irak yönetici çevrelerince itibar edilmemişti.

Kürtlerin geniş hoşnutsuzluk ve hareketlenmeleri, altı Kürt milletvekilinin, Başbakan'a, Cemiyet-i Akvam'ın tasviyelerinin, gecikmeksizin uygulanmasını isteyen bir rapor metni vermelerine neden oldu. Raporda, aynı zamanda, Kürt vilayetlerinde öğretim için ayrılan ödeneğin arttırılması, Irak Kürdistanı'nda, tek resmi idare biçiminin getirilmesi talep edilmekte ve Kürdistan'ın toplumsal gereksinimleri için ödeneğin arttırılması istenmekteydi"(134).

Kürt kurtuluş hareketinin sağlam ve kararlı niteliği, 20'li yılların ikinci yarısında, Kürdistan'ı aralarında paylaşmış olan

ülke hükümetlerini, "Kürt tehlikesine" karşı ortak tedbirler almaya itiyordu.

20'li yılların ortasında, Kürt kurtuluş hareketine ağır darbelerin vurulduğu koşullarda, Kürdistan'ı bölen devletler arasında, değişik nitelikte uyuşmazlıklar varolmasına rağmen, onlar, Kürt hareketine karşı her durumda, ortak tedbirler almaktaydılar. 22 Ekim 1926 tarihinde, Tahran'da, İran ile Türkiye arasında imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması", böyle bir nitelik taşıyordu(135). Bu anlaşmanın bir çok maddesi, yönünün, Kürt kurtuluş hareketine karşı olduğu konusunda hiç bir şüpheye yer bırakmıyordu. Bu anlaşmanın 5. ve 6. maddeleri; *"anlaşan tarafların kendi topraklarında, diğer tarafın huzur ve güvenliğini sarsacak örgüt ve grupların çalışmalarına müsaade etmemeye mecbur"* olduklarını... belirtir(136). 6. madde daha ziyade, sınır bölgelerinde yaşayan Kürtlerin eylemleriyle mücadelede, iki tarafın işlevlerini formüle ediyordu(137). Anlaşmada, *"anlaşmaya varan iki tarafın sınır boyu bölgelerinde yaşayan vatandaşların huzur ve güvenliğini sağlamak için, söz konusu bölgelerde yaşayan aşiretlerin içinde oldukları iki ülkenin de huzur ve güvenine zarar getiren cinayet ve baskı eylemlerine son verdirilmesi amacıyla, gerekli olan bütün tedbirlerin alınacağı"* (138) belirtiliyordu.

"Musul için verilen muharebeyi kaybeden" Türk yönetici çevreleri, şimdi hala, İngiltere ve Irakla uyuşmazlık "pozunu" takınmaya devam ederek, kendisini ve diğer tarafları "Kürt tehlikesi"nden koruyacak bir anlaşmanın imzalanmasını imkan dahilinde görmekteydi. Ve işte, 5 Haziran 1926 tarihinde, Ankara'da, İngiltere, Irak ve Türkiye arasında bu nitelikte bir anlaşma imzalandı.

Değindiğimiz sorunlara bağlı olarak, anlaşmanın, Kürt hareketini kapsayan bölümleri ilgimizi çekiyor. *"Türk ve Irak iktidarları -deniyor anlaşmada-, bu durumda, devletlerin birinin topraklarında, diğer devletin yurttaşlarıyla, aşiret reisle-*

ri, şeyhler veya aşiret fertleriyle resmi ve diplomatik nitelikte, herhangi bir ilişkide bulunmaktan vazgeçecek, sınır boyu bölgelerinde, devletlerden birine yönelik herhangi bir örgütsel faaliyete, propaganda ve toplantılar yapılmasına izin vermeyeceklerdir" (139).

Açıkça görüldüğü gibi, Kürdistan'ı bölen devletler, ulusal kurtuluş mücadelesini sürdüren Kürtlerin çalışmalarına, örgütsel faaliyetlerine karşı birbirlerinin sınır bölgelerini korumakla yükümlü oldukları açık anlaşmasına varmışlardı.

Güney Kürdistan'daki sürekli gerginlik sadece Kürtlerin silahlı hareketlenmeleri dönemine özgü bir durum değildi. Kürt yığınlarının Haşimi rejimi ile İngiliz sömürge iktidarının uygulamış oldukları politikadan duymuş oldukları derin hoşnutsuzlukları, Londra ve Bağdat'ın Kürt sorununa ilişkin politikalarına karşı, genel olarak, uzlaşmacı bir tutum takınan Kürt ileri gelenlerini dahi açık bir hareketlenmeye geçirmişti.

1929 yılı başlangıcında, dört Kürt milletvekili Irak parlamentosunda, Başbakan ve Yüksek Komiserliğe aşağıdaki talepleri sundular:

1- İdari merkez niteliğinde, Dıhok'un kuzeyinde yeni bir livanın kurulması,

2-Yıllık gelirin %20'sinin, Irak hükümeti tarafından, Kürt bölgelerinin gelişmesine ayrılması,

3- Kürtçe olarak mecburi öğretimin getirilmesi;

4- Irak Kürdistanı'ndan (polis kuvvetlerinin dışında) Hükümet Askeri Kuvvetlerinin çıkarılması;

4- İki Kürt temsilcinin Irak Bakanlar Kurulu'nda yer alması(140).

İngiliz manda rejiminin süresi sona ermeye yaklaşırken, Kürdistan'daki gerginlik artmaktaydı. İngiltere ile Irak arasında yeni bir anlaşmanın imzalanması, durumu yeniden gerginleştirmişti. Bu gelişme, üç tarafın -İngiliz emperyalistleri, Irak iktidar çevreleri ve ulusal hakları için mücadele eden Kürtlerin- durumu birbirine uygun düşmemekle kalmayıp,

aynı zamanda, amaçlarıyla belirlenen özgül bir durumu ortaya çıkarmıştı. İngiltere mandaterliğinin sona ermesinden sonra da, savaş ardından kullanmaya başladığı siyasi-askeri ve ekonomik ayrıcalıklardan yararlanabilecek bir durumun yaratılması doğrultusunda çalışmalarını hızlandırmaktaydı. Bununla birlikte, İngiliz emperyalistleri, Irak hükümetini uysallaştırarak söz dinler bir hale getirme amacıyla üzerinde etkide bulunabilen bir faktör olarak, "*Kürt kozu*"nu ellerinden kaçırma niyetinde değillerdi. Irak yönetici çevreleri, genelde, doğal olarak, "*İngiliz vasiliği*"nden kurtulmaya, bağımsızlaşmaya yöneldiklerinden, halk yığınlarının ve ulusal demokratik güçlerin geniş desteğini alıyordu. Fakat, İngiliz emperyalizminin etkilerine karşı mücadele eden Irak burjuva ulusal güçleri, bu dönemde, Kürtlerin benzer haklarını redediyorlardı. Bu "*Arap-Kürt çatışması*" İngiliz emperyalistleri tarafından, gayet maharetle, halk düşmanı amaçları doğrultusunda kullanıldı. Kürt ulusal güçlerine gelince, onlar çok zor bir durum içinde bulunuyorlardı. Bu durum, özellikle, bir takım iç ve uluslararası zorlukların varolmasıyla karakterize ediliyordu. Önceden, savaşan Kürtlerin şu ve ya bu şekilde yararlanmaya çalıştıkları Türk-İngiliz ve Türk-İrak çelişkileri, ikinci plana düşmüş ya da ortadan kalkmıştı. Kürtlerin kurtuluş hareketi önünde, şimdi artık, sadece, İngiliz emperyalizmi tarafından değil, Bağdat'ın gerici burjuva-derebey rejimi tarafından da yaratılan zor aşılır engeller vardı. Genel olarak, "*Kürt tehlikesi*" sorunu, perspektifte, Kürt kurtuluş hareketinin bastırılmasında, doğrudan veya dolaysız bir şekilde yer almış Türk ve İran yönetici çevrelerinin katılımları olmadan mümkün görünmüyordu. Bu, İngiliz sömürgecilerinin, karmaşık koşullar içinde, Kürt hareketi liderlerine yönelik olarak girişmiş olduğu başarısız sayılamayacak oyunlardan anlaşılmaktadır. Anlaşıyor ki, dışarıdan yardım almadan, öz güçle, pratik olarak ulusal kurtuluşun kazanılmasının mümkün olmadığını anlayan Kürt hareketinin lideri, halen saf bir

şekilde, Mandator İngiltere'den medet bekliyordu. Bunun dışında, Şeyh Mahmud'un kendisi, İngiliz emperyalizmi ve Irak planları arasında çatışmanın mevcut olduğunu görmüştü. O, bu çelişkileri, Kürt otonomisi hedeflerine ulaşmak için kullanmak istiyordu. Fakat, özünde, herkesten önce, O, İngiliz iktidarlardan tarafından kullanılmıştı. 1930 yılındaki anlaşmadan sonra meydana gelen gelişmeler, böylesi bir mekanizma çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Daha, 1930 yılı anlaşmasından önce, Kürtler, öngörülen anlaşmanın, kendi ulusal hakları doğrultusunda hiç bir şey içermeyeceğini biliyorlardı.

İngiliz iktidarının ilkbaştaki açıklamaları, hayasız bir nitelik taşıyordu. Musul krizi döneminde, Kürtlere vermiş oldukları bütün söz ve vaatleri, çoktan unutmuş olan İngiliz sömürgeci iktidar güçleri, anlaşmanın, iki dost ve bağımsız devlet arasında imzalanmış olduğunu ve bu devletlerden herhangi birinin, şu veya bu iç sorunun çözümünde, diğerine, kendi iradesini dayatmayacağını açıklıyordu.

İNGİLİZ - IRAK ANLAŞMASINA KÜRTLERİN TEPKİSİ:

6 EYLÜL KATLIAMI

30 Haziran 1930 tarihinde, İngiliz-Irak anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşma her şeyden önce, İngiliz emperyalizminin menfaatlerini ifade ediyordu. Arap ilerici çevreleri bu anlaşmayı, yeni koşullarda, İngiliz hakimiyetinin korunmasının bir aracı olarak görüyorlardı. Kürtlere gelince, anlaşma metninin yayınlanmasından sonra, onlar, Cemiyet-i Akvam'a, ortak dilekçeler gönderiyorlardı. Durumu yumuşatmak için, İngiliz ve Irak yetkilileri, Kürdistan'a giderek Kürtlere vermiş oldukları ama artık hiç kimsenin inanmadığı sözlere sadık olduklarını yeniden inandırmaya çalışıyorlardı. Kürtlerin ulusal haklarına saygılı olunacağı, Kürdistan'da, Kürt dilinin resmi dil olacağı vs. başbakan yardımcısı Cafer el-Eskeri, Yüksek Komiser yardımcısı ve diğerleri tarafından açıkça bildiril-

mekteydi. Ne ki, bu açıklamalar da durumu yumuşatmaya yetmiyordu. Kral Faysal, Yüksek Komiser ve Irak Başbakanı'nın katılmış oldukları bir toplantıdan sonra, Bakanlar Kurulu, 10 Nisan 1930 tarihinde, bir açıklama yayınladı. Bu açıklamada, Kürdistan da, Kürt dilinin resmi dil olarak ilan edilmesini ele alacak bir yasa tasarısının hazırlanmasından bahsediliyordu. Bu adımın taktiksel niteliği, söz konusu yasa tasarısının parlamento tarafından onaylanması sırasında açığa çıktı. Yasa olduğu şekliyle geçersiz bırakılmıştı. Yığınları yatıştırmak amacıyla, Süleymaniye'de, özel olarak bulunan başbakan yardımcısı Cafer el-Eskeri'nin aldatma ve şantaj politikası, şiddetli protestolarla karşılandı. Kürtleri ziyareti sırasında, huzurda bulunanlardan biri, kendisine şu sözleri yöneltmişti: *"Bizler, benzer sözlerle aldatılamayız. Özgürlük ve bağımsızlığımıza karşı tutum almaya bizleri mecbur edemeyeceksiniz. Ya bağımsızlık ve özgürlük ya da ölüm!"*(141). Irak'ta, İngiliz-Irak anlaşmasını tasdik etmek zorunda olan parlamento, seçim hazırlıkları başlatmıştı.

Bu dönemde, Nuri Said kabinesi parlamentoda, çoğunluğu elinde bulundurmuyordu. Bu nedenle, anlaşmanın onaylanması başarısızlıkla da sonuçlanabilirdi. Nuri Said'in bizzat kendisi, iktidara gelişinin başlıca amacının, köleleştirici İngiliz-Irak anlaşmasının onaylanması sorunu olduğunu gizlemiyordu. Bu misyonun uygulanması doğrultusunda, 1930 yılı yazında, Nuri Said, Faysal'a özel bir mektupla başvurmuştu. Bu mektupta, tatilde bulunan parlamentonun dağıtılması ve yeni bir parlamento seçiminin belirlenmesi gerektiği belirtiliyordu.

Yeni anlaşmada da, Kürt ulusal demokratik güçlerinin taleplerinin hiç bir şekilde gözönünde bulundurulmamasından ötürü, Kürdistan'da, İngiliz emperyalizmi ve Iraklı işbirlikçilerinin devam eden Kürt düşmanı politikalarına karşı protesto dalgaları başladı. Kürdistan'ın değişik şehirlerinde, miting ve gösteriler düzenlendi. Katılanlar, Kürtlerin ulusal hak-

larının tanınmasına karşı ortak cephede birleşen İngiliz emperyalistleri ve Irak'lı işbirlikçilerinin planlarını nefretle kınıyorlardı. Özellikle, Süleymaniye'deki olaylar şiddetli bir hal almıştı.

6 Eylül 1930 tarihinde, Süleymaniye ve komşu mıntıkların tüm nüfusu, oybirliğiyle, parlamento seçimlerini boykot ettiklerini ilan etmişlerdi. Mütessarıflık binası önünde; "*Kahrolsun emperyalizm*", "*Kürdistan'a özgürlük*" sloganlarıyla bir miting düzenlenmişti(142). Olaylar hızla gelişmişti. Polisin, Kürtlerin gösterilerini dağıtamayacağı anlaşıldığında, şehre askeri birlikler sevk edildi. Polis ve askeri müfrezeler masum halkı kurşunlamaya başladı. Yaklaşık, yirmi Kürt öldürülmüş, çok sayıda insan da yaralanmıştı.

6 Eylül günü, tarihe "*Rojireş*" (Karagün) olarak geçmiştir. 6 Eylül olayları durumu daha çok gerginleştirdi. Ortaya çıkan durumu değerlendiren Mahmud Berzenci, yeniden silahlı mücadele bayrağını yükseltme kararını verdi. Şeyh Mahmud, İran sınır bölgesinden Irak'a doğru yaklaşımaya başlamıştı.

Kürt hareketine katılanlar, Süleymaniye'de meydana gelen olaylar hakkında, Cemiyet-i Akvam'a gönderdikleri mektupta, şunları yazmışlardı:

"Süleymaniye'de meydana gelen olayların kaynağında, kesinkes, Arap iktidarının suçu vardır. Arap askerini öldüren ilk ateşin, bir Arap subayı tarafından edilmesi gerçeği, herkes tarafından bilinmektedir. Buna erkek, kadın ve çocuklarımızla düşmanca bir hesaplama eşlik etmiştir"(143).

Süleymaniye'deki kanlı olayların haberi hızla Güney Kürdistan'ın her tarafına yayıldı. Kürt yığınlarının kendiliğindeki hareketlenmeleri başlamıştı. Kürdistan'da ki kurtuluş mücadelesinin, bizzat Irak'ta, durumun sakin olmadığı bir anda gelişmeye başlaması, İngiltere ve Irak hükümetlerini tedirgin etmişti. Irak askeri birliklerinin ilk tenkil müfrezeleri, Kürt savaşçıları tarafından bozguna uğratıldı. Kürt ayaklan-

macılarıyla savaşta, Irak askeri birliklerinin göstermiş oldukları bu başarısızlıkları, İngiliz iktidarı fırsat bilerek, kendi silahlı birliklerinin, "*Kürt tehlikesine*" karşı en sağlam tedbir olarak hazır bulundurulmaları "*gerektiğini ispat etmek*" için kullandı. İngiliz Askeri Hava Kuvvetlerinin yaptıkları yığınaklar, mazlum Kürt halkına yeni felaketler getirdi.

30 Ekim 1930 tarihinde, Mahmud Berzenci ile Kürt Binbaşı Mahmud Cevdet, Güney Kürdistan'daki durum üzerine, Cemiyet-i Akvam'a başvuruda bulunmuşlardı. "*Bizler, Kürt ulusunun aşağıda imzası bulunan temsilcileri, bu bildirgeyle, Arap hükümeti tarafından bizlere zorla dayatılan koşullara daha fazla dayanamayacak durumda olduğumuzu Cemiyet-i Akvam'ın nazari dikkatlerine sunarız. Haksızlık ve takiplerden mütemadiyen acı çekmekte olduğumuzdan, Arap işgalcilerine karşı aşiret insanlarımızın aktif eylemlere girişmelerinin sorumluluğunu taşıyamayacağımızı bildiririz. İngiliz hükümeti, bizlere yardımda bulunmadığından, bizzat kendimiz davranmak zorundayız. Aşiretlerimizin atacakları adımların İngiliz Hükümetine yönelik olmadığını da bildiririz. Bizler, daima, İngiltereyle dostluğa yöneldik, Ancak, soğuk bir ihmalkarlık ve tahkirle karşılandık.*

Bizler, insanlık adına, eski ve şerefli Kürt ulusunun ve Irak'ta bulunan diğer mazlum ulusal azınlıkların, bundan böyle, gelecek saldırılardan kendilerini koruyacaklarını bütün dünyaya göstermek zorundayız. İleride meydana gelecek gelişmeler sırasında, İngiltere'nin bize karşı, tarafsızlığını koruyacağını ve adil taleplerimize karşı davranmayacağını umut ediyoruz"(144).

Şayet Şeyh Mahmud'un İngiliz sömürgecilerine karşı uzun yıllar boyunca yürütmüş olduğu mücadele ve İngiliz iktidarlarına karşı açık nefreti, Güney Kürdistanı'nın zorla Haşimi Krallığına dahil edilmesi gibi olaylar olmasıydı, Kürt hareketi liderinin İngiliz iktidarına sempati beslediği düşünülebilir, Kürtlerin savaştan sonraki trajik kaderinin baş-

lica sorumlusu olan bu ülkenin yönetici çevrelerine hizmet etmekle itham edilebilirdi. Araştırma konusu olan dönemin siyasi durumu, savaşı Kürtlerin İngiltere'ye karşı varolan ihtiyatlı ve hatta teveccühlü tavırları, içinde bulunmuş oldukları açık durumdan kaynaklanıyordu. Bu dönemde, zayıf düşürülmüş olan Kürt tarafının, kendi öz güçleriyle kölelikten kurtulabilmelerinin mümkün olmadığı açıkça görülmüyordu. Kürt halkını köleleştiren taraflar, gerek görüldüğünde, kendi çelişkilerini bir tarafa bırakarak, ulusal hakları için savaşı Kürt yurtseverlerine karşı birlikte tavır alıyorlardı. Bundan hareketle, İngiltere'ye karşı olan hoşgörülü ve yumuşak tutumlarıyla Kürt liderleri, Cemiyet-i Akvam'da hakim pozisyonda bulunan İngilizleri tarafsız konuma çekmek için son derece uğraşmışlardır. Bu sağlanabilir miydi? Elbette hayır! Kürt hareketi liderlerinin, bizzat Mahmud Berzenci'nin bütün uğraşları, çıkışı olmayan bir durumla karşı karşıya kalmıştı, buna ihtimal vermiş olmaları yanlıştı. Her zaman olduğu gibi, ulusal hakları için mücadele eden Kürtlerin başvuru ve taleplerine dikkat gösterilmedi. Cemiyet-i Akvam'ı ellerinde oyuncak olarak bulunduran emperyalist devletlerin derdi Kürtlerin talepleri sorunu olamazdı. Bu dönemlerde, Güney Kürdistan'daki ayaklanma sürekli bir hal almıştı. Kürtlere karşı, Irak tenkil müfrezelerinin operasyonlarının çoğunda, İngiliz Askeri Hava Kuvvetleri de yer almaktaydı. Irak ve İngiliz hükümetleri, uzun süre Kürdistan'da meydana gelen olaylar hakkında herhangi bir açıklamada bulunmak istemiyorlardı, ancak, 1930 yılının sonunda, "*Kürt cephesi*" materyallerini yayınlamak zorunda kalmıştı(145).

1930 'LU YILLARDAKİ MÜCADELE VE MAHMUT BERZENÇİ'NİN SON ÇABALARI

1930 yılı sonu ile 1931 yılı başlarında, Kürt ayaklanmacıları ile İngiliz-Irak kuvvetleri arasında bir çok çarpışma meydana geldi. Büyük kayıplar vermelerine rağmen, Kürtler mücadeleye devam ediyorlardı. 26 Ocak 1931 yılında, ayaklanmanın yayılmasını önlemek amacıyla, Hurmalü bölgesine Irak askeri birlikleri ve polis müfrezeleri yerleştirildi. Şubat ayı başlarında, Hükümet, Kürdistan'daki çarpışmalar hakkında malumat yayınlamıştı. Şeyh Mahmud'un gücü, çok sayıda ve modern teknikle donanmış olan İngiliz tenkil müfrezeleriyle mücadelede başarı kazanabilecek durumda değildi. Irak Kraliyet Hükümeti, yayınlanan malumatlarda Kürt hareketlerinin bastırılması için "İngiltere ile ittifak"ın zorunlu olduğunu altını çiziyordu. 1931 yılının Mart ayında, Kral Faysal'ın imzasıyla, "Kürt cephesi" hakkında bir malumat yayınlanmıştı. Bir kısmında; *"3-17 Ocak arasında, İngiliz Hava Kuvvetlerinin mevzileri üstünde, dokuz kez keşif uçuşları yapmış oldukları, elverişsiz iklim koşullarına rağmen, bu uçuşlardan belli sonuçlar elde edildiği, 17 Ocak'ta, Kerkük'teki İngiliz Askeri Hava Kuvvetleri Komutanlığına yeni bir İngiliz subayının tayin edilmiş olduğu, Askeri Hava Kuvvetlerinin bu müfrezelerinin 21 Ocak gününe kadar, ayaklanma bölgesini yoğun bir bombardıman saldırısına maruz tutmuş oldukları"*(146) belirtilmekteydi. Bu malumatta, aynı ay içinde, Kürt bölgelerinde uçuş yapmak için Irak'ın, İngiltere'den beş askeri uçak daha aldığı yer alıyordu.

Güney Kürdistan'da meydana gelen olaylar, Kürdistan'ın

diğer parçalarının sempati ve güçlü desteğini alıyordu. Bir çok durumda, Türkiye, Irak ve Suriye'den Kürtler, Irak'taki kendi aşiretlerinden olanlara maddi yardımda bulunuyorlardı. Buna bağlı olarak, 1931 yılında, gazetelerde görülen haber dikkat çekicidir: *"Suriye Kürtleri, basında çıkan her gelişmeyi aşiretlerine yardım etmek için kullanıyorlardı. Büyük bir camide; Selahadin Eyyübi'nin kabri üzerinde dua ediyor, konuşma yapıyor, savaşan Kürtler için araç topluyor ve ayaklananlara ilham verici çağrılarda bulunuyorlardı"*(147).

Irak'taki Kürt ulusal mücadelesinden tedirgin olan Türk hükümeti, Irak hükümetine *"sınırların korunmasının eksikliği hakkında"* özel bir memorandumla başvurdu. Bu başvuruda, Irak Kürtlerinin sınırı aşarak Türkiye'deki yurttaşlarına yardım ettikleri belirtiliyordu. *"Bunun yanında Kürtler, -diye belirtiliyor memorandumda- Türkler tarafından kuşatılan Ağrı bölgesindeki Kürt kuvvetleri yararına kundaklamalarda bulunmaya yöneliyorlar"*(148).

Irak hükümetinin Şeyh Mahmud'un öncülüğündeki Kürt hareketine karşı kullandığı büyük güce rağmen, bu dönemde, Türkiye ve Irak Kürdistanı'nda da ulusal kurtuluş hareketi gelişmiş, kararlı ve sürekli bir nitelik kazanmıştı. Türk yönetici çevreleri, Kürt hareketinin boyutlarından oldukça tedirgin olmuşlardı. Onlar, Bağdat yöneticilerine, *"Kürtleri kökten yoketme"*yi dayatıyorlardı. Türkiye'nin kuvvetli baskı ve tehditleri altında Irak'ın, Musul dağlarındaki Kürt müfrezelerinin silahsızlandırılma ve bastırılmaları için oldukça geniş tedbirler almış oldukları açıktı. Ancak, bu girişimlere rağmen, her şey boşunaydı(149).

1931 yılının sonbahar ve yazında, Kürt ayaklanmacıları, Irak askeri birliklerinin tenkil müfrezelerine ağır darbeler indirdi. Ancak, Avroman dağlarında meydana gelen çarpışmaların birinde, Kürt ayaklanmacıları, çarpışma meydanında yüzlerce ölü bırakarak, İngiliz-Irak kuvvetlerinin baskısı altında, Irak Kürdistanı içlerine doğru çekilmişlerdi. Ayrıca,

İran Askeri Birliklerinin de saldırıda bulunabileceğini bekliyorlardı. "**Araç**" adlı Taşnak gazetesi şöyle yazıyordu; "*açığa çıkmıştır ki, önümüzdeki günlerde, İran ve Irak'ın silahlı müfrezeleri, Kürt ayaklanmacılarının yok edilmesi için birleşeceklerdir*"(150). Ayaklanmaya katılabilecek kimi Kürt aşiretleri, ayaklanmacıların başarısızlıklarını görünce çekinmeye başlamışlardı. Irak'ta, ayaklanmaya sempati duyanlar arasında yığinsal tutuklamalar başlamıştı.

Daha 1931 Mayıs sonunda, Süleymaniye'deki pek çok Kürdün tutuklanma haberleri gelmişti. "*Türkiye, İran ve Irak topraklarında Kürt devleti planına katılmakla suçlanan, Kürt hareketiyle ilişkilerinin olduğu zanıyla belli sayıda Ermeni ve Asuri de tutuklanmış*" oldukları haberi dikkat çekmektedir(151).

Bu fırtınalı olaylar sırasında, Şeyh Mahmud geri çekilmenin tek yolunun İran askerleri tarafından kapalı tutulan İran sınırındaki Piran köyüne doğru olabileceğini farketmişti. Operasyonlarını İran silahlı kuvvetlerinin operasyonlarıyla koordine eden Irak tenkil müfrezeleri, ayaklanmayı bastırma çabalarını arttırmışlardı.

Mahmud Berzenci tarafından yönetilen Kürt hareketinin kaderi belli olmuştu. Mahmud Berzenci'nin teslim olması konusunda geniş bilgiler veren İngiliz gazetesi, "Times", bu dönemde şunları yazmıştı. O (Şeyh Mahmud) 1931 yılı Mayıs ortalarında, İngiliz tarafıyla görüştü. Bu görüşme, Piran'dan Pencvin'e yerleşmesine de izin verilmesini istemek içindi. Kendisini Mütessarıf ile İngiliz Kaptan Hol karşılamışlardı. Kendisine ve ailesine güvence sağlanmaktaydı. Kürt Hareketinin lideri, Süleymaniye'ye gelince, eskort etme refakatini reddetti.

Kürt ahalinin kurtuluş mücadelesi liderine olan tavrı ilginçtir. "*Süleymaniye'de kalışı sırasında, yerli nüfus Şeyh Mahmud'a büyük sempati göstermiş, şehrin sakinleri sokaklara çıkarak, onu selamlamıştı..*"(152). "*Yeni hoşnutsuzluk-*

lardan kaçınmak" için İngiliz - Irak iktidarları, lideri, Kürt kurtuluş mücadelesinden izole etmeyi kararlaştırmışlardı. Bütün bu operasyonlar tamamıyla, kısa bir sürede yapılmıştı. Süleymaniye'de, İngiliz subayının refakatiyle, Şeyh Mahmud uçakla Bağdat'a, oradan ise, ülkenin güneyinde bulunan Ur şehrine yerleştirildi. Kürt ulusal hareketinin destanı önderi Şeyh Mahmud, Samara kentinde yaşamını geçirmek zorunda bırakılmıştı. "Kürdistan'dan Şeyh Mahmud'un acilen çıkarılışı, -diye Zarya Vostoka" yazdı-, emperyalist zorbaların korkusunun ve tutuklamaların gelecekte de devam edeceğinin işaretidir. Süleymaniye ahalisinin Şeyh Mahmud'u karşılama gösterileri, İngiliz emperyalizmine karşı varolan nefreti ve halkın anti-emperyalist mücadeledeki kararlılığını gösteriyor"(153).

Kürt ulusal kurtuluş mücadelesinin yeni hareketlenmeleri, bu anlamda, başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Ulusal hakları için mücadele veren Kürtlerin yeni hareketlenmelerinden birinin daha yenilmesine neden olan sebepleri aşağıdaki noktalarda görebiliriz:

1- Kürdistan'daki düşük ekonomik düzey ve toplumsal-siyasi ilişkiler, bunun sonucu olarak: tüm Kürt savaşçılarının ulusal kurtuluş için eylem birliğinin olmayışı;

2- Kürtlerin mücadelesinde kollektif yönetimin eksikliği,

3- Kürt toplumunun geniş tabakalarını mücadeleye çekecek ve örgütleyecek yetenekte devrimci-demokrat programla hareket eden partilerin olmayışı.

Bununla birlikte, Şeyh Mahmud'un kuvvetlerine karşı mücadelenin gidişatında Kürt gerici feodal-derebey kesim ve ulemaların da belli bir rol oynamış olduklarını belirtmemiz gerekir;

4- İngiliz-Irak silahlı kuvvetlerinin, canlı güç ve teknik alanlarda çok önde olmaları;

6-Kürt kurtuluş hareketine karşı, Türkiye ve İran'ın aktif karışmaları, mücadeleyi, sadece bu ülkelerin vatandaşlarının

desteğinden mahrum kılmakla kalmıyor, dış dünyayla temaslarını da kesiyordu. Bu durum, Kürt savaşılarının zaten varolan zor durumlarını daha da zorlaştırmıştı. Kemalist Türkiye'nin Kürt karşıtı uğraşları konusunda *"Ayrenik"* gazetesi bu dönemde, şunları yazmıştı: *"Kürt ayaklanması (Irak'taki-Ş. M.) Irak'tan daha çok Türkiye'yi ürkütmekteydi..."* (154). İran ve Irak yönetici çevrelerinin Kürt ulusal kurtuluş mücadelesine karşı tavırlarındaki ortak uğraşları yorumlayan *"Zarya Vostoka"* gazetesi, bu dönemde şunları yazmıştı: *"Şeyh Mahmud destanının öğretici bir yanı daha vardır. O, anti-empyralist mücadeleye karşı tavırda, İngiliz iktidarıyla İran iktidarının açık işbirliğini göstermekteydi"* (155).

Şeyh Mahmud öncülüğünde Kürtlerin çok sayıdaki kurtuluş hareketlenmelerinin yenilgisine rağmen, bu durum, Kürdistan'da derin izler bırakmıştı. Kurtuluş mücadelesi büyük ölçüde, Kürt yığınlarına, düşmanlarını tanımada ve Kürtlerin bir sonraki ulusal konsolidasyon sürecinde yardımcı olmaktadır.

30'lu yılların başlangıcında, Kürt hareketinin yenilgisinden sonra ve Mahmud Berzenci'nin kurtuluş mücadelesi arenasından çekilmesiyle bile, Güney Kürdistan'daki durumun istikrarlı olmaması tamamıyla anlaşılır bir durumdur. Durumu güllük-gülistanlık olarak göstermeye uğraşan İngiliz ve Irak resmi basınından bu konuda materyal ve bilgilere yer vermek ilginç olur. İngiliz gazetesi *"Times"*: *"Şeyh Mahmud'un teslimi hala Kürt tehlikesinin yokedilmesi anlamına gelmiyor"* diye yazmakta ve şöyle devam etmektedir: *"Şeyh Mahmud'un Bağdat'a alınmasına karşı Kürdistan halkının göstermiş olduğu tavır, ayaklanmanın, onun (Mahmud Berzenci'nin) yurttaşlarının hoşnutsuzluğunun göstergesi olduğu ve uzaklaştırılarak izole edilmesiyle tehlikenin yokedilemeyeceği gerçeğini göstermiştir"* (156).

IRAK'TA İNGİLİZ MANDA YÖNETİMİ SONA ERERKEN BAŞVURULAN POLİTİKALAR

1932 yılında, İngiliz mandacılığının süresi tamamlanmıştı. Kuşkusuz, Britanya emperyalizmi, Irak'tan çekilmeyi ve ülkeyi bağımsız olarak tanımayı aklından dahi geçirmiyordu. İngiliz emperyalizmi Irak'ta kendi pozisyonunu korumak için bütün araçları kullanmaya çalışıyordu. Bu planda, Kürt sorunu, Britanya kolonizatörleri tarafından kullanılmadan duramazdı. Manda'nın bitme süresi yaklaştıkça, İngilterenin de Kürt sorunu üzerine görüşmelerinde artış oluyordu. Kraliyet rejimi ve Irak yönetici çevrelerinin burjuva - milliyetçi ideolojisi, Kürt ulusal haklarının tanınması gerekliliğini tamamiyle redederken, nesnel olarak, İngiliz emperyalizminin Irak üzerindeki egemenliğini koruma uğraşlarını kolaylaştırıyordu. Kürdistan'da en çetin gelişmelerin olduğu dönemlerde dahi sesizliğini korumayı tercih eden İngiliz basını, şimdi, Kürt sorununa daha çok değinmekte, dahası, Irak rejimine bu konuda ne yapmaları gerektiği üzerine düşünmek zorunda ol-

duklarını hatırlatmaktaydı. Her yönüyle Batı emperyalist devletlerinin etkisi altında bulunan Cemiyet-i Akvam, manda heyeti ve Cemiyet Şurası, büyük bir olasılıkla, İngiltere temsilcisinin teklifiyle, içinde, *"İngiliz mandası süresi tamamıyla sona ererken, onlar Irak'ta Kürt ve diğer ulusal azınlıkların menfaatlerini savunma isteminin bilincindedirler"*(157) belirlemesinin yer aldığı bir bildirgeyi yayınlamışlardı. Kürt sorununun çözülmemiş olması gerçeği, Britanya emperyalizmi tarafından, Irak'taki egemenliğinin sürdürülmesi için kullanılırken, diğer emperyalist devletler de, ulusal azınlıklar sorununu kullanarak, Irak'a girme imkanını elde etme niyetlerini açığa vurmuşlardı. Bu anlamda, emperyalist devletler arasında keskin kulis tartışmaları sürüyordu. Bu çekişmelerin bir göstergesi olarak, itilafçılar arasında, özellikle, İngiltere ve Fransa arasında sürtüşmeleri arttıran bir konu, *"Irak'ta ulusal azınlıklar sorununu kontrol eden proje"*ydi. Resmi olmayan bu projelerden biriyle hemfikir olarak Cemiyet-i Akvam Komiseri'nin, *"Irak hükümetinin, Arap olmayanlara karşı politikasını kontrol etme"* amacıyla daimi olarak Irak'ta bulunması gerekiyordu. İngiliz hükümeti, oldukça sert bir şekilde bu plana karşı çıktı. Bununla birlikte, Britanya diplomatları tepkilerini, sadece Irak'taki egemenliklerini koruma gerekçesine değil, bu projenin *"Irak hükümetinin bağımsızlığının çiğnenmesi ve aynı zamanda, değişik nitelikte şikayetlere neden olabileceği, -gerçek ya da hayali ve özünde bölücü eğilimlere yarar sağlayacağı- şeklinde gerekçeye de dayandırdılar"*(158). Uygulanamamış projelerden biri de, *"Irak'ta ulusal azınlıklar sorununun çözümü"* projesiydi. Bu proje, *"Kuzey Irak'ta, Kürtler, Asuriler ve Arap olmayan diğerleri için özel bölgeler oluşturulması"*nı öngörüyordu. Britanya yönetici çevreleri, bu projeyi de reddettiler. Britanya resmi basınının görüşüne göre; *"bu öneri, pratik olarak, coğrafik olduğu gibi, idari yönleriyle de gerçekçi değildir"*. Bu anlamda, tamamıyla açıktır ki, Britanya emperyalizmi, *"Kürt*

ve Irak'taki ulusal azınlıklar kozunu" kendi elinde tutmaya uğraşıyor ve bu sorunlar üzerindeki hakemlik rolünü, bu bölgede ekonomik ve siyasi alanda kendileriyle sürekli bir çatışma içinde olan diğer Batı devletleriyle paylaşmak istemiyordu.

Bir konuda, İngiliz sömürgeci iktidarı daha çok tecrübe sahibiydi. Irak Kralliyet rejimi sadık bir şekilde İngiltere diktasına bağlanmıştı. Bu nedenle, "*ulusal sorun*" için, kendisiyle ilişkilerini bozacak tutumlara girişmesi hiç de akla yatkın değildi.

İngiliz manda rejiminin sona ermesi, Irak'ın siyasi ve ekonomik durumunda önemli hiç bir değişiklik yaratmamıştı. Bu aynı şekilde, Kürtlerin ve diğer ulusal azınlıkların durumları için de geçerliydi. 20'li yıllardaki güçlü Kürt ulusal ayaklanmalarının bastırılması ve Kürdistan'ı aralarında bölüşen ülke rejimlerinin durumlarını sağlama almalarıyla, Irak'ta, Kürtlere karşı daha acımasız bir politika yürütölmeye başlanmıştı. Bu politik tavır, Irak ile İngiltere tarafından ortak yürütölmekteydi. Ulusal azınlıkların haklarına saygı gösterilmesi yönünde verilmiş olan bütün "*vaatlerin*" bir aldatmaca olduğu ortaya çıkmıştı. İngiliz mandacılığının geri çekilmesinden sonra, Kürtlerin yükselen ulusal hareketi buna bir işaretir. Britanya emperyalizmi, aynı şekilde mazlum bir azınlık olan Asurilerin kaderleri için de kötü bir rol oynamıştır. Britanya emperyalizminin himayesi altındaki Irak hükümeti, hangi biçimde olursa olsun, Asurilerin ulusal otonom hakkı elde etmelerine şidetle karşı çıkmıştır. Başlangıçta, İngilizler, otonomi ve hatta bağımsız bir devlete kavuşmaları vaatleriyle aldatmış oldukları Asuri müfrezelerini, Arap ve Kürt ulusal kurtuluş hareketlerine karşı kullanmaktaydılar. Bunula birlikte, Asuri ahalisine sadece Irak hükümeti değil, Kürt gerici feodal ve şeyhleri de saldırıyorlardı. Asuri katliamında, özellikle, General Bekir Sıdkı ve gerici Kürt feodalleri lanetli bir rol oynamışlardı.

Mar-Şemun, Cemiyet-i Akvam'a, İngiltere ve Irak hükümetlerine defalarca başvurmasına rağmen, ne Asurilerin dini lideri ve ne de laik bir lider olarak kabul edilmek istenmemişti. 30'lu yıllardan itibaren, Asuri lideri, kendi kaderlerini, ulusal demokratik hakları için mücadele eden Kürtlerin kaderleriyle birleştirmeye başladılar.

BARZAN BÖLGESİNDEKİ AYAKLANMALAR

30'lu yılların başlangıcında, ulusal hakları için Kürt ayaklanmasının sürdüğü bir kesim de Barzan mıntıkası idi. Daha Osmanlı İmparatorluğu döneminde ittiatsızlıklarıyla tanınmış olan Barzanlılar, reel olarak yarı-bağımsız bir yaşam sürdürüyorlardı. "1928-31 yılları arasında, Barzan bölgesi sürekli katliamlar-yenilgiler yaşadı", Mahmud Berzenci ayaklanmasının tamamıyla bastırılmış olduğu bir anda, mücadele bayrağını artık Barzan bölgesi teslim aldı. 1931 yılının Mart ayında, Barzan ve onunla birlikte davranan mıntikalarda yaşayan Kürt nüfusu arasında hareketlenmeler baş gösterdi. Irak hükümeti ile İngilizler tarafından, 1931 yılının Haziran ayında, Kürtlere karşı sürdürülen tenkil operasyonları ardından, İngiliz hükümet temsilcisi Barzan mıntikasını ziyaret etti. Kürt ayaklanmasının yöneticisi Ahmed Barzaniyle görüşerek, Irak hükümeti adına, ayaklanmanın durdurulmasını önerdi(159). Hükümetin kesin talebi, İngiliz-İrak kuvvetleriyle çarpışma tarihini kararlaştırmış olan Ahmed Barzani'nin hazırlıklarını tamamladıktan sonra, aynı yılın Temmuz ayında rededildi.

Ahmed Barzani'nin kuvvetlerine karşı saldırı, İngiliz ajanı olan Kürt feodal Şeyh Reşid Bradost tarafından kışkırtılmıştır. Barzan mıntikasına, çok sayıda Irak askeri birlikleri ve İngiliz Askeri Hava Kuvvetleri birliği yollandı. Partizan savaşı metodlarını ustalıkla kullanan ayaklanmacılar, Irak or-

dusuna ait bir bataryayı ortadan kaldırdılar. Barzan bölgesine kadar ulaşmış olan Irak ordu birlikleri, Longrigg'in belirttiğine göre,- "büyük kayıplar vererek tamamıyla bozguna uğradı, ancak İngiliz Hava Kuvvetlerinin fiili karışımı sayesinde, kendisini kurtarabildi"(160). 1932 yılının Haziran ayında, Irak'taki eski İngiliz Yüksek Komiseri Wilson şöyle belirtiyor; "son on yıl içinde, Britanya Kralliyet Hava Kuvvetleri, Kürt halkına karşı şiddetle bomba yağdırmıştır"(161). İngiliz Askeri Hava Kuvvetleri, Kürtlere karşı acımasızca davranmaya devam etmekte, hatta savunmasız halkı, çocuk ve yaşlıları dahi esirgememektedir". Ahmed'in hareket bölgesi, hayvanları dahi öldürücü şekilde havadan yoğun bir şekilde bombalanmıştır"(162). Kış mevsiminde ortalığı kaplayan sesizlik, 1932 yılının ilkbaharında sona ermiş, hükümet ve İngiliz tenkil ekipleriyle ulusal haklarının tanınması için savaşı Kürtler arasındaki askeri çarpışmalar yeni bir güçle tekrar başlamıştır. Kürdistan'daki bazı çarpışmalar sırasında, İngiliz askeri yönetiminin takınmış olduğu tavır dikkat çekicidir. Kürt ayaklanmacılarına karşı savaşı İngilizler, aynı zamanda, bir çok kez, "asi Kürtlerin bastırılması için, Britanyalıların Irak'ta kalmalarının oldukça gerekli olduğunu", "en iyi bir şekilde bir kez daha göstermek" için çarpışmalara "karışmaması", Irak silahlı birliklerinin tamamıyla bozguna uğramalarına neden olmuştur.

Savaşı Kürtlerin, ne göstermiş oldukları eşsiz kahramanlıkları, ne de ulusal kurtuluş davasına olan bağlılıkları, haklı mücadelelerinde onlara başarı sağlamaya yetmiyordu. Ahmed ve Mustafa Barzani tarafından yönetilen ayaklanma, Mahmud Berzenci ayaklanmasının bozguna uğratılmış olduğu bir anda meydana çıkmıştı. Hareketlerin lokal bir nitelik taşımış olmaları, onların gidişatları üzerinde oldukça olumsuz bir etkide bulunmuştur. Bunun yanı sıra, Irak askeri birliklerinin anti-Kürt operasyonlarında Britanya Askeri Hava Kuvvetleri tarafından yardım görmelerini de buna eklemek gerekir.

Bu dönemde, Irak ve özellikle, Türk İktidarı, Kürt yurtseverlerine karşı şiddetli saldırılara girişmişlerdi. Kürtler inatla savaşımaya devam etmekte, eşine az rastlanır kahramanlık örnekleri sergilemekteydiler. Zayıf bir şekilde silahlı olmalarına, silahlı mücadeleyi sürdürmenin en sıradan gelişmiş araçlarından dahi yoksun bulunmalarına rağmen, 1932 yılının Nisan ayında, İngiliz Hava Kuvvetleri'nin iki uçağını düşürmüş olmaları, bu gerçeği göstermeye yeter. Ayrıca, çarpışan tarafların kuvvetlerinin hadinden fazla eşitsiz olduklarını da belirtmek gerekir. İngiliz Hava Kuvvetleri'nin işe karışmaları, ibreyi, Irak askeri birlikleri lehine daha fazla eğmekteydi. Bir Fransız dergisinin Bağdat Muhabirinin, 1933 Mayıs ayında bildirmiş olduğuna göre, Ahmed Barzani'ye karşı çarpışmalarda , 10 bin Irak askeri ve polisine, İngiliz Hava Kuvvetleri yardım etmekteydi(163). Mücadelenin son aşamasında, Türkiye, Kürtlere karşı savaşa aktif bir şekilde dahil olmuştu. Britanya Sömürgeler Bakanlığı'nın, 1932 Haziranında yayınlanan resmi açıklamasında, detaylı bir şekilde, Kürt ayaklanmasının ezilmesi ve Türkiye İktidarının tavrı üzerinde durulmuştur. "İngiliz Misyonerlerinin Sömürge Bakanlığına göndermiş olduğu Telgrafta, -açıklamada yer alıyor- Şeyh Mahmud'un, Mezopotamya'daki Türk askeri birlikleriyle 22 Haziran'da işbirliğine girmiş olduğu ." (italikler bana ait - Ş.M.) belirtiliyor(164).

Türkiye'de, Ahmed Barzani, kendisine gösterilen bir kaç günlük bir "nezaket"ten sonra tutuklanarak, Türk iktidarının Kürt kurtuluş hareketinde yer alanlara karşı uygulamış olduğu malum uygulamalarla karşı karşıya bırakıldı. Yusuf Malik'in belirttiğine göre, Ahmed Barzani'nin yüz kadar taraftarı sorgusuz-yargısız bir şekilde idama mahkum edildi. Ulusal hakları için mücadele eden Kürtlere karşı Türk İktidarının bu barbar eylemi, "18 yıl önce, daha Irak'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak sayıldığı bir dönemde, sözü edilen şahısların, bir takım suçlar işlemiş oldukları" gibi

bir "gerekçeye" dayandırılmaktaydı(165).

Kürtlerin hükümet tarafından ilan edilen afa güvenerek, Türkiye'den geri gelmeye başlamalarıyla, liderlerinin hudut üzerinde haince yakalanmasından sonra, Kürtler ile Irak askeri birlikleri arasında yeni çarpışmalar başladı. Liderleriyle birlikte dağlara çekilen Kürtler, peşmerge savaşına başladılar. Güçleri sarsılmış olmasına rağmen, onlar, Irak askeri birlikleri ile İngiliz hava kuvvetlerinin yoğun saldırıları altında, ülkelerini bölen düşman devletler çemberi içinde, ulusal hakları için sürdürdükleri mücadelede, sadece kendilerine güveniyorlardı... Mustafa Barzani ve kardeşi Muhamed Sadık önderliğindeki Kürt ayaklanma kuvvetleri, şiddetli çarpışmalardan sonra teslim olmak zorunda kalmışlardı(166).

Bu ayaklanmaların bastırılmasında, Türkiye giderek daha aktif bir rol oynamaya başladı. Kemalist Türkiye'nin, Irak'ın iç siyasi durumunun istikrara kavuşmasında herhangi bir çıkarı olmamasına rağmen, 20-30'lu yıllar içinde kurtuluş hareketinin hızlı bir şekilde güçlenmesiyle, Kürtlere karşı ortak hareket etmek için, derhal Irak rejimiyle aynı kamp içinde yer almıştır. Söz konusu dönemde, hemen herkes, Irak'taki Kürt ayaklanmasının bastırılmasında, belirleyici rolün İngiliz Hava Kuvvetlerine ait olduğunda birleşmelerine rağmen, "*Araç*" adlı İngiliz yanlısı Taşnak gazetesi tarafından ileri sürülen görüş dikkat çekicidir. "*İki yıl önce meydana gelen Kürt ayaklanmaları, özellikle, İngiliz kuvvetlerinin (Askeri Hava Kuvvetlerinin-Ş.M.), işe karışmış olmaları sayesinde bastırılmıştır. Aksi taktirde, Süleymaniye'de Şeyh Mahmud Berzenci ve özellikle de, Şeyh Ahmed Barzani kolay bastırılabilir güçler olmadıkları gibi, Arap askeri birliklerini bozguna uğrattıp, Bağdat için tehlike arzedecek güçlerdi*"(167). Aynı gazetenin açıklamasına göre, Ahmed Barzani öncülüğündeki Kürt ayaklanmasının bastırılması için, İngilizler, Mısır'dan Irak'a İngiliz Askeri Hava Kuvvetleri'nin yeni silahlı bölüklerini takviye ediyorlardı(168).

İngiliz Sömürgeci İktidarının Kürt kurtuluş hareketine yönelik acımasızlığı, aldatma ve ikiyüzlülükleri, ezilen Kürt halkının bugünkü sefaletinin kaynağı olmuştur.

20-30'lu yıllardaki Kürt kurtuluş hareketinin yenilmiş olması, Kürtlerin ulusal bağımsızlık mücadelesine büyük bir darbe oldu. *"Şeyh Mahmud'un sayısız ayaklanmaları, Ahmed Berzenci'nin ayaklanmaları, on yıllar boyunca devam eden çarpışmalar, tenkil operasyonları ve bombalamalar, Kürt halkını mahvetmiş, en zinde evlatlarının çoğunu işkence ve ölüme sürüklemiş, bölgenin tümünde ekonominin çöküş ve yıkımını getirmiştir"*(169).

İngiliz emperyalizmi, Irak, Türk ve İran yönetici çevrelerince, Kürt halkının ulusal kurtuluş hareketine vurulan darbeler nedeniyle, 1930'lu yılların ortalarında, Irak hükümetine karşı köylü ayaklanmaları baş gösterdiğinde, Irak Kürtlerinin mücadelesi önceki oranda güçlü değildi. Bu, kuşkusuz, hükümetin, Irak'ın orta ve güney bölgelerindeki anti-hükümet ve anti-feodal hareketleri göreceli olarak kolay bir şekilde ezmesine fırsat tanıdı.

30'lu yılların başlarında, İngiliz sömürgeci iktidarının Irak'taki siyasetinin belirgin özelliklerinden biri, Irak'ta istikrarlı itaatkar bir rejim yaratmaktı. Onlar giderek, Kürtler gibi, Asurileri de kullanma politikasından uzaklaşıyorlardı. Bu doğal olarak, yeni çatışmalara yol açıyordu. Kendilerine nispi bir *"bağımsızlık"* verileceği vaatleriyle aldatılan Asuriler, İngiliz iktidarına karşı açık tavır almaya başladılar. 1932 yılında meydana gelen olaylar bu tavrın bir uzantısıdır. İngiliz Askeri Hava Kuvvetleri tesislerinde çalışan Asuri müfrezeleri, Temmuz ayında, Irak hükümetinin Cemiyet-i Akvam'a girmesinden sonra, ulusal haklarının tanınacağına ilişkin garantiyi sağlama istemiyle, İngiltere iktidarına karşı silahlı başkaldırıda bulundular.

İngiltere'nin resmi basını, "Irak'ın ilerlediği"ne, bu ülkenin iç yaşamındaki gidişatın yol ve yordamında olduğuna dair

yazılarla doluydu.

Cemiyet-i Akvam'a girişinin başlarında Irak'ın yaptığı açıklamalar, Irak hükümetinin "*ulusal azınlıkların haklarını, Irak'ın bütün vatandaşlarına yaşam, serbestlik ve inanç haklarını tanıdığını...*"(170) vurguluyordu. Bütün bu kampanyalarda dikkat çekici bir nokta vardı. İngiliz basın organları, Kürt tehlikesinin bertaraf edilmesinde, İngilizlerin oynadığı rolü Irak rejimine gereksiz defalar hatırlatmak için, hiç bir fırsatı kaçırmıyorlardı. "*Irak'ın tam bağımsızlığa doğru ilerleyişi oldukça hızlıydı, -diye yazıyordu Times gazetesi- bundan iki yıl önce, Kralliyet rejiminin sağlamlştırılması için acil önlemler alındı. Hatta bundan iki yıl önce, Barzan'ın, Şeyh Ahmed tarafından mı, ağalar yahut kral ve bakan tarafından mı yönetileceği sorunu gündemdeydi ...*"(171).

6 Ekim 1932 tarihinde, Irak'ın Cemiyet-i Akvam'a girmesinden sonra, Kral Gazi resmi açıklamasında "gösterilmiş olan yardım için, İngiltere'ye şükranlarını sunmuştu". Ne ilginçtir ki, artık Kürt sorunu hakkında hiç bir şey konuşulmuyordu. 1932 Kasımı'nda, Cemiyet-i Akvam'ın Manda Komisyonu'na, ulusal haklarının tanınması için Kürtlerle ve Asuriler tarafından sunulan bildirgeler hesaba alınmamışlardı.

Cemiyet-i Akvam'a girmesiyle Irak'ın tam bağımsızlık elde etmesi öngörülüyordu. Ne varki, bu bağımsızlık göstermelik bir bağımsızlık idi. Aslında, ülkenin durumunda önemli hiç bir değişiklik meydana gelmemiştir. İngiltere, Irak'ta önceden bulunan bütün ayrıcalıklarını kullanmaya devam ediyordu. "Daily Herald" gazetesi şöyle yazıyordu; "*Irak'ta, sadece askeri nedenlerden dolayı bulunmaktayız. Manda rejiminin sona ermesi ardından, Irak Cemiyet-i Akvam'a girse bile, İngiltere'nin Irak'tan çekilmeyebileceğini teyid eden bir anlaşma (1920 -Ş. M.) vardır*"(172). Aynı yazıda, gazete, İngiliz Askeri Hava Kuvvetlerinin, Irak'ta, "*isyankar aşiretlerin bastırılması*" (yani Kürtlerin) görevi için kalma mecburiyetinde olduğunu da açık bir şekilde yazmıştır.

30'lu yılların yarısında, feodal rejime ve onun İngiliz himayecilerine karşı Orta Fırat ve Irak'ın başka bir çok bölgesinden köylü yığınlarının mücadelesi güçlenmeye başladı. Kürdistan'da bu dönem içinde güçlü bir hareket yoktu. Hemen hemen her yerde, lokal bir nitelik taşıyan ulusal kurtuluş hareketleri baş göstermiş olmasına rağmen, bunlar genel anti-monarşik, anti- emperyalist mücadelede önemli bir rol oynayamıyorlardı. 1934 yılı yazında, İran'la sınır olan bölgelerde Kürt köylülerinin silahlı hareketleri baş gösterdi. Irak hükümeti bu bölgelere silahlı askeri birlikler sevketti. Bu hareketlerin bastırılmasında 45 kişi öldürülmüş, yüzlerce kişi de yaralanmıştı. Ne ilgiçtir ki, Kürt hareketlerinin bastırılması ardından Irak hükümeti; *"acil bir şekilde İran'a askeri birlikler sevketti"*(173). Haşimi rejimi ve İngiliz emperyalizmi, daha Fırat ayaklanmasını bastıramadan, Barzaniler yeniden mücadele bayrağını yükselttiler. Bir kaç silahlı müfreze örgütleyen *"Kürt halkının yiğit özgürlük militanı"* Xelil Xoşevi (174), polis karakollarına saldırarak, iktidar temsilcileri ve polisleri Barzan mıntikasından kovdu. Ayaklanan Kürtler, Güney Kürdistan için otonomi hakkı istiyorlardı. Irak hükümeti bu dönemde, Orta Fırat bölgesindeki ayaklanmayı artık bastırmış olmasına rağmen, Kürtlerin direnişlerini bastırma görevini yerine getirecek durumda olmadığını göstermişti. Irak ile Türkiye hükümet temsilcileri arasındaki görüşmelerden sonra, Kürtlere karşı çarpışmaya Türk silahlı birlikleri de katıldı. *"Türk ve Irak ordularının müşterek kuvvetleri ayaklananlara karşı harekete geçmişlerdi. Kürtlerin esas güçleri, daha çarpışmaların şiddetlendiği ve ayaklanmanın 12 yöneticisinin idam edildiği 1935 yılı Aralık ayında ortadan kaldırılmıştı. Ama Kürt ayaklanması tamamıyla ancak 1936'nın sonbaharında sekiz ay süren kahramanca bir mücadeleden sonra bastırılmıştı. Xelil Xoşevi esir alınıp 1936 yılının Mart ayında kurşuna dizildi"*(175).

Kürt kurtuluş hareketinin başarısızlığının nedenlerinden

biri, hükümet kuvvetlerine üstün gelme fırsatı veren dağınıklığıdır. Bu kez de öyle olmuştu. Barzan mıntıkasında ayaklanma başladığı anda, Yezidi Kürtler kendi mıntıkları Sincar'da kurtuluş mücadelesi bayrağını yükseltmişlerdi. Ne yazık ki, ayaklanmış bulunan bu iki Kürt mıntıkası arasında herhangi bir bağ bulunmamaktaydı. Yezidi Kürtlerin ayaklanması için dolaysız gerekçe, hükümetin Kürtler için genel askeri zorunluluk kararı getirmiş olmasıydı. Yezidi Kürtlerin ayaklanma lideri Davud ad-Davud idi. Ayaklanan Yezidi Kürtler az sayıda ve oldukça zayıf silahlanmış olmalarına rağmen, Irak hükümeti topçu birliklerinin hücumlarına karşı sebat ve metanetle direnmeyi başarıyorlardı. Bir çok yerde Yezidi Kürtler, Irak ordu birliklerini dağıtmış, bunlardan bir kısmı ancak kaçarak kurtulmuşlardı. Çatışan tarafların kuvvetlerinin haddinden fazla eşitsiz olması nedeniyle, 1935 Aralık ayındaki şiddetli çarpışmalar sırasında, Yezidi Kürtler savaş meydanında 100 ölü bırakarak çekilmişlerdi. Her zaman olduğu gibi Irak hükümeti, ulusal kurtuluş için mücadele eden Kürt militanlarıyla acımasız bir şekilde hesaplaştı. Ayaklanmanın beş lideri idam edilirken, 378 aktif militan da kürek mahkumu olmuş ya da zindana atılmıştı(176). Davud ad-Davud'un kendisi Suriye'ye kaçmıştı. Bağdat'ta ayaklanmaya katılanlar için de aynı şekilde ölüm cezası getirilimişti. *"Sadece Yezidiler değil, Asuriler de idam edilmişti. Verilen her idam cezası derhal uygulanıyordu"*(177). *"Siri"* adlı Beyrut gazetesinin belirttiğine göre, ayaklanmaya katılanlar için oluşturulan mahkeme koşulları, *"mahkeme usulünü değil, katliamı, kırımdan geçirmeyi andırıyordu"*. Gazete devamla, *"bir kez daha suçsuz insanların gözler önünde, siyasi fanatizmin kurbanı olduklarını"* yazıyordu. 1936 yılından 1943 yılı Barzan ayaklanmasına kadar, eğer, iktidar ve askeri temsilcilerle sürekli bir hal almış olan yerel çatışmalar hesaba katılmazsa, Irak Kürdistanı'nda büyük çapta bir kurtuluş hareketi başgöstermemiştir.

Bu duruma rağmen, Irak Kürdistanı'nın belli bir istikrara

kavuşması hiç bir şekilde mümkün olmadı. Güney Kürdistan ulusal demokratik güçleri, imkanları dahilinde, Türkiye Kürdistanı'ndaki kurtuluş hareketine yardım ve destek gösteriyordu. Çözüme bağlanmamış olarak duran Kürt sorunu , Kürtlerin ülkesini bölen ülke egemen çevrelerini, her geçen gün daha çok tedirgin etmekteydi. Bu sorun Irak'ı tedirgin ettiği ölçüde, Türkiye ile İran hükümetlerini de tedirgin etmekteydi. Kürt halkının ulusal kurtuluş hareketine karşı örgütlü müşterek bir mücadeleye geçen sözkonusu ülkelerin yönetici çevreleri, "*Kürt tehlikesine*" karşı ortak davranma görevini ön plana almışlardı. Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında 1937 yılında imzalanmış bulunan Saadabat Anlaşması da bu girişimlere dahildir. Bu anlaşmanın 7. maddesi kısmen, "*hudut üzerindeki diğer ülkenin herhangi bir kesiminde varolan kurumları yıkmak için düzeni veya güvenliği zedeleyebilecek silahlı çete, dernek ve örgüte*"(178) karşı ortak tedbirlerin alınmasını zorunlu kılıyordu.

KULLANILAN KAYNAKLAR

- 1- Yusuf Malik (İosif Malık), Kurdistan ili strana Kurdav (Kürdistan ya da Kürtlerin ülkesi), Beyrut, 1945, s. 4, (Arapçadan çeviri).
- 2- A. T. Wilson, Mesopotamia, 1919 - 1920 A chash of Loyalties. A personal and Historical Record. London, 1931, s.57.
- 3- L. N. Kotlov, 1920 de Irak'ta Ulusal kurtuluş ayaklanması, Moskova, 1958, s. 68.(Rusça).
- 4- C. J. Edmonds, Kurds, Turks and Araps. London, 1957, s. 80 -81.
- 5- W. R. Hay, Two Years in Kurdistan. Experiences of a political officer 1918 -1920 London, 1921, s. 43.
- 6- Bernard Vernier, L' Irak d' Aujourdh, Paris, 1963.
- 7- V. İ. Lenin, C. 34, s. 300.
- 8- V. İ. Lenin, C. 26, s. 218.
- 9- Pierre Rassi, L' Irak des Revoltes, Paris, 1962. s. 81.
- 10- Aynı yer.
- 11- L.Rambout, Les Kurdes et le Droit, Paris, 1947, s.49.
- 12- A.Wilson, Mesopotamia, s. 82.
- 13- Emin Said, 20. yüzyılda Arap ayaklanmaları, Moskva, 1964, s. 183 (Rusça).
- 14- L.N.Kotlov, 1920'de Irakta... s.186.
- 15- The Times, 8. XI. 1919.
- 16- Kurd oğlu, Kürtler ve Emperyalizm s. 115.

- 17- Bak. S. S. Gavan, Kurdistan, Divided Nation of the Middle East. London, 1958 s. 20.
- 18- "Agrarniy proplemi"(Tarımsal sorunlar), 1931, no:9-10, s. 99-100
- 19- S. S. Gavan, Kurdistan... s.30.
- 20- Derk Kinnane, The Kurds and Kurdistan, London 1964, s. 35.
- 21- A.Wilson, Mesopotamia... s. 129.
- 22- Aynı eser.
- 23- J. Edmonds, Kurds, Turks and Araps. s. 29.
- 24- L. N. Kotlov, Ulusal kurtuluş ayaklanması, s. 83
- 25- A.Wilson, Mesopotamia .., s.132.
- 26- L.N.Kotlov, Ulusal..., s. 83-84
- 27- Aynı eser.
- 28 - Aynı eser.
- 29- A.Wilson, Mesopotamia... s. 90.
- 30- J. Edmonds, Kurds, Turks and Araps. s. 90.
- 31- A. M. Menteşasvili, Irak v godi angliyskove mandata (İngiliz mandası yıllarında Irak) M.,1969, s. 193
- 32- J. Edmonds, Kurds, Turks and Araps, s. 32
- 33- Aynı yer.
- 34- TGAOR CCCR,F. 4459, op. 2, yo, xr. 7. l 262.
- 35- H.Arfa, Kurds and Kurdistan, s. 112.
- 36- A.Wilson, Mesopotamia... s. 142.
- 37- Aynı eser.
- 38- L. N. Kotlov, s. 106
- 39- İstoriı raboçii Mira i Natsiyonalino Osvoboditel-nova dvijeni(Dünya işçileri ve Ulusal kurtuluş hareketleri tarihi), Moskva, 1962. s. 410
- 40- Ganter, Le Mouvement National Kurde, s. 54.
- 41- Gertnudde Bell, The lettars of Gertnudde Bell, Vol II, London, 1927 s. 485.

- 42- Wilson, Mesopotamia, s. 144-145.
- 43- Aynı eser.
- 44- Bak. Velikovo Oktober i Vostochniy Narodi (Büyük Ekim ve Doğu halkları), Moskva, 1957, s. 317
- 45- İ. Bilyakevi  , Natsionalnoe Osvobo. Dvijenie v  rake i Anglikskoe imp. (Irak'ta ulusal kurtuluş hareketi ve İngiliz emperyalizmi). "Revolitsoni Vostok"(Devrimci Doğu), 1930, no:9-10 s. 269
- 46- Aynı yer.
- 47- "Times" 22. 8. 1920
- 48- B letien, N.K. .D. 1920 no: 34 s. 3 0.
- 49- "Times" 22. 8. 1920
- 50- "Times" 6.10.1920
- 51- L.N.Kotlov, Irak'ta...,s. 140
- 52- "The Morning Post" 21. III. 1920
- 53- B lleten N.K. .D. 1920 No: 36 s. 42
- 54- St.Longrigg, Irak... s.130
- 55- Fehd Al-Durra, K rt Davası, s. 13 (Arap a).
- 56- Aynı eser. s. 135
- 57- S.Longrigg, Irak... s. 135
- 58- Vernier, L' Irak... s. 181
- 59- J.Edmonds, Kurds... s. 122
- 60- "The Observer" 1. 1. 1921
- 61- "Daily Herald" 3. 1. 1922
- 62- TGAOP,CCCR, F. 4459, op, 4, ed, xr. 2, L. 18
- 63- J.Edmonds, Kurds... s. 123-125, 248
- 64- Aynı yer, s. 248
- 65- "Times" 18. 8. 1921
- 66- TGAOR CCCR, F. 4459, op. 7, yd. xr. 3. L. 5
- 67- S.Longrigg, Irak..., s. 203
- 68- Mahmud Al-Durra, Al Kadiya, Al K rdiya (Kürt sorunu) s. 83

- 69- A. Hamilton, Road Through Kurdistan..., s. 201
- 70- "Zarya Vostoka" (Doğu'nun şafağı) 28. V. 1931
- 71- A. Safrastian, Kurd and Kurdistan. s. 81-82,
(Lahüti, Kurdistan ve Kurd "Novi Vostok" (Yeni
Doğu) no: 4. 1923 s. 5), Pravda 28. 4. 1923).
- 72- A. Hamilton, Road Through Kurdistan. 200 -
201
- 73- J. Edmonds, Kurds..., s. 290-292
- 74- S. Gavan, Kurdistan... s. 32
- 75- Alaadin Sıcadı, Şoreşekani Kurd..., s. 93
- 76- M. A. Kemal, Irak Kürdistanı Kurtuluş Hareke-
ti, s. 104
- 77- Bak. Y. V. Kılıçenko ve A. V. Sabanin, Mejdunarodnaya politika noveyşevo vremeni v do-
govorax i dekleratsiyax (Anlaşmalar, Notalar
ve bildirgelerle yeni dönemin politikası),
Moskva, 1929, s. 188-189
- 78- Sovyet Arşivi (F. 4459, op. 2, ed. xr. 7, d, 26)
- 79- J. Edmonds, Kurds... s.296
- 80- Bak. Mejdunarodnayajizni (Uluslararası
yaşam) no: 4 -5 1924. s. 99
- 81- Lahüti, Kurdistan ve Kürtler (Rusça) s. 58
- 82- Mejdunarodnayajizni, no: 4-5, 1924, s. 99
- 83- Aynı yer.
- 84 - A. Hamilton, Road Through Kurdistan, s. 203
- 85- "Pravda" 17. 2. 1923
- 86- "Pravda" 26. 1. 1923
- 87- Mahmud Al- Durra, Al Kadiya Al- Kurdiya, s.
77
- 88- Edmonds, Kurds... s. 227
- 89- Edmonds, Kurds... s. 346
- 90- M. Durra, Al Kadiya... s. 347
- 91- J. Edmonds, Kurds, s. 77
- 92- "Zarya Vostoka", 1923, s. 7

- 93- Aynı yer
- 94- "Ronahi" No: 11, 1960 Bağdat, M.A.Kemal, Irak Kürdistanı Ulusal Kurtuluş Hareketi, s. 118'den alıntı.
- 95- Aynı yer.
- 96- "Pravda", 22. VI. 1923
- 97- Mektubu imzalayanlar; Şeyh Mahmud ve Süleymaniyeli Said Kerim, Beybaş Rıza, Abdulkerim, Hacı Resul ve diğerleri).
- 98- "Pravda", 27. VII. 1923
- 99- Xebat, 7. II. 1960, " "
- 100- Lenin, Eserleri, C. 26, s. 41
- 101- V. İ.Lenin, "Barış Kararnamesi" 26 Ekim(8 Kasım), Eserler. C.26, 4. Baskı, s. 218
- 102- Bak. V. A. Gurko-Kryajin, İstoriya revolyütsii v Turtsii (Türkiye Devrimler Tarihi) M. 1923. (Gurko - Kryajin'in Kürt sorunu üzerine bu ve buna benzer diğer çalışmalarında rastlanılan özellik; şematikliği aşamama, Kürt sorunun özgül yanlarını göremeyen bir vulgar sosyolojizmdir. Bizleri yeni Türkiye'nin bütün sorunlarında ve özelde Kürt sorununda da ilgilediren Kemalizmdir, Kürtlere ve onların ulusal mücadelesine karşı acımasız bir tutum takınan burjuva milliyetçi tavırlarıdır); F. A. Raskolnikov, Kontrrevolyutsionnoe vosstanie v Turtsii (Türkiye de karşı-devrimci ayaklanma). (Bak. M.Pavloviç, V. Gurko - Kryajin, F.Raskolnikov, "Turtsita v boribe za nezavisimosti" (Bağımsızlık için mücadelede Türkiye), M. 1926). Bu ve başka birçok yazar, Kemalizmi methetmekte gösterdikleri aşırı taşkınlıkla, haklı olarak batı devletlerinin emperyalist planlarını eleştirirken, bu bölgede

Osmanlı imparatorluğunun barbar boyunduruğu altında bulunan ve Kemalistler tarafından da halledilmeyen halk ve milliyetlerin çıkarlarını gözardı ediyorlar.

- 103- TGNAR CCCR, F. 4459, op. 2, ts. s. 7, L. 26
- 104- L. N. Kotlov, Podiem osvoboditelnovo dvijenija v İrake s 1918-1924 (1918-1924 yıllarında Irak Kurtuluş hareketinin gelişmesi)
- 105- "Mejdunarodnaya jizni", No: 4 -5, 1924, s. 101
- 106- "Times of India" 26. VII. 1956
- 107- L. Perlin, Borıba za Mosul (Sotsialistiyeskoe xozyaystvo (Musul için mücadele (Sosyalist ekonomi) kitapçık. P; M. 1925, s. 257)
- 108- "Mejdunarodnaya jizni", 1926, No: 1, s.135
- 109- "Mejdunarodnaya jizni", 1926, No: 1 s.136 - 137
- 110- Aynı yer.
- 111- "The Morning Post", 13. VII. 1925
- 112- TGAOP CCCR, F. 4459, op. 2, sd. 7, L. 40-41
- 113- "Zmliya"(Toprak), 19. VIII. 1925
- 114- M. A. Kemal, Nats. Osv. Dvijenie v Əraksom Kurdistane (Irak Kürdistanı Ulusal Kurtuluş hareketi) s. 135
- 115- TGAOR CCCR, F. 4459, op. 2, ds. xr. 5, L.7
- 116- Aynı yer, L.5
- 117- " " "
- 118- " " "
- 119- " " "
- 120- "Zmliya", 25. IX. 1929
- 121- Aynı yer
- 122- Lord Birdwood, Nuri as Said, 1. 1959 s. 141
- 123- "Zmliya", 5. 11. 1926
- 124- S. Ganter, Le Mouvement National Kırde. 47
- 125- "Zarya Vostoka", 9. IV. 1926

- 126- Serge Gantner, Le Mouvement National Kurde, s. 47
- 127- Aynı eser
- 128- Michael Bruks, Nefti i vneşnyaya politika (Neft ve dış politika), M. 1949, s. 101
- 129- TGAOR CCCR, F. 4459, op. 4, sd. xr, 2, L. 77
- 130- Aynı yer
- 131- S. Longrigg, Irak ... s. 193
- 132- Aynı eser, s. 194
- 133- M. A. Kemal, Na. Osv. dvijenie v İrakskom Kurdistane, s.140
- 134- Aynı yer, s. 142
- 135- Y. V. Klyuçenko, A. V. Sabanin, Mejdunarodnaya politika noveyşevo vremeni v dogovorax notax i dekleratsiyax (Anlaşmalar, Notalar ve Bildirgelerle yeni dönemin uluslararası politikası), Moskva, 1929.
- 136- Aynı eser
- 137- Aynı eser
- 138- Aynı eser, s.310 - 311
- 139- E.Maine, Irak from Mandate to Independence, L. 1935, s. 136 (Alıntı; A. M. Menteşasvili, Irak v godi angliyskove mandata. M. 1969, s. 210
- 140- M. A. Kemal, Nat. Osv. dvijenie v İrakskom Kurdistane, s. 147
- 141- Aynı eser
- 142- "Muslim Autluk", 15. IX. 1930
- 143- "Near East", 15. 1. 1931
- 144- "The Baghdad Times", 22. 1. 1931
- 145- "Zmliya " 20. III. 1931
- 146- Aynı yer, 27. 1. 1931
- 147- "Zarya Vostoka", 2. III. 1930
- 148- " " , 25. 2. 1931
- 149- "Zmliya", 8. 5. 1931

- 150- "Zmliya", 21. 5. 1931
- 151- "Zarya Vostoka", 2. VI. 1931, "Zmliya", 23. 5. 1931
- 152- Aynı yer
- 153- Aynı yer, 25.II.1931
- 154- "Zarya Vostoka", 2.VI.1931
- 155- "Times", 17.VI.1931
- 156- "Bülleteni pressi Srednevo Vostoka" (Orta Doğu basın bülteni) No: 9-10, 1931, s. 46
- 157- TGAOR CCCR, F. 4459, op. 52, sd. xr. 7, L. 10
- 158- TGAOR CCCR, F. 4459, op. 52, sd. xr. 8. L. 2
- 159- S.Longrigg, Irak..., s. 196
- 160- The new statesmen and Nation, 24.IX.1932 (Mirskiy, Irak v smutnoe vremya, s.79 alıntı)
- 161- Aynı yer
- 162- "Zmliya" 14. 4. 1932
- 163- G. Ə. Mirskiy, Irak v smutnoe vremya, s. 79
- 164- "Zmliya" , 17. V. 1932
- 165- İosif Melek, Kurdistan ili strana Kurdov, Beyrut, 1945, s. 23 (Arapçadan çeviri)
- 166- "Zarya Vostoka", 12.II.1933
- 167- "Zmliya" 7. VII. 1932
- 168- Aynı yer
- 169- G.İ.Mirskiy, Ərak v smutnoe vremya (Kargaşalar döneminde Irak), s.80
- 170- "Zmliya" , 25. IX. 1932
- 171- " Zmliya ", 9. X. 1932
- 172- Alıntı, V. Bronşteyn ve V. Rozenblüm, - "Neftyanaya epopeya" (Neft Destanı), M. -L. 1936, s. 443
- 173- "Zmliya" , 18. IX. 1934
- 174- G. İ. Mirskiy, Ərak v smutnoe vremya, s. 92
- 175- Aynı yer
- 176- Aynı yer
- 177- "Zarya Vostoka", 14. III. 1936
- 178- Aynı yer.

Prof. Dr. Şakirê Xıdoyê Mihoyan,

*Kürtlerin yeni tarihi ve özellikle
I. Dünya savaşından sonraki halk
topluluklarının kurtuluş hareketleri bir
çok Sovyet Kürt tarihçisinin ve
Prof. Dr. Şakirê Xıdoyê Mihoyan'ın
dikkatini çekti.*

Prof. Dr. Şakiro, 1930 yılında ,
Ermenistan 'ın Elegez köyünde Kürt bir
ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. ilk
öğrenimini Kürt okulunda yaptı.
Çalışma hayatının başından beri Kürt
kültürü, tarihi ve sorunlarıyla ilgilendi.
1952' de Erivan Eğitim Enstitüsü Tarih
Bölümü' nü bitirdi. Ondan sonra
öğretmenlik yaptı. 1955 yılından itibaren
Riya Taze (Yeni Yol) gazetesinin
yazarları arasına girdi. Bir yıl sonra da
gazetenin

baş yazar yardımcısı oldu.

Prof. Dr. Şakirê Xıdoyê Mihoyan,
1960 'tan sonra, Sovyet Ermenistan' ı
Doğu Bilim Kurulu' nun Kürt
Bölümü' nde sorumluluk aldı. 1963 'te
doktora tezini tamamladı. 1977 yılında
bilim doktoru, 1984 yılında da tarih pro-
fesörü oldu. Şimdiye kadar iki kitap ve
onlarca makale yazdı. Halen Ermenistan
Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri
Enstitüsü' nde Kürdoloji Bölümü
Başkanlığı' nı yapıyor.

ISBN 975-8245-05-8

9 789758 245055